

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

спеціальності 013 Початкова освіта

Гіс Наталя Сергіївна

Керівник:

к. пед. н., доц. Міщенья О.М.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової та дошкільної освіти

Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука

Міськова Н. М.

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 САМООСВІТА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Проблема самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи у науковій літературі	8
1.2. Самоосвітня діяльність як компетентність у підготовці вчителя початкової школи	18
1.3. Аналіз підготовленості майбутнього вчителя початкової школи до свідомої самоосвітньої діяльності	28
Висновки до першого розділу	37
РОЗДІЛ 2 КОМПЕТЕНТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	39
2.1. Теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності	39
2.2. Освітній процес на педагогічному факультеті як основа підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності	57
2.3. Самостійна робота майбутнього вчителя початкової школи	69
Висновки до другого розділу	75
РОЗДІЛ 3 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	77
3.1. Дослідження підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності	77
3.2. Педагогічні умови самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи	89
Висновки до третього розділу	100
ВИСНОВКИ	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність дослідження. В час розвиненого інформаційного суспільства зростає значення знань суспільного та особистого надбання в умовах сучасного ринку праці. Саме тому людина має бути здатною самостійно здобувати, опрацьовувати і використовувати інформацію багатьох галузей наукових знань та суспільної практики. Що обумовлює необхідність свідомої самоосвітньої діяльності особистості упродовж його життя. Особливо гостро проблема самоосвіти постає перед педагогом. Діяльність вчителя в сучасних умовах змін освіти вимагає від учителя свідомої комплексної підготовки.

Основні вимоги до сучасного вчителя відображені у таких основних нормативних документах: Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» (2014 р.), Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, «Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018р.) та інших законодавчих актах.

Проблема професійного становлення вчителя, його компетентнісний розвиток нерозривно пов'язані зі здатністю до самоосвітньої діяльності. Компетентний вчитель – це людина, здатна до успішної професійної діяльності, а успішна професійна педагогічна діяльність не можлива без щоденної самоосвіти вчителя. Одним з основних завдань системи вищої педагогічної освіти є формування у майбутніх вчителів здатності й підготовленості до свідомої самоосвітньої діяльності. Самоосвітня діяльність виступає запорукою ефективного навчання студента, є важливим компонентом набуття майбутнім учителем усіх професійно необхідних компетентностей.

Проблема професійного розвитку вчителя початкових класів, самовиховання та самоосвіта майбутнього фахівця, його спроможність до самоосвітньої діяльності на високому методичному рівні, підготовка до життя в

самому широкому сенсі – одне із найважливіших завдань і проблем сучасного педагогічного ЗВО. Учитель початкових класів, який відчуває відповідальність за свою справу, не може стояти на місці, він постійно у пошуку нового. Його самоосвіта повинна носити закономірний, систематичний, обов'язковий характер, що складає основу його професійної компетентності.

Проблеми самоосвіти вчителя в різні історичні періоди розроблялися в наукових працях багатьох вчених, філософів, психологів, соціологів. У класичній педагогічній спадщині на необхідність самоосвіти та саморозвитку вчителя вказували А. Дістервег, Я. Коменський, Ж. Руссо, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів на компетентнісній основі у ЗВО знайшли відображення у працях В. Андрущенко, В. Бондаря, М.Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, О. Мороза, Н. Ничкало, О. Пометун, Н.Протасової, С. Сисоєвої, Л. Хомич та ін.

Основні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи у своїх роботах висвітлювали А. Бистрюкова, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, П.Гусак, С. Єрмакова, М. Захарійчук, О. Івлієва, В. Казаков, Н. Кичук, О.Комар, Л. Красюк, О. Матвієнко, О. Мельник, В. Паскар, С. Ратовська, О. Савченко, Л.Сущенко, І. Титаренко, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та інші.

Загальнотеоретичні основи самоосвіти висвітлені у працях С.Архангельського, А. Громцевої, В. Загвязинського, О. Малихіна, Г.Наливайко, В. Сластьоніна, Г. Щукіної; організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів досліджувалася у роботах Т. Гусак, В. Козакова, А.Петрової, П. Підкасистого, А. Радченка, О. Тимченка, І. Шимко; методи самоосвітньої діяльності обґрунтовані у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, О. Дубасенюк, А. Іванченка, Н. Мойсеюк, Н. Сидорчук; структура та зміст самоосвіти висвітлені у працях А. Громцевої, О. Кочетової, П. Пшебильського, Є.Тонконової; питання пропедевтики самоосвіти розкриває І. Барсуков; психологічні основи самоосвітньої діяльності знайшли відображення у працях В. Башкірова, Н. Іванова, Л. Рувінського, Г. Сухобської, Н. Хміль, В. Шпак; про

підготовленість особистості як суттєву сторону готовності майбутнього фахівця писали М. Волошенко, Л. Карамушка, Л. Колбіна, О. Мороз та ін.

Серед зарубіжних науковців проблеми самоосвіти і підготовки до самоосвітньої діяльності висвітлювали Я. Бартецький, Дж. Брунер, Г. Вермес, Г. Гішба, К. Клейн, В. Оконь, А. Уліг, Н. Чакіров, Г. Шарельман та ін.

Незважаючи на різноплановість й широкий тематичний спектр наукових досліджень, присвячених самоосвіті майбутніх педагогів, проблеми підготовки у ЗВО майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності з урахуванням вимог компетентнісного підходу залишаються актуальними. Актуальність та важливість проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, її актуальність у науковій психолого-педагогічній і методичній літературі зумовили вибір теми дослідження: «Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та дослідити розвиток самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Відповідно до мети визначено наступні завдання дослідження:

1. На основі аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної визначити стан досліджуваної проблеми та уточнити поняттєво-категоріальний апарат самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

2. Обґрунтувати структуру самоосвітньої діяльності та її роль у компетентнісному розвитку майбутнього вчителя початкової школи.

3. Виявити можливості, форми та засоби освітнього процесу педагогічного факультету як основи в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності.

4. Визначити педагогічні умови розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

5. Провести опитування студентів педагогічного факультету щодо оволодіти необхідними знаннями, вміннями, навичками для розвитку їх самоосвітньої діяльності в освітньому процесі педагогічного факультету РДГУ.

Об'єкт дослідження - розвиток самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи у ЗВО.

Мета і завдання дослідження визначили необхідність комплексного використання таких основних **методів дослідження**:

теоретичні: аналіз основних категорій дослідження; аналіз навчально-методичної та періодичної наукової літератури, нормативно-правових документів з проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи; аналіз, порівняння, класифікація для визначення сутності, структури, функцій та особливостей самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи; узагальнення для обґрунтування психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності, визначення організаційно-педагогічних умов щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності;

емпіричні методи: педагогічне спостереження, анкетування, бесіди для визначення стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у дослідженні організаційно-педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка може бути використана для змісту навчальних курсів, удосконалення організаційних форм освітнього процесу та самостійної роботи студентів у їх спрямуванні на підготовку до самоосвітньої діяльності як важливої складової компетентнісного розвитку. Одержані результати та висновки дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки напряму 013 «Початкова освіта» та інших педагогічних спеціальностей.

Апробація результатів дослідження. Основні результати проведеного дослідження, а також основні положення і загальні висновки обговорювалися на наукових семінарах та засіданнях кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного

університету; звітних науково-практичних конференціях РДГУ (2018 – 2019 рр.); Всеукраїнських конференціях: Педагогічні читання присвячені 100 річниці від дня народження видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського (25 вересня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (20 березня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (29 березня 2019 р.); XXVI Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи» (27 вересня 2019 р. м. Рівне).

Публікації:

Гіс Н.С. Самоосвітня діяльність як важлива складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (20 березня 2018 р.). Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. С. 98-100.

Гіс Н.С., Міщень О.М. Основи самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Професійний розвиток педагога: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» / ред. кол.: Сойчук Р.Л., Третяк О.М., Яковишина Т.В. Рівне, 2019. С.165-167.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 106 сторінках і містить 2 рисунка, 4 таблиці. Додатки розміщено на 6 сторінках. Список використаних джерел – 89. Загальний обсяг роботи - 121 сторінка дослідження.

РОЗДІЛ 1

САМООСВІТА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Проблема самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи у науковій літературі

Економічні, політичні і соціальні зміни, що відбуваються в нашій державі, зумовили потребу перетворення й оновлення системи освіти, зокрема педагогічної. Національна Доктрина розвитку освіти метою державної освітньої політики визначає «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти» [61].

Успішне досягнення цієї мети залежить від учителя, який має орієнтуватися на постійний особистісний і професійний саморозвиток, вміти оволодівати інноваційними технологіями організації освітнього процесу. А це можливо лише завдяки свідомій самоосвіті, що забезпечуватиме підтримку високого рівня компетентності учителя впродовж його професійної діяльності.

У зв’язку з цим перед ЗВО постає завдання розробки ефективних моделей навчання та створення умов, які були б орієнтовані на стимулювання самостійної і самоосвітньої діяльності майбутніх учителів. На необхідність організації самоосвіти наголошено у Законі України «Про вищу освіту», де визначені основні характеристики самоосвітньої діяльності громадян [59].

Проблема підготовки вчителя залишається однією з центральних у педагогічній науці. Розкриваючи проблеми підготовки вчителя в цілому, науковці акцентують увагу на необхідності посилення уваги до самостійної

роботи майбутніх педагогів і їх усвідомлення важливості самоосвіти для забезпечення професійної компетентності упродовж професійної діяльності.

Засновники гуманістичного напрямку самоосвіти є давньогрецькі вчені (Архімед, Сократ, Платон), які вважали, що розвиток мислення людини здійснюється якісно у процесі самостійного вдосконалення особистості, розвиток її здібностей – на основі самопізнання. До засобів розвитку людини можна віднести і самостійну пізнавальну діяльність, ідеї які розглянуто в працях Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Г. Сковороди та ін. Г. Сковорода надавав самоосвіті особливого значення і відзначав значущість її для особистості: «...якщо виміряти небо, землю та море, починай з виміру себе» [73].

Питання проблеми самоосвіти досліджувалися фахівцями в психологічній і педагогічній літературі. Ідея формування здатності до самоосвіти є однією з провідних ланок в історії педагогіки та школи. Теоретичну основу започаткували Я. А. Коменський, Г. Сковорода, Д. Локк, А. Дістервег.

А. Дістервег у книзі «Керівництво до підготовки німецьких учителів» (1835р.), обґрунтував умови підготовки вчителя: любов вчителя до предмета, володіння методикою викладання, уміння викликати в учня радісне усвідомлення, знання і вміння, бажання вчитися – ось основа успішної роботи вчителя. Ці положення, наберуть сили за умови систематичної самоосвіти, досконалості у своїй спеціальності, систематичного вивчення педагогіки та методики. Він вважав, що освіта ніколи і ніде не буде чимось завершеним, вона перебуває у стані становлення та змін, реалізується в діяльності та вдосконаленні. Процес навчання інших для самого вчителя, стверджував А. Дістервег, є школою самоосвіти. Тому вчитель повинен постійно працювати над розширенням свого світогляду: загального – як людина і громадянин, спеціального – як учитель. Він стверджував: «Як ніхто не може дати іншому того, чого не має сам, так не може розвивати, виховувати і навчати інших той, хто сам не володіє належним рівнем розвитку, виховання і навчання» [17].

Теоретико-методологічні основи самоосвіти, її історичні і соціальні аспекти закладено у працях класиків педагогічної думки О. Духновича, А.Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Про відповідний освітній рівень педагога, як головну передумову навчання і виховання, писали видатні педагоги ХХ століття С. Русова та В.Сухомлинський. С. Русова підкреслювала, що педагог повинен мати «широку схему освіти», «високу освіту» - загальну, і фахову, яку зуміє використовувати у повсякденній праці, викликаючи у дітей інтерес і зацікавленість. Формуючи вимоги до вчителя, С. Русова писала: «Це мусить бути незвичайної моральної краси людина, що безпосередньо своїми переконаннями, всім своїм поведінням повинна впливати на своїх учнів. Учитель повинен бути не якимось ремісником, а апостолом правди і науки, який має перед собою не лише матеріальну нагороду за працю, а велике гуманне завдання» [67].

Значення самоосвіти полягає у набуванні нових життєвих смислів, ідеалів, змін картин світу На думку В. Сухомлинського «вчитель повинен знати в десять, двадцять разів більше, ніж буде викладено на уроці. Тільки за такої умови педагог пробудить інтерес до пізнання, жадобу знань в учнів» [83].

Термін «самоосвіта» у педагогічній літературі з'явився у 30-60 роках ХІХ ст. У Великій Радянській Енциклопедії: «Самоосвіта – самостійна освіта, отримання системних знань в певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя та ін., яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні із самостійністю у вивченні матеріалу» [69]. За «Українським педагогічним словником» С. Гончаренка (1997) «самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» [13].

З другої половини ХХ століття спостерігається суттєвий інтерес до проблем самоосвіти фахівців, що було пов'язане поширенням нових технологій, значними темпами розширення інформації й переходом до

інформаційного суспільства. Нині інтерес стає ще більшим, враховуючи нові тенденції в освіті й у зв'язку зі застосуванням компетентнісного підходу у підготовці та професійному розвитку педагогів. Безпосередньо проблемами самоосвіти вчителя займалися вчені Т. Браже, О. Лебедев, В. Луганський та ін. Вони розробили теоретичні основи педагогічної самоосвіти, розкрили методологічні основи, проаналізували складові цього процесу й обґрунтували взаємозв'язок між самоосвітою та ефективністю професійної діяльності вчителя. М. Заборщикова та П. Пшибельський під педагогічною самоосвітою розуміють цілеспрямовану, планомірну, безперервну самостійну роботу педагога по підвищенню своєї професійної майстерності упродовж його практичної діяльності [73].

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях українських науковців приділяється багато уваги професійній компетентності та підготовці майбутнього вчителя в цілому, зокрема змісту педагогічної освіти (А. Алексюк, І. Зязюн, І. Підласий, Л. Сисоєва та ін.), вдосконаленню технологій навчання майбутнього вчителя (В. Бондар, О. Пехота, О. Савченко та ін.); підкреслюється необхідність розвитку творчої особистості фахівця, а також створення умов для самореалізації, самоорганізації, самовиховання та самоосвіти (І. Зязюн, Н.Кичук, О. Пехота). Л. Сисоєва вказує, що самоосвіта гнучко реагує на запити й вимоги суспільства, постійно вимагаючи зростання фахової компетентності. І тут на перше місце виходять самоосвіта та самовиховання вчителя [79, с.46].

На думку науковців вищий рівень професійно-педагогічної підготовки досягається лише тоді, коли вона зорієнтована на творчу діяльність студентів у стінах університету, що веде до принципових змін особистісних і професійних якостей, однак досягти цього можна у разі, коли вдасться сформувати потребу майбутніх фахівців у професійному саморозвитку та самовдосконаленні, розвинути здатність до емоційно-вольової саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю. Ці компоненти є складовими самоосвітньої діяльності.

Сьогодні самоосвіта, як компонент освіти, присутня в кожній галузі освіти. І освіта неможлива без самоосвіти. Так В. Сластьонін приділяє велику увагу

професійній готовності до професійної діяльності, де присутній психологічний компонент з невід'ємною складовою – потребою в самоосвіті, - «який проявляється в наявності у суб'єкта образу структури певної дії і постійної спрямованості на її виконання» [70].

Самоосвітня діяльність в процесі навчання в університеті є показником сучасного, високого рівня системи освіти. Без уваги до самоосвіти, як одного з основних елементів процесу навчання в університеті, у наш час неможливо підготувати висококваліфікованих фахівців.

А. Громцева вказує, що «основним шляхом, який допомагає в оволодінні всім комплексом компонентів самоосвітньої діяльності, є відповідна організація навчальної роботи». Під самоосвітою науковець розуміє цілеспрямовану, систематичну пізнавальну діяльність людини, в процесі якої особистість самостійно поповнює і вдосконалює свої знання й уміння. У цьому визначенні названі деякі істотні риси самоосвітньої діяльності, що розглядаються: пізнання, цілеспрямованість, систематичність, самостійність [73]

Отже, самоосвітня діяльність є керованою самим студентом систематичною пізнавальною діяльністю, що пов'язана із самостійною роботою, яка близька до самоосвіти. Самостійна робота розглядається як форма самоосвіти, вид навчальної діяльності, яка формує мотивацію та навички самоосвіти (В. Козаков, Н. Кузьміна, М. Нікандров). «Якщо студент не навчиться самостійно працювати з урахуванням як мотиваційного, так і технологічного компонентів цієї діяльності протягом навчання, то в подальшому своєю самоосвітою він не займатиметься або ж даватиметься вона йому великим зусиллям. Тому самостійна робота характеризується як наслідок правильно організованої навчальної діяльності студента на занятті, що мотивує його до самостійного здійснення цієї діяльності у позанавчальний час» [73].

П. Підкасистий підкреслює значення самостійної роботи студентів і класифікує її за: формою організації (індивідуальна, групова), місцем проведення (аудиторна, позааудиторна), видом діяльності (праця з різними джерелами інформації: книгою, комп'ютером, спостереження, написання

рефератів, дослідницька діяльність). Елементи цієї класифікації можуть бути використані й для визначення видів самоосвітньої діяльності [70].

Науковцями та практиками розроблені окремі аспекти організації самоосвіти педагогів та її здійснення. Досить широко розкрито аспекти щодо оптимізації освіти (Ю. Бабанський, В. Черкасов); формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності (Є. Голубєва, Г. Гусєва, П. Підкасистий); розвитку педагогічних технологій, що сприяють розвитку навичок самоосвітньої діяльності присвячені дослідження Д. Матроса; роль практики, яка є невід'ємною складовою навчального процесу у ЗВО, а також та, що імітує діяльність вчителя, і у процесі підготовки майбутнього вчителя до самоосвіти розкрито в роботах І. Алексашиної, Т. Воронової, С. Іванової.

Ю. Калугін розкриває суб'єктивні характеристики самоосвіти, називаючи її частиною «суб'єктної самості» та акцентує увагу на компетентнісному підході, гарантуючи успіх компетентному працівникові, за умови, що той буде саморозвиватися і самоосвічуватися. Але підготовка до цієї самоосвіти не приходить сама собою і не з'являється з отриманням диплому після закінчення ЗВО, а вимагає від об'єкта кропіткою цілеспрямованої праці [70].

Потреба в самоосвіті, психологічний аспект самоосвітньої діяльності, прагнення до самоосвіти обґрунтовується психологами як необхідність особистості у пізнанні для свого нормального існування і розвитку (В.Зав'ялова, С. Калінін, Н. Ковалєвська, Л. Ковтун, Ю. Шаров та ін.). Так, Ю.Шаров висловлює думку щодо провідної потреби людини, яка повинна оволодівати найбільш радикальними засобами і способами пізнання та розвитку мислення, бути розвиненою до рівня потреби у самоосвіті [70].

Психологічні основи самоосвіти (мотиви, готовність) висвітлені в працях В. Буряка, А. Усової. В сучасній соціологічній літературі самоосвіта вивчається в рамках категорії вільного часу (В. Артемов, Л. Колесников, В. Турченко); є дослідження і в соціальній психології, де самоосвіта, як складова частина самовиховання, самовдосконалення, і саморозвитку особистості впливає на внутрішні механізми саморегуляції (Л. Кандибович, О. Ковальов, І. Кон).

Особливе значення для нашого дослідження мають поняття «готовність», «підготовленість», «підготовка» до самоосвітньої діяльності. Особливу увагу науковці приділяють готовності до самоосвіти, де предметом є пошук шляхів її формування (Г. Сєрикова, Н. Терещенко), дослідженню шляхів формування готовності до самоосвіти (А. Громцева, Н. Ковалевська), її мотиваційної сфери (Н. Сєдова), пізнавальних умінь і навичок (Г. Закіров, І. Колбаско та ін.) [73].

Т. Єрмакова та Л. Сорокіна акцентують увагу на таких компонентах готовності: мотиваційному (відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку); орієнтаційному (знання й уявлення про особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості); операційному (володіння способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетентностями); оцінному (самооцінка власної підготовленості, відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам) [73]. Готовність виступає в єдності двох напрямів – морального та психологічного. Тобто, майбутній педагогічний працівник має володіти не лише обсягом професійних знань, але й такими особистісними якостями, які забезпечують успішність виконання професійних функцій.

Разом з тим слід зазначити, що поняття «готовність» та «підготовленість» мають психологічне підґрунтя. Так на думку Д. Узнадзе, готовність – це стан, що виникає при наявності будь-якої потреби та ситуації її задоволення. При цьому стані характерні установки особистості на виконання дій, спрямованих на задоволення тієї або іншої потреби. Д. Узнадзе підкреслює, що людина не усвідомлює ту чи іншу установку, а усвідомлює готовність до певної форми реагування, у тому числі і до самоосвітньої діяльності [73].

Ознаки «готовності до діяльності» розкривають в психологічному аспекті, і визначають як: установку, наявність здібностей, інтегровану якість особистості, тощо. М. Дяченко характеризує готовність як якісний показник саморегуляції особистості на рівнях проходження процесів, які включають мотиваційні, інтелектуальні, емоційні, вольові та ін. зміни, на які впливають зовнішні і внутрішні умови та усвідомлення чи не усвідомлення сприйняття інформації.

Сутність готовності до будь-якого виду діяльності, в тому числі і самоосвітньої, складається з єдності двох компонентів – мотиваційного і процесуального, тобто того, що спонукає і виконує.

На думку В. Шаронової «професійна готовність – це мета і результат навчально-виховної роботи на кожній стадії організації шкільної справи, у тому числі й у вищій школі. Професійна готовність – функція професіоналізації учіння, що доцільна діяльності людини». Проте, кожна особистість має ставити таку професійну готовність за мету [73].

З наведених висловлювань очевидно, що науковці вкладають у поняття готовність як наявність відповідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей і досвіду виконання якихось дій, так і бажання їх здійснювати.

У великому тлумачному словнику подається таке визначення загального поняття «готовність» – це «бажання зробити що-небудь», а «готовий» – той, «який зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь». Поняття процесу, який приводить до готовності, тобто поняття «підготовка» трактується у великому тлумачному словнику як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання чи практичної діяльності. Результатом цього процесу стає готовність або підготовленість. При цьому ми вживаємо поняття «готовність» у ширшому за поняття «підготовленість» значенні, оскільки, згідно з наведеними вище визначеннями, готовність передбачає не тільки наявність певних знань, умінь, досвіду, здатності до діяльності, а й бажання здійснювати цю діяльність, тоді як підготовленість не включає цієї складової» [85, с. 303-307].

Розглядаючи підготовленість майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів як результат відповідної підготовки, Л. Колбіна характеризує останню як «узагальнення професійних настанов, знань, умінь та навичок, які спрямовані на соціалізацію особистості молодшого школяра» [73]. До структури досліджуваної підготовленості автор відносить такі компоненти: мотиваційно-настановчий, змістовий, операційно-рефлексивний, оцінний. Отже, в загальному розумінні, підготовленість – це комплексний результат підготовки; отримання необхідної

підготовки; придатність до чогось, а у нашому випадку – до самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів. Підготовленість визначається як комплекс набутих знань, умінь, навичок, якостей, які дозволяють успішно виконувати самоосвітню діяльність [81, с. 299].

Виходячи з цього, підготовка майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності полягає в тому, щоб розвивати і вдосконалювати необхідні йому психічні процеси, стани та якості з урахуванням особливостей його професійної і самоосвітньої діяльності. Як процес вона розглядається в якості цілеспрямованої роботи з формування насамперед психологічної готовності (націленості, бажання) до успішної самоосвіти. Головним її результатом є підготовленість майбутнього фахівця, що базується на його мотивах, прагненнях, потребах і амбіціях й формується з системи знань, умінь, навичок, особистісних якостей та наявного досвіду самоосвітньої діяльності.

Очевидно, що досягнення рівня повної готовності майбутнього фахівця в університеті неможливе. Така готовність формується у практичній роботі вчителя. Тому для нашого дослідження також важливі наукові праці, що присвячені питанням організації самоосвіти педагогів, підвищенню кваліфікації педпрацівників засобами самоосвіти та ін. Так, питання самоосвіти у професійній адаптації молодих учителів висвітлені у працях Т. Гриб, В.Козієва, О. Лебедевої, Т. Симонової, Г. Сухобської, П. Пшебильського [70].

Ю. Бабанський визначає загальні прийоми організації самоосвіти як самостійної навчальної діяльності: вміння раціонально планувати організаційну роботу по самоосвіті, чітко ставити систему завдань майбутньої роботи, виокремлювати головні, вміло обирати способи швидкого й економного розв'язання завдань, здійснювати оперативний самоконтроль за виконанням завдань, швидко вносити корективи у самостійну роботу, аналізувати загальні підсумки роботи, порівнювати ці результати з прогнозованими, виявляти причини відхилень і накреслювати шляхи їх усунення у подальшому [4].

Багато науковців приділяють уваги дослідженню змісту, форм, методів та умов свідомої самоосвіти педагогів, а також вимогам організації і керівництва

самоосвітньою діяльністю вчителів. (В. Артемов, В. Галузинський, В. Буряк, Г.Наливайко, М. Поташник та ін.). Так Г. Наливайко виділяє основні елементи педагогічного управління при керуванні процесом самоосвіти вчителів, що має циклічну форму та складається з семи етапів: інформаційно-аналітичний; визначення професійних запитів і об'єктивних потреб учителів професійно вдосконалюватися; постановка цілей і прогнозування результатів самоосвіти; планування діяльності підвищення професійної компетентності через самоосвіту; організація самоосвітньої діяльності; регулювання і корегування самоосвіти; аналіз ефективності керівництва самоосвітою вчителів [48].

Серед зарубіжних науковців проблеми самоосвітньої діяльності та підготовки до неї педагогів досліджували Я. Бартецький, Дж. Брунер, Г.Вермес, К. Клейн, В. Оконь, Х. Тімперлі, А. Уліг, Г. Шарельман та інші.

Сучасні фінські дослідники М. Мерілінен та Ж. Пьетарінен вважають необхідним у підготовці майбутнього вчителя початкових класів передбачити такі важливі для його майбутньої професійної діяльності аспекти, як соціалізація та професійна культура, розвиток знань та навичок, моральний вимір у процесі навчання, особистісний та аналітичний вимір у навчанні. Важливим дослідники вбачають розробку педагогом індивідуального плану професійного розвитку, самовдосконалення та самоосвіти, який може стати основною його самоперевірки та мотивації до професійного зростання [73].

Проведений аналіз наукової літератури дозволив визначити самоосвітню діяльність студентів як різноаспектну проблему. Науковцями самоосвітня діяльність розглядається як якість особистості, що проявляється у здібності самому організувати свою пізнавальну діяльність; як потреба особистості в оволодінні якісними знаннями, вміннями, способами діяльності; як діяльність особистості, що вмотивована професійними установками; як умова набуття педагогічної майстерності тощо. Але вивчення наукових джерел свідчать, що самоосвіта як складова компетентнісного розвитку майбутніх учителів до не увійшла в освітню систему вищої школи в якості її вагомого елемента.

1.2. Самоосвітня діяльність як компетентність у підготовці вчителя початкової школи

Самоосвіта явище багатовимірне й науковці розглядають його та поняття, що з ним пов'язані по різному. Поняття «самоосвіта» трактується низкою науковців (О. Айзенберг, І. Колбаско, О. Малихін, В. Рогожкін) як цілеспрямована, самостійна робота особистості над підвищенням своєї професійної майстерності. Вони підкреслюють, що самоосвіта як явище є професійною функцією особистості, виконання якої сприяє професійній адаптації, розвитку та професійному удосконаленню фахівця упродовж його професійної діяльності. Виконання означеної функції є умовою і обов'язком фахівця для набуття й підвищення його професійної компетентності [70].

Багато вчених (І. Гончаров, Л. Коган, М. Скаткін) самоосвіту трактують як явище, що виходить за межі професійної сфери, але включає її. У центрі уваги знаходиться сфера культури, яка частково вбирає й професійні інтереси, але є значно ширшою, включає досвід особистості (життєвий і професійний) та широкий спектр загальнокультурного знання. Часто самоосвіту пов'язують з самореалізацією особистості у межах засвоєння культури та розвитком індивідуальних якостей, розширенням і збагаченням кругозору тощо [73].

У педагогічній літературі самоосвіта також розуміється як складова частина системи освіти (А. Загорський, В. Лозовий, С. Орлов, В. Турченко), її окремих ланок, наприклад системи післядипломної освіти (Н. Протасова), системи вищої освіти. С. Гончаренко визначав самоосвіту студентів як «... невід'ємну частину систематичного навчання у закладах, що сприяє поглибленню, розширенню й зміцненню засвоєних знань» [13, с. 296].

У «Енциклопедії освіти» визначено, що самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості і складовою навчання її протягом життя» [19, с.798].

Це визначення має три значення самоосвіти: самоосвіта є самостійною пізнавальною діяльністю; самоосвіта є умовою розвитку особистості; самоосвіта виступає складовою навчання упродовж життя.

У сучасній педагогіці є декілька напрямів, які не заперечуючи значення самоосвіти для підвищення ефективності навчального процесу в межах інституційної освіти у навчальному закладі, підкреслюють різні аспекти самоосвіти і самоосвітньої діяльності.

Один напрям характеризується розумінням самоосвіти як форми отримання і поглиблення знань та набуття досвіду (Г.Бичкова, Л.Борисова) та напрям розуміння самоосвіти як процесу цілеспрямованого і систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності (О.Кочетов), як шлях продовження освіти і самопізнання (Л.Кулікова, Е.Лебедева).

На наш погляд дуже важливим є напрям, за яким підкреслюється вплив самоосвіти на навчальний процес, на розвиток пізнавальних інтересів, їх активізацію, формування необхідних вмінь та навичок, здобуття й використання інформації та знань, розвиток у себе особистісних якостей, (самоуправління, самоаналіз, самоорганізація, самоконтроль, самооцінка, самокорекція, саморегуляція). Також дуже важливим аспектом розуміння самоосвіти є її вплив на вироблення стійких мотивів до навчання та освіти. Н.Терещенко вважає, що самоосвіта являє собою педагогічно організований, обумовлений внутрішніми мотивами процес самостійного набуття знань додатково до тих, які людина отримує у процесі навчання [73].

Важливим є і соціальний аспект самоосвіти. Підготовка майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності розкривається як необхідна умова їх професійної і соціальної адаптації, шлях удосконалення професійної компетентності упродовж кар'єри, конкурентоспроможності і затребуваності на ринку праці.

Нова модель розвитку національної системи освіти пов'язана зі зміною освітніх парадигм, що переносять основну увагу з освітньої діяльності на самоосвітню. Основними умовами таких змін виступають зовнішні (розвиток економіки, технологій, збільшення обсягів інформації та постійне їх

розширення й оновлення) та внутрішні (потреби особистості, що пов'язані з соціальною і професійною адаптацією, самореалізацією та саморозвитком упродовж життя тощо) чинники. Якщо раніше самоосвіта розглядалася як другорядне явище, що підкорене потребам і завданням освіти й відповідним чином доповнює освітній процес, то сучасне бачення самоосвіти ґрунтується на переміщенні акцентів з освіти на самоосвіту. Причому, самоосвіта порівняно з інституційною освітою починає домінувати як вид діяльності у структурі освіти, так і як вид діяльності у структурі життєдіяльності людини [76].

Знання постійно і суттєво ускладнюються за своїм характером і змістом, виникають нові галузі знань, що вимагає більшої освіти, участі у трансляції знань навчальних закладів, педагогів, застосування нових методик, технологій тощо. Але, за умови найвищого ступеню інтенсифікації освітнього процесу, постійного оновлення змісту навчання та застосування найновіших методик, університетська освіта залишатиметься освітою репродуктивною і завжди відставатиме від потреб практики й конкретної особистості.

Натомість самоосвіта все більше стає необхідною, у більшості людей помітне прагнення до підвищення індивідуальної самостійної роботи з інформацією, самоосвіти, яка не тільки задовольняє потреби у інформації, а й розвиває та сприяє саморозвитку особистості. Це свідчить, що в сучасних умовах існують потреби людей як в освіті у стінах ЗВО так і у самоосвіті. І тоді вони стають справді ефективними, якщо взаємодоповнюють одна одну.

Посилення самоосвіти відбувається з розширенням інформаційного суспільства, у якому панує інформація та інформаційні технології. У таких умовах основним стає виробництво та використання інформації із застосуванням комп'ютерних технологій. Це зумовлює необхідність роботи людини з інформацією один на один саме через самоосвіту [72].

Слід зазначити, що інформаційне суспільство пов'язують не тільки з появою принципово нових технологій, що у першу чергу обумовлені комп'ютерною технікою. Трьома китами інформаційного суспільства є інформація, знання, освіта [70]. Сучасне суспільство називають також

суспільством знань, тобто у такому суспільстві домінує новий спосіб діяльності, який забезпечує створення та експлуатацію знань. Знання є невичерпним ресурсом й такими, що постійно оновлюються і розширюються. А це у свою чергу потребує створення умов для оволодіння цими знаннями і обумовлює необхідність розширення зростаючої ролі самоосвіти.

Для сучасного інформаційного суспільства знання є центральним ресурсом, навколо якого вибудовуються нові технології, економічне і соціальне зростання, культурний розвиток тощо. За таких умов важливість освіти безперечна, а її технології постійно змінюються, вдосконалюються, набувають нових функцій та характеристик. Сутність таких змін полягає у наближенні освіти до самоосвіти, а самоосвіта поступово ставатиме обов'язковою складовою усіх видів діяльності людини [75].

Ці зміни відбуваються і у дітей молодшого шкільного віку, адже саме в них формуються пізнавальні інтереси, вміння, навички самостійної роботи і роботи з інформацією, які є основою самоосвітньої діяльності. Тому для вчителя початкової школи важливо не тільки володіти відповідними технологіями навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку, а й у процесі набуття професії самому оволодівати необхідними вміннями і навичками самоосвіти.

Отже, самоосвіта майбутніх учителів початкової школи - це свідомо систематична та самостійна діяльність у рамках освітнього процесу закладу вищої освіти та за її межами, що регулюється особистістю і складає основу компетентнісного розвитку майбутнього фахівця.

У інформаційному суспільстві, у якому обсяги й потоки інформації постійно зростають й підвищуються вимоги до особистості майбутніх учителів початкової школи виникає потреба в інтегрованому підході, компетентнісному.

У науковій літературі при визначенні компетентнісного підходу базуються на його системній, міждисциплінарній природі, яка містить особистісний і діяльнісний аспекти, підкреслює практичну спрямованість освіти, роль досвіду, здатність практично реалізовувати знання та забезпечувати постійний саморозвиток і самовдосконалення особистості, її здатність до свідомої самоосвіти

упродовж життя. На думку науковців (І. Зимньої, І. Зязюна, А. Маркової, О.Пометун, О. Савченко та ін.) компетентність – це сукупність знань фахівця у дії, тобто система знань, яка орієнтована на практичне застосування [70].

Компетентнісний підхід у системі підготовки вчителів початкової школи є сьогодні важливим напрямом модернізації педагогічної освіти. Саме компетентнісний підхід вимагає зміщення акцентів з надання та поширення знань до розвитку вмінь, навичок, ставлень та здатностей приймати рішення, вирішувати професійні завдання різної складності, розвивати здатність до самоосвіти. У такому розумінні компетентнісний підхід ґрунтується на визначенні компетентності як цілі професійної підготовки майбутніх учителів. Головною ідеєю компетентнісного підходу стає посилення практичної орієнтації освіти. Компетентнісний підхід дає відповіді на запити реальної педагогічної практики (Т. Ковальова), він спрямований на оновлення змісту освіти відповідно до потреб реальної педагогічної практики (І. Фрумін) й виступає узагальненою умовою здатності майбутнього вчителя початкової школи ефективно діяти у реальних педагогічних ситуаціях [73].

Основна ідея компетентнісного підходу полягає в тому, що у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя студент має отримувати не окремі розрізнені знання, вміння та навички, у нього має формуватися й розвиватися здатність і готовність до діяльності в різних життєвих і професійних умовах.

Компетентнісний підхід є відображенням потреби суспільства і сучасної системи освіти у підготовці фахівців, які володіють необхідними знаннями, здатні їх постійно оновлювати і поповнювати та мають сформовані вміння застосовувати ці знання для вирішення певних завдань практики в різних умовах. Окрім того, для майбутнього вчителя початкової школи важливо розуміти, що необхідно розвивати у себе такі особистісні якості, які дозволять бути не тільки конкурентоспроможними в сучасних умовах життя, а й бути готовим і здатним до співпраці та спільної діяльності з учнями, їх батьками, колегами, громадськістю при виконанні інноваційних завдань, що постають перед сучасною початковою школою. Це означає, що необхідно не тільки знати

і вміння, але й мати здатність (розвивати здатність) до безперервного оновлення знань, вміння добиватися позитивних результатів у своїй діяльності.

Засоби досягнення цілей компетентнісного підходу фахівці називають такі поняття як компетенції, компетентності, професійні компетентності [73].

Розглянемо сутність даних термінів у порівняльному контексті.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови компетенція визначена як коло питань, явищ, в яких дана особа володіє авторитетом, знаннями, досвідом, а компетентність як глибоке досконале знання сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення намічених цілей, а також наявність відповідних умінь і навичок [11, с. 560].

Аналіз практики використання понять «компетенція» і «компетентність» показує, що вони значно ширші за поняття «знання», «уміння», «навички», оскільки охоплюють властивості особистості (мотивацію, ціннісні орієнтації, спрямованість), інтелектуальні якості (здатність вирішувати проблеми, пошукову активність та ін.), риси характеру, здатність здійснювати розумові операції (аналіз, критика, систематизація, узагальнення).

У педагогічній науці є такі трактуванням поняття «компетентність».

Компетентність (компетентності) – інтегрована характеристика якості особистості, результат, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії [51].

І. Зимня визначає компетентність як актуальну, сформовану особистісну якість, що ґрунтується на знаннях і є інтелектуально і особистісно зумовленою професійною характеристикою людини. Вчена виділяє такі компоненти структури компетентності: 1) готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект), де готовність розглядається як мобілізація суб'єктних сил; 2) володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект); 3) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних

ситуаціях (поведінковий аспект); 4) відношення до змісту компетентності та об'єкту її застосування (ціннісно-смысловий аспект); 5) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [70].

Компетентності – спеціально структуровані (організовані) характеристики особистості, що поєднують знання, уміння, навички і ставлення, яких людина набуває у процесі життя, навчання та досвід її практичної діяльності. Компетентності дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати різноманітні проблеми, характерні для певної життя та діяльності.

У процесі характеристики компетентностей А. Саврасова підкреслює важливість їх основних ознак:

1. Компетентності динамічні й постійно змінюються (змінюється світ й змінюються вимоги до особистості, фахівця), що актуалізує самоосвітню діяльність як засіб неперервного самовдосконалення і саморозвитку.

2. Компетентності орієнтовані у майбутнє, оскільки проявляються у організації власної освіти, спираючись на власні здібності, результати самооцінки та бачення перспектив самореалізації нині й у майбутньому, що більшою або меншою мірою пов'язано з самоосвітньою діяльністю.

3. Компетентності мають діяльнісний характер у наслідок поєднання узагальнених умінь та професійних і предметних умінь у конкретних галузях або ситуаціях, що передбачає можливість і здатність фахівця постійно їх оновлювати як через систему інституційної освіти, так й шляхом самоосвіти.

4. Компетентності проявляються в уміннях здійснювати вибір, виходячи з оцінки себе, своїх наявних знань, умінь, навичок, досвіду у конкретній ситуації.

5. Компетентності мотивації постійної самоосвітньої діяльності [73].

Компетенція – це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень та ін. у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія. Компетенція являє собою єдність теоретичного знання і практичної діяльності, що характеризує працівника на ринку праці.

Компетенції можна розглядати як найбільш спільну мову для опису результатів освіти. У цьому сенсі компетенції сприяють розробці навчальних

програм; використовуються для внутрішньої і зовнішньої оцінки якості вищої освіти за допомогою ідентифікації ключових компетенцій [56, с. 193].

На думку А. Хуторського: компетенція – це наперед задана вимога (норма) до освітньої підготовки учня (студента), а компетентність – це вже сформована його особистісна якість (сукупність якостей) і мінімальний досвід у певній сфері професійної діяльності. А. Хуторський підкреслює, що компетентність передбачає мінімальний досвід застосування компетенції. Компетентність завжди особистісно забарвлена якостями конкретного студента, тобто компетентність – це володіння, людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї та предмета діяльності [73].

Отже, компетентність – це суб'єктна характеристика фахівця, вчителя початкової школи, що відображає якість його професійної діяльності. А у процесі здійснення цієї діяльності відбувається реалізація компетенцій. Відповідно, рівень компетентності вчителя початкової школи безпосередньо залежить від ступеня сформованості у нього певних компетенцій.

Професійна компетентність вчителя це інтегральна якість особистості, що проявляється у її готовності до виконання на високому рівні своєї діяльності, здатність вирішувати професійно-педагогічні завдання, здійснювати іноваційну і творчу діяльність, нести професійну відповідальність за результати своєї діяльності, постійно підвищувати рівень своєї педагогічної майстерності.

Не менш важливим є поняття «ключові компетенції». Вперше це поняття було використано у 1992 р. у Проекті Європейського союзу «Середня освіта в Європі». Де зазначено, що найважливішим завданням сучасної освіти стає розвиток в учнів здатності адаптуватися до конкретної ситуації та активно освоювати те, що породжується соціальними змінами, відбувається на їх основі.

Ключові компетенції – багатовимірне утворення, яке належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є структурованим комплексом якостей особистості, що дають можливість ефективно діяти у багатьох соціальних сферах, і сприяють суспільному та особистісному успіху. Ключові компетентності становлять основний набір загальних понять, які мають бути

деталізовані в комплекс знань, вмінь, навичок, цінностей та ставлень за навчальними галузями та життєвими сферами. Ключові компетентності за своїм характером є наскрізними та мають досягатись у процесі життя та навчання через усі без винятку ланки освіти, навчальні предмети та заходи [74].

Отже, ключові компетенції забезпечують універсальність фахівця. Рада Європи визначила п'ять груп ключових компетенцій в освіті:

- політичні та соціальні компетенції – здатність взяти на себе відповідальність, спільно з іншими виробляти рішення і брати участь у їх реалізації, толерантність до різних етнокультур і релігій, прояв взаємозв'язку особистих інтересів з потребами підприємства та суспільства, участь у функціонуванні демократичних інститутів;

- міжкультурні компетенції, сприяють позитивним взаєминам людей різних національностей, культур і релігій, розумінню та повазі один до одного;

- комунікативні компетенції, певне володіння технологіями усного та письмового спілкування на різних мовах, у тому числі і комп'ютерного програмування, включаючи спілкування через Інтернет;

- соціально-інформаційні компетенції, що характеризують володіння інформаційними технологіями і критичне ставлення до соціальної інформації, яка поширюється засобами масової інформації;

- персональні компетенції - постійне підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу, здатність самостійно здобувати знання і вміння, здатність до саморозвитку [62].

На формування і розвиток ключових компетенцій мають бути спрямовані усі ланки освітньої системи, але їх формування й розвиток передбачають самоосвітню діяльність. Особливе місце у реалізації компетентнісного підходу у системі ЗВО й підготовки компетентних учителів початкової школи відіграють професійні компетентності та компетенції. В. Байденко, трактує: «професійні компетенції – здатність, готовність доцільно діяти відповідно до вимог справи, методично організовано і самостійно вирішувати завдання і проблеми, а також здійснювати самооцінку результатів своєї діяльності» [70].

Отже, «компетенція» включає комплекс набутих знань, умінь, навичок та якостей особистості, які дозволяють їй розв'язувати конкретні проблеми, що виникають у соціальній і професійній сфері її діяльності. Поняття «компетентність» визначає вміння гармонійно поєднувати знання, вміння, навички і здібності особистості з їх практичного використання і здатність направляти їх на успішну діяльність особистості у різних сферах життя.

Отже, самоосвіта є складовою професійної компетентності вчителя, але самоосвітня діяльність є її умовою набуття майбутнім вчителем початкової школи професійної компетентності. Окрім того, самоосвіта прямо або опосередковано передбачена усіма ключовими компетенціями та безпосередньо є однією з основних у змісті персональних ключових компетенцій.

Важливо підкреслити, що професійна компетентність майбутнього вчителя початкової школи є результатом процесу самоосвіти і процесу формування ключових компетенцій, на які націлена підготовка майбутнього вчителя.

Компетентнісний підхід має суттєвий вплив на розвиток самоосвіти майбутніх вчителів. Адже, саме в умовах реалізації компетентнісного підходу самоосвіта стає основою для розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя. Компетентнісний підхід сприяє переходу від засвоєння і відтворення знання до його практичного застосування та організації професійної діяльності. За допомогою компетентнісного підходу з'являється можливість орієнтувати студента на нескінченну різноманітність професійно-педагогічних і життєвих ситуацій, пошук оптимальних професійних рішень та передбачення можливих результатів і наслідків їх прийняття. Компетентнісний підхід виступає стимулом мотивації майбутніх учителів до свідомої самоосвітньої діяльності, яка сприятиме не тільки розвитку їх професійної компетентності, а підвищенню ефективності освітнього процесу й успішному оволодінню професією [75].

Отже, реалізація компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх учителів сприяє інтенсивному розвитку самоосвіти. Процеси формування ключових компетентностей майбутніх вчителів і підготовки їх до самоосвітньої діяльності є процесами взаємообумовленими і взаємопов'язаними.

1.3. Аналіз підготовленості майбутнього вчителя початкової школи до свідомої самоосвітньої діяльності

Результатом запровадження компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи має стати формування компетентного фахівця здатного у своїй професійній діяльності розв'язувати професійні проблеми та завдання різної складності на високому рівні, приймати рішення і нести відповідальність за них, постійно підвищувати рівень своєї педагогічної майстерності. Сучасний вчитель початкової школи має бути відкритим до змін та готовим постійно змінюватися, усвідомлюючи необхідність безперервної освіти, свідомої самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Тому, однією з основних цілей професійної підготовки майбутнього вчителя у ЗВО необхідно сформулювати його підготовку до свідомої самоосвіти. Водночас, підготовка до самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя має займати одне з центральних місць у освітньому процесі [76].

Самостійна та індивідуальна роботи за умови позитивного ставлення і розуміння студентами їхніх цілей повинні стати самоосвітньою діяльністю. Щойно мета самостійної роботи перестає бути метою студента, відбувається зворотний перехід від самоосвіти до самостійної та індивідуальної роботи. Шляхом таких взаємопереходів можна підвищити рівень готовності особистості до самоосвіти. Для того щоб забезпечити трансформацію самостійної роботи в самоосвітню діяльність, у студентів необхідно сформулювати позитивне ставлення до професійно значущих цілей, високий рівень знань, умінь самостійно працювати з джерелами інформації, самоуправлінські уміння й навички [87]. Досліджуючи педагогічні основи самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів, М. Рогозіна стверджує, що до так званих «білих плям» теорії професійної освіти слід віднести положення про цілі, зміст, методи, форми і принципи організації самоосвітньої діяльності студентів, які обрали професію педагога [70].

Аналізуючи практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності на педагогічному факультеті РДГУ, можна визначити

низку проблемних питань, які потребують розв'язання для удосконалення системи професійної підготовки. Основним для нас є здатність майбутнього вчителя відповідати на виклики сучасного світу, вміння вчитись, здійснювати це самостійно, бути мобільним та гнучким у виборі освітніх стратегій.

Проведене опитування (опитано 63 студенти, 12 викладачів РДГУ та 8 вчителів початкової школи) дозволило нам визначити проблемні питання, які мають бути враховані при дослідженні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності (Додаток А). До виявлених проблемних питань слід віднести необхідність постійного оновлення, розширення та поповнення професійно необхідних знань, умінь, навичок і компетентностей майбутнього учителя початкової школи. Сучасний учитель працює в умовах постійних змін, що відбуваються в економіці, суспільстві, науці та техніці, взаєминах та стосунках як педагогів так і учнів. При цьому постійно змінюється оточуюче середовище та ці зміни відбиваються у потребах і вимогах суспільства до професійних і життєвих компетентностей вчителів та випускників шкіл. Ці зміни знаходять відображення у навчальних програмах підготовки вчителів початкової школи, але темпи оновлення цих програм і навчального процесу в цілому суттєво відстають від темпів суспільних змін й не можуть повною мірою відповідати сучасним потребам.

Отже, орієнтація навчального процесу на педагогічному факультеті РДГУ має орієнтуватися на самоосвітню діяльність майбутніх учителів, яка сприятиме постійному оновленню, розширенню і поповненню професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя, виступає найважливішою умовою компетентнісного розвитку майбутніх фахівців.

Наступним проблемним питанням, що було виявлено в ході опитування студентів, є усвідомлення необхідності самоосвітньої діяльності, яка тісно пов'язана з мотивами та прагненнями до саморозвитку. Так, за результатами проведеного опитування студентів педагогічного факультету РДГУ, їх мотивація та розуміння необхідності свідомої самоосвітньої діяльності у процесі навчання є достатньо слабкою. Лише 31% респондентів усвідомлюють

потребу займатися самоосвітою у закладі вищої освіти. Більша частина респондентів (29%) підтримала ідею щодо впливу самоосвіти на професійний розвиток учителя після закінчення навчання.

Цікавою є думка викладачів щодо ролі самоосвіти у процесі професійного становлення та розвитку учителя початкової школи. Так, 100% опитаних викладачів вважають, що самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі навчання є важливою умовою компетентнісного розвитку майбутнього фахівця і 100% викладачів переконані, що самоосвіта вчителя є необхідною умовою його професійного становлення та розвитку після навчання.

Аналіз навчальних завдань свідчить про те, що здебільшого основну увагу у навчальному процесі при підготовці майбутніх учителів приділяють самостійній роботі студентів, яку можна розглядати як перший крок до самоосвіти, але самостійна робота здійснюється під керівництвом викладача і є лише першим кроком до свідомої самоосвіти майбутнього фахівця. Необхідність постійного оновлення, розширення та поповнення професійних знань, умінь та навичок майбутнього вчителя початкової школи має бути усвідомлена кожним студентом і має спонукати їх до самоосвітньої діяльності як у процесі навчання, так і стати основою для професійного зростання у після навчання. Отже, важливим елементом компетентнісного формування майбутнього вчителя початкової школи є: мотивація майбутніх вчителів до самоосвіти у процесі професійної підготовки; націленість майбутніх учителів на те, що самоосвіта є обов'язковою і необхідною умовою професійного становлення та розвитку учителя впродовж його професійної кар'єри. Таке розуміння самоосвіти дає можливість встановити необхідний взаємозв'язок вищої освіти з самоосвітою, що забезпечує наступність й послідовність компетентнісного розвитку педагога у контексті освіти впродовж життя.

Важливим елементом мотивації майбутніх учителів на самоосвіту у процесі навчання та їх націленості на постійну самоосвіту у подальшій професійній діяльності є вироблення вмінь та навичок самоосвітньої діяльності.

Проведене у межах дослідження опитування студентів показало, що більша частина респондентів не вміє правильно працювати з пошуком, аналізом та інтерпретацією різних видів джерел, відомостей та даних, які їм потрібні для фахової підготовки. Студенти нерідко обмежуються знайденим одним джерелом інформації (зазвичай це інформація з Інтернет), або працею одного автора. Мало використовують періодичну літературу, яка є найбільш корисною у виконанні певного виду завдань. Частіше студенти обмежуються лише рекомендаціями викладача, не завдаючи собі клопоту розширювати коло пошуку необхідної інформації та інструментарію її опрацювання.

Водою сучасного освітнього процесу є те, що серед практичних завдань для студентів бракує тих, що вимагають творчого підходу та оригінальних рішень. Це, стримує розвиток умінь і навичок самоосвітньої діяльності. Тобто мета, зміст, форми, методи і контроль процесу самоосвіти здійснюється самим студентом. Отже, формування умінь і навичок самоосвітньої роботи тісно пов'язане з розвитком творчого потенціалу і самостійністю майбутніх учителів. Ці вміння і навички мають формуватися у період навчання і їх розвиток триватиме упродовж усієї кар'єри учителя початкової школи [72].

Творчо спрямований навчальний процес на педагогічному факультеті повинен бути основою для свідомої самоосвіти як студента, так і вчителя початкової школи. Творчість та самоосвіта нерозривно пов'язані у процесі професійної підготовки і в процесі майбутньої професійної діяльності педагога.

Значна роль у процесі опанування новими знаннями, вміннями і навичками та професійно необхідними компетентностями належить досвіду. Враховуючи, що студент знаходиться на етапі здобуття професійного досвіду (під час практичних занять, педагогічних практик) студент збагачує свій досвід навчальної діяльності та набуває власного досвіду самоосвітньої діяльності. Досвід завжди є надбанням особистості. Його не можна скопіювати, передати або перейняти, його можна тільки набути. А отже, у навчальному процесі мають бути передбачені ситуації, які сприятимуть набуттю студентами досвіду самоосвітньої діяльності. Результати опитування студентів показали, що 46%

студентів не зустрічалися з такими ситуаціями. Це свідчить, що викладачі мало дають студентам виконувати дослідницькі завдання, і те, що навчальний процес треба будувати з такими ситуаціями, які носять дослідницький характер і спонукають студента до розширення свого світогляду засобами самоосвіти.

Із введенням в дію нового Державного стандарту початкової освіти від 17.08. 2017 р., Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими потребами [16], з'явилися нові предмети в курсі початкової школи, що потребують відповідних загальних знань та знань з методики викладання предметів. У результаті молодий спеціаліст, який приходить працювати до школи, має самостійно опанувати низку методик викладання навчальних предметів, які він не вивчав. Отже, вчителі, які не володіють методикою викладання цих предметів або володіють частково, мають засобами самоосвіти суттєво їх розширювати і поповнювати.

Окрім того, в державних стандартах покладено особистісно орієнтований, компетентнісний та соціокультурний підходи, що сьогодні зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Такими результатами мають бути сформовані компетентності учня, що неможливо досягти без сформованих компетентностей у майбутнього вчителя.

Тому, учитель має постійно ознайомлюватися з новинками психолого-педагогічної літератури, шукати та засвоювати нові підходи у методиках, вміти розв'язувати на високому науковому рівні педагогічні проблеми, що виникають, долати утруднення у практичній роботі. Самостійне опанування цими методиками передбачає наявність досвіду, вмінь та навичок самоосвітньої діяльності, що підвищує його професійний розвиток та вдосконалення [75].

Хочемо підкреслити, що з прийняттям нового Закону України про вищу освіту у 2018 р. підготовка фахівців у ЗВО передбачає, академічну свободу студентів та закладу, що означає самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах

свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень тощо [59].

Слід зазначити, що суттєвою проблемою сучасного навчального процесу при підготовці майбутніх учителів початкової школи є і слабкий зв'язок теорії з практикою. Сьогодні навчальний процес спрямований на вивчення теоретичного матеріалу. Більше половини опитаних студентів (57%) вважають, що у навчальному процесі переважає вивчення теорії, яку не завжди можна застосувати при виконанні практичної роботи. Окрім того, 34% студентів вважає, що отримані теоретичні знання не сприяли формуванню їх інтересу та мотивації до самоосвітньої діяльності. Тобто у процесі професійної підготовки майбутніх учителів бракує практики, практики самоосвіти. Недостатньою є і мотивація до самоосвіти, що формується в процесі практичної діяльності.

Значну роль у стимулюванні самоосвіти майбутніх учителів відіграють міжпредметні зв'язки в опануванні навчальною програмою. Нині, коли темпи оновлення і поширення інформації та набуття знань постійно зростають, традиційне навчання стає занадто вузьким для вирішення наукових і практичних завдань, що виникають, і які будуть визначати долю людства.

Важливим є створення взаємозв'язків між предметними галузями та навчальними предметами у шкільній освіті, що створюють додаткові можливості виявити себе у особистісному, дослідницькому плані, створюючи простір для творчості. Питання міжпредметного підходу до навчання при викладанні предметів шкільного циклу висвітлені у дослідженнях І.Гайданко, Т.Коршун, А. Нікітіна, Т. Окуневич та ін.[46, с.41]. Вчені підкреслюють, що міжпредметні зв'язки - це цільові й змістові збіги, що існують між навчальними предметами. Вони відображають у змісті навчальних дисциплін діалектичні зв'язки, які об'єктивно діють у природі і суспільстві [46, с.46].

Отже, міжпредметні зв'язки доцільно розглядати як актуальну рису практики та досвіду, що сприяє наближенню науки до реалій практики й забезпечує розвиток освіти, яка завжди виступає поруч з наукою. Вже сьогодні більшість наукових відкриттів, винаходів, інновацій здійснюються на перетині

кількох наук, а вирішення реальних життєвих проблем потребує залучення наукового апарату кількох або багатьох наукових дисциплін.

Характерною рисою сьогодення у підтримці міжпредметних зв'язків є сучасні інформаційно-комунікаційні технології. В освіті інформаційно-комунікаційні технології відіграють ключову роль, а їх опанування майбутнім фахівцем є обов'язковою вимогою всіх сучасних стандартів. Тому, слід підкреслити особливу роль сучасних засобів навчання у підтримці самоосвітніх процесів студентів. Адже спілкування молодих людей відбувається сьогодні завдяки використанню ними різних медіа засобів, участі у різноманітних віртуальних спільнотах, форумах. ІКТ надають доступ до широкого кола відомостей, різноманітних баз даних, електронних бібліотек, які майбутній фахівець може використати для власного саморозвитку та самовдосконалення.

Освіта визначається як процес засвоєння особистістю системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності та морально-естетичної культури в інтересах людини, суспільства, держави. Освіта сприяє економічному, соціальному, культурному і політичному розвитку суспільства, держави, людства. Через освіту відбувається передавання накопиченого поколіннями досвіду та знань, а рівень освіти завжди визначається потребами виробництва, станом науки, техніки, культури й суспільними відносинами [73].

Тому, сучасний випускник – людина, яка має досконало володіти знаннями цілої низки дисциплін: вікова психологія, конфліктологія, культурологія та ін.

Знання з вікової психології дозволяє врахувати індивідуальні можливості учнів та здійснювати диференційований підхід до школярів. Сучасний молодий учитель бачить учнів в цілому, не бачить в них індивідів. Молодий вчитель має здійснювати пошук і цілеспрямований відбір обдарованих дітей; розробляти і впроваджувати ефективні методики та технології диференційованого навчання дітей з високим рівнем здібностей; забезпечувати умови інтелектуального та морального розвитку дітей; спрямувати роботу батьків на розвиток їх дитини.

Культурологія має велике значення у вихованні майбутнього вчителя, яке має перерости у самовиховання. Культура самоосвітньої діяльності на думку О.Сергеєнко, являє собою універсальну характеристику самостійної діяльності, адже знання, вміння і навички самоосвітньої діяльності є основою реалізації завдань самовдосконалення у професійній сфері, при вирішенні завдань особистісного вдосконалення. Особливості формування культури самоосвіти є особистісними характеристиками, власним досвідом. Розвиток культури самоосвітньої діяльності відбувається протягом усього життя людини [76].

Проаналізувавши стан самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів, ми дійшли висновку, що така діяльність супроводжується низкою проблем, які потребують вирішення і мають бути враховані у освітньому процесі.

Основні проблеми, з якими стикається вчитель у процесі самоосвіти і, на які слід звернути увагу у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, можна поділити на внутрішні (особистісні) та зовнішні (що не залежать безпосередньо від самого вчителя). Серед внутрішніх проблем такі:

- недостатня обізнаність вчителя щодо розмаїття джерел інформації, які можна використати у процесі професійного розвитку, використання одних і тих же, нехтування пошуком нових;
- недостатня спроможність застосовувати форми та засоби опрацювання отриманої самостійно інформації (робота з базами даних, депозитаріями бібліотек, у тому числі електронних), накопичення, зберігання, використання ресурсів інформаційних джерел;
- недостатня вмотивованість та зацікавленість у саморозвитку та самоосвіті через брак часу, особисті чинники та незнання переваг цієї діяльності для власного досвіду;
- психологічні чинники (професійне вигорання, перевтома, перенасичення різними видами професійної діяльності);
- механічне (необдумане) перенесення чужого досвіду (авторів методичних посібників) у свою роботу;
- завищена самооцінка професійних здібностей, здатностей та ін. [75].

Існує також і зовнішні проблеми, що впливають на самоосвіту вчителя:

- авторитарне керівництво в школі, із застарілими поглядами на життя, яке не мотивує вчителя, а нав'язує власні методи і методики роботи, не враховуючи думки і погляди конкретних учителів;
- занижений престиж професії у суспільстві і, відповідно, низький інтерес до професійного зростання [75].

Тому, для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи важливою є системна робота, яка орієнтує майбутніх фахівців на самоосвіту, сприяє набуттю знань, умінь і навичок самоосвітньої діяльності, супроводжується відповідним чином організованою науковою, творчою та виховною роботою на педагогічному факультеті.

Основними характеристиками процесу самоосвіти є вільний вибір сфери проблем, що цікавлять студента; самостійний пошук джерел інформації; індивідуальний режим організації процесу самоосвіти тощо. Слід підкреслити, що процес самоосвіти забезпечує реалізацію низки важливих функцій, а саме:

- накопичення та придбання нових професійних знань;
- подолання недоліків у процесі навчання студента;
- саморозвиток, що забезпечує вдосконалення особистісних якостей;
- методичну функцію, яка пов'язана з подоланням професійної вузькості особи та розширенням інтересів майбутніх фахівців;
- творчу, що спонукає майбутнього вчителя до участі у творчій роботі, забезпечує підтримку творчої самореалізації;
- функцію попередження застою розвитку професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця початкової школи [76].

Отже, самоосвіта є органічною, необхідною складовою професійного розвитку майбутніх учителів в університеті. Сучасний стан самоосвітньої діяльності, за результатами опитування студентів, виявився недостатній і такий, що залежить від різних чинників. Традиційні підходи до підготовки вчителів початкової школи, не дозволяють повною мірою забезпечити повноцінне стимулювання та мотивування студентів у даному напрямі.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури з проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності свідчить, що, незважаючи на вагомі результати наукових досліджень, не має цілісного узагальнення підходів до самоосвітньої діяльності у контексті компетентнісного підходу.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка розглядається у психолого-педагогічних роботах науковців і практиків, дає підстави стверджувати, що самоосвітня діяльність є складним цілеспрямованим процесом та потребує володіння педагогом відповідною системою знань, вмінь та компетентностей (І. Барсуков, Т. Браже, В. Буряк, М. Дяченко, В. Пономаренко, Н. Протасова, М. Рубакін, Д. Узнадзе та ін.).

Сучасне бачення самоосвіти ґрунтується на переміщенні акцентів з освіти на самоосвіту. Беручи до уваги різні підходи до змісту самоосвітньої діяльності та її структури, ми розглядаємо самоосвітню діяльність як складову професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Отже, самоосвітня діяльність майбутніх учителів – це складний процес, що передбачає засвоєння й застосування знань, умінь, навичок, особистісних здатностей і є результатом свідомої самостійної діяльності особистості та спеціальної підготовки в університеті. Під поняттям «самоосвітня діяльність» майбутніх учителів початкової школи ми розуміємо керовану особистістю діяльність в університеті та за його межами, що передбачає суспільну та професійну самосвідомість, готовність і здатність самостійно й відповідально набувати знань, умінь, навичок та компетентностей у професійній галузі для успішної соціальної і професійної адаптації у контексті освіти впродовж життя.

Самоосвітня діяльність є результатом впливу потреб особистості, що пов'язані з необхідністю (потребами) її соціальної, культурної, професійної самореалізації та саморозвитку, а також впливу зовнішніх чинників. Важливим чинником при цьому виступає сучасне інформаційне суспільство.

Аналіз сформованості у студентів – майбутніх учителів початкової школи підготовленості до самоосвітньої діяльності дозволив нам виділити низку проблем, що існують у процесі підготовки:

- оволодіння студентами самоосвітніми навичками відбувається на заняттях під керівництвом викладача, що призводить не до постійного оновлення знань, а окремого – локального;
- неусвідомлення майбутніми вчителями характеру самоосвітньої діяльності та слабе забезпечення зв'язку теорії з практикою в школі;
- відсутність оптимального співвідношення між індивідуальною та груповою формами навчання;
- невміння знаходити нестандартні нові рішення на основі самостійно набутих знань.

Окрім того, існує проблема, що охоплює питання навчально-методичного, психологічного, організаційно-педагогічного забезпечення самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи:

- низька мотивація до професії й потреба у професійному зростанні через низький престиж професії вчителя;
- неадекватна (завищена або занижена) самооцінка наявних можливостей, здібностей і здатностей майбутніми учителями початкової школи.

Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури та аналізу стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності засвідчує необхідність пошуку нових технологій формування самоосвітньої компетентності, здатної максимально підвищити якість підготовки до самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Ефективність цього процесу залежить від сформованості розуміння ролі самоосвіти в сучасному соціальному середовищі й освітньому процесі; умінь обирати засоби формування самоосвітньої компетентності та відповідально ставитися до власної самоосвітньої діяльності, яка повинна перерости до основного засобу професійного зростання впродовж життя.

РОЗДІЛ 2

КОМПЕТЕНТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи є однією з важливіших складових процесу його професійної підготовки, набуття необхідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей та компетентностей.

Самоосвітня діяльність студента виступає важливішим засобом забезпечення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки сприяє активізації пізнавальної активності, розширенню професійного і загальнокультурного кругозору, розвитку професійно необхідних особистісних якостей (наполегливість, допитливість, самостійність, самокритичність та ін.), виробленню професійно необхідних навичок (самоорганізація, самоконтроль, робота з інформаційними джерелами, опрацювання інформації та ін.), полегшує процес професійної адаптації та набуття професійного досвіду тощо [74].

Слід підкреслити важливу роль самоосвіти для зростання і забезпечення відповідного рівня компетентності вчителя упродовж усієї його педагогічної роботи, оскільки саме самоосвіта є тією зв'язуючою ланкою, яка створює можливості для безперервної освіти і професійного вдосконалення вчителів. А враховуючи специфіку роботи вчителя початкової школи, який має володіти найсучаснішими знаннями у галузі психології, фізіології, педагогіки і новітніми методиками викладання значної кількості навчальних предметів, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку, то стає зрозумілим, що без свідомої і систематичної самоосвіти учителя неможлива його професійна компетентність.

Самоосвіта - це навчальний процес, суб'єкт і об'єкт якого виступають в одній особі. А отже - передбачає наявність знань, умінь і навичок, які забезпечують її здійснення та результат і включає етапи навчального процесу.

Як свідчить опитування студентів педагогічного факультету РДГУ, молоді люди, які вступили на навчання, вже мають певний початковий рівень знань, умінь і навичок самоосвітньої діяльності. Цей початковий рівень формується в них у процесі навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, але можна говорити тільки про ази самоосвіти, оскільки під час навчання у школі мотивація до такої діяльності є слабкою і цілеспрямована підготовка учнів до самоосвіти у школах не здійснюється. Методики викладання початкових предметів, не орієнтовані на необхідність формування у школярів потреби самоосвіти, умінь і навичок її планування і здійснення [75].

Ситуація змінюється, коли молода людина стає студентом. В межах навчальних планів і програм передбачена самостійна робота студентів, яка сприяє виробленню вмінь і навичок самоосвітньої діяльності. Але цього недостатньо для того, аби ми повною мірою свідомо зверталися до самоосвіти під час навчання. Як і під час навчання у школі, так і під час навчання в університеті вона не спрямована на підготовку до свідомої самоосвітньої діяльності. Тобто необхідні для цього знання, вміння, навички формуються у нас скоріше епізодично, ніж цілеспрямовано і планомірно й частіше шляхом самостійного набуття власного досвіду самоосвіти. Самоосвіта, є професійно необхідною компетентністю, а отже важливо відповідним чином побудувати навчальний процес, щоб забезпечувати умови її формування [73].

Тому розглядати проблеми підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності необхідно спираючись на теорію, структуру особистості та діяльності. Тому доцільно звернутися до структури особистості та структури діяльності О. Леонтьєва. Для розуміння сутності самоосвітньої діяльності, її структури та функцій особливе значення має теорія діяльності, що була розроблена психологом Олексієм Леонтьєвим. Розглянемо її основні положення з точки зору підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності [39].

О. Леонтьєв розробив загально психологічну теорію предметної діяльності, яка є одним з впливових і нових теоретичних напрямків у світовій психології. На основі запропонованої О. Леонтьєвим схеми структури діяльності

(діяльність – дія – операція – психофізіологічні функції), співвідношення із структурою мотиваційної сфери (мотив–мета–умова), вивчається широке коло психічних явищ (сприйняття, мислення, пам'ять, увага та ін.), серед яких особлива увага приділялася аналізу свідомості (виділення значення, сенсу і «чуттєвої тканини» в якості головних компонентів) і особистості (трактування її базової структури як ієрархії мотиваційно-сміслових утворень) [39].

Діяльність розглядається як одиниця життя, система активних взаємин людини зі світом. Діяльність людини підпорядкована не лише біологічним, але й соціальним закономірностям. У результаті діяльності людина перетворює предмети природи на засоби задоволення своїх потреб, а образи, що виникають при цьому, втілюються в діяльності і відбиваються в світі культури [39].

На думку О. Леонтєва діяльність – зв'язок двох полюсів життя: суб'єкта і об'єкта. З позицій системно-діяльнісного підходу відношення «суб'єкт–об'єкт» опосередковується процесами діяльності, в межах яких функціонує психіка людини, і які змінюють не лише об'єкт, а й суб'єкт діяльності. У діяльності мають місце лише постійні переходи: суб'єкт – змінений об'єкт – збагачений суб'єкт [39]. Це положення О. Леонтєва приводить до розуміння того, що особистість людини розвивається (змінюється) у діяльності та спілкуванні.

Основними структурними компонентами діяльності, її одиницями, які взаємно перетворюються, є потреба \Leftrightarrow мотив \Leftrightarrow мета \Leftrightarrow умови і співвіднесена з ними діяльність \Leftrightarrow дії \Leftrightarrow операції [39].

Потреба як стан людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою активності. Розрізняють біологічні потреби, властиві живим організмам, та соціальні потреби, зумовлені розвитком матеріального виробництва. Потреби зумовлюють діяльність людини, та залежать від неї, саме у ній вони задовольняються або ж не задовольняються. Одні з них – матеріальні і відбивають потребу людини у предметах матеріальної культури (у речах, що забезпечують побут, житлі, одязі тощо); інші – духовні, тобто потреби в предметах духовної культури (в знаннях,

продуктах наукової і художньої творчості). Ще є особливий клас потреб - потреби особистості (в самореалізації, самоствердженні, творчості, досягати професійної досконалості тощо). Аналіз потреб людини свідчить, що задовольняючись, потреби наповнюються змістом, збагачуються, зростають

У зв'язку з цим, слід підкреслити важливість закону збільшення освітніх потреб, який був виведений Майклом Ноуелзом [76]. Сутність закону полягає у тому, що при задоволенні особистістю певних освітніх потреб породжуються інші, ширші освітні потреби і процес освіти стає безперервним. Задовольняти збільшені освітні потреби тільки через систему формальної освіти не можливо. А отже, самоосвіта стає єдиним реальним засобом неперервності освіти й забезпечення компетентності фахівця упродовж усієї його професійної кар'єри.

Діяльність спонукається не потребою як станом суб'єкта, а потребою, що знайшла свій предмет, тобто опредметненою потребою. Предмет, що відповідає потребі, є *мотивом* діяльності, у нашому випадку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя. Мотив як динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою людини, визначає її спрямованість, організованість, активність і стійкість. Поява мотиву означає перетворення об'єкта довколишнього світу, що існує незалежно від людини, на предмет її діяльності. Він спонукає людину до діяльності, начебто притягуючи її до себе. Тому діяльність набуває безпосереднього, вмотивованого характеру [73].

У свою чергу діяльність людини завжди має мотив та мету (ціль), тобто ідеально передбачений кінцевий результат діяльності, що відбувається, тобто мета – це те, на що спрямовані зусилля. І якщо мотив спонукає діяльність, то мета надає цій діяльності спрямованості на результат. Отже, якщо мотив є критерієм виділення в потоці життя діяльності, то мета – дії. Діяльність включає дії, що підпорядковуються меті. На відміну від мети, мотив діяльності усвідомлюється далеко не завжди. У цьому контексті особливого значення набуває мотивація, у нашому дослідженні, мотивація у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Мотивація – це спонукання до дії; динамічний процес психофізіологічного плану, який

керує поведінкою людини і визначає її спрямованість, організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльнісно задовольняти свої потреби.

Діяльність складається з ланцюга дій, коли виконання однієї дії спонукає до іншої. Але не будь-яка активність є дією. На відміну від звичних, стереотипних або імпульсивних реакцій, дія, крім того, що вона цілеспрямована, завжди опосередкована – включає в себе знання, вміння, навички, здійснюється за зразками, схемами, зіставляється з тими чи іншими соціальними нормами. Отже, певні дії щодо самоосвіти майбутнього вчителя також опосередковані його знаннями, вміннями і навичками, які необхідні для здійснення відповідних дій [73].

Самоосвітню діяльність майбутнього вчителя, як і будь-яку людську діяльність, можна представити як єдність мети, мотивів, дій, операцій та результату. Вона являє собою сукупність окремих видів діяльності, про які судять за їх мотивами. Кожен з цих видів існує у вигляді дій, підпорядкованих цілям. Дії виконуються шляхом операцій, які визначаються умовами досягнення цілей, останні опосередковані певними знаннями, вміннями, навичками та досвідом. А це обумовлює необхідність спеціальної підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка виступає необхідною складовою та умовою професійної компетентності. Є також виконавчий рівень діяльності, який становлять психофізіологічні механізми, що регулюють її. Окрім того, як ми відзначали, самоосвітня діяльність, що складає основу професійної компетентності майбутнього учителя початкових класів й забезпечує підтримання цієї компетентності фахівця упродовж усієї його професійної кар'єри є багатовекторною, що дозволяє говорити про змістову структуру самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, яка включає сфери прояву самоосвітньої діяльності, механізми, що забезпечують її здійснення і форми взаємодії, які, по суті, визначають її цілі, мотиви, субординують дії та відповідні цілям – умови й засоби їх досягнення [76].

Спираючись на основні положення теорії особистості та теорії діяльності О. Леонтьєва й враховуючи специфіку підготовки майбутніх учителів

початкової школи до професійної діяльності в університеті, на нашу думку, доцільно запропонувати таку структуру самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи (рис.1.1).

Розглянемо детальніше компоненти визначеної структури. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя є багатовекторною, що обумовлено кількома чинниками. Ці чинники пов'язані з тими сферами, у яких здійснюється життєдіяльність людини, вчителя початкової школи. Ми визначили чотири *сфери*: професійна, загальнокультурна, особистісна, соціально-практична.

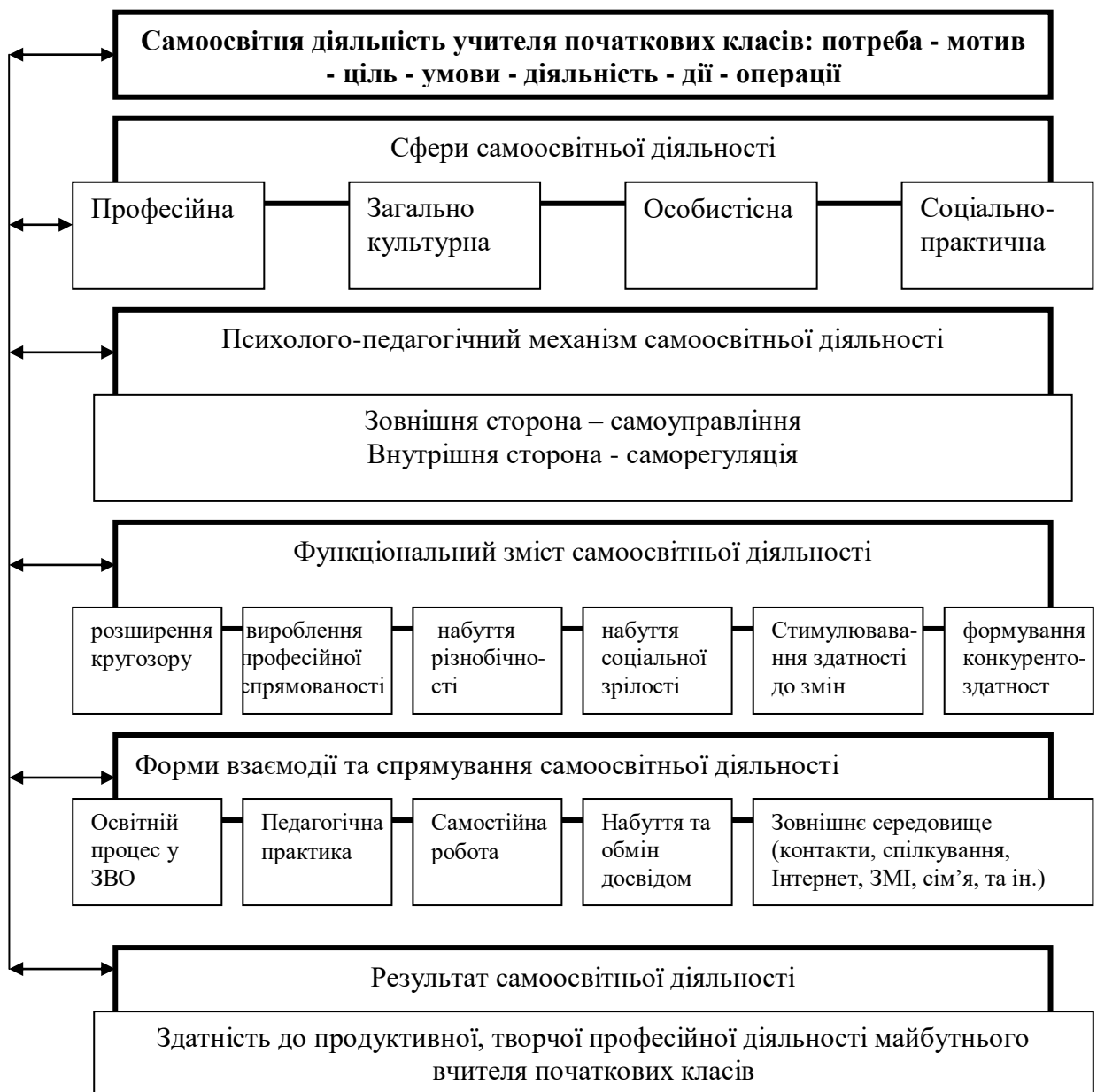

Рис.1.1. Структура самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи

Професійна сфера. Перш за все, слід підкреслити, що сама по собі професія вчителя початкової школи є багатовекторною. У певному розумінні вчитель початкової школи є універсалом. Він має володіти достатньо широким об'ємом знань з різних навчальних предметів й володіти різноманітними методиками викладання, виховання та розвитку молодших школярів. Окрім того, вчитель початкової школи має володіти на певному рівні знаннями у галузі психології, вікової психології, медицини, безпеки життєдіяльності тощо. Причому, володіти на певному рівні означає – постійно оновлювати, поповнювати й розширювати свої знання з різних інформаційних джерел.

Загальнокультурна сфера майбутнього вчителя початкової школи включає як потреби професійні, так і потреби особистісні і спрямована на підвищення загальної культури особистості, її обізнаності у галузі науки, культури, мистецтва, творчості, моралі, духовності тощо. У цій сфері професійне та особистісне взаємопов'язане, оскільки високий рівень загальної культури, різнобічність інтересів вчителя виступає запорукою його професіоналізму, а у подальшій професійній діяльності сприяє уникненню такого складного явища як професійна замкненість, яка приводить до зниження рівня компетентності.

Особистісна сфера охоплює широке коло особистісних інтересів і потреб майбутнього вчителя початкової школи. Враховуючи той факт, що підготовка майбутнього фахівця до самоосвітньої діяльності в університеті спрямована у майбутнє цього фахівця, то у процесі навчання досить часто акценти робляться на ті знання, вміння і навички, які мають бути корисними у професійній діяльності. Але на час навчання ці освітні здобутки є мало затребувані, вони активуються переважно під час складання чергової сесії та у період педагогічної практики. Більшою мірою ці освітні здобутки, чекають своєї активізації у професійній діяльності. Слід також підкреслити, що молода людина має й свої власні особисті інтереси та потреби, які обумовлені її віком, індивідуальністю, життєвим досвідом, колом спілкування тощо. Це мотивує самоосвітню діяльність у особистісній сфері. Самоосвіта є засобом самопізнання і самовдосконалення особистості. У процесі самоосвіти людина

постійно виявляє свою думку про незнання. Цей вид знання був усвідомлений Сократом у процесі дослідження самого себе та інших людей: «Я знаю, що я нічого не знаю» - крилатий вислів, що відображує потребу у безперервному розширенні своїх знань і усвідомлення своїх можливостей щодо їх поповнення. Знання про незнання вносить у свідомість особистості незадоволеність собою, змушує сумніватися в повноті наявних знань. Цей вид знання виступає як джерело саморозвитку, а отже й особистісну сферу структури самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи можна вважати потужним джерелом самомотивації особистості до самоосвіти та самовдосконалення.

Соціально-практична сфера. Самоосвіта майбутнього вчителя – складне явище, що практично все навколишнє середовище майбутнього фахівця є постійним джерелом самоосвітньої діяльності. І особливе місце тут займає соціально-практична сфера. Майбутній вчитель є громадянином країни, він бере участь у житті громади, спілкується з іншими людьми, є членом родини, включається у вирішення соціальних проблем, комунікує за допомогою всесвітньої мережі Інтернет. Тому, ця сторона життя молоді людини потребує нових знань, умінь, досвіду, які не завжди можна отримати у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти. Значна їх частина здобувається самостійно і шляхом самоосвітньої діяльності й має постійно розширюватися, оновлюватися і поповнюватися. Тому дана сфера самоосвітньої діяльності виступає і як стимул самоосвіти, і як її джерело і є вагомим фактором збільшення освітніх потреб майбутнього фахівця. Слід також підкреслити значення даної сфери самоосвітньої діяльності для становлення майбутнього вчителя початкової школи як особистості, громадянина і професіонала.

Наведені основні сфери самоосвітньої діяльності взаємоперетинаються і взаємообумовлені, вони відображують структуру особистості, їх вплив на різні її підструктури не можна відокремити. Цей вплив має комплексний і системний характер. Також не можна розділяти яка з означених сфер є більш впливовою на професійне становлення майбутнього вчителя, але у взаємозв'язку вони забезпечують особистісний і професійний розвиток майбутнього вчителя.

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя здійснюється за допомогою механізму. З позицій системного підходу механізм розглядається як внутрішній зв'язок і взаємозалежність елементів будь якої динамічної системи, незалежно від того, чи створена вона руками людини або виникає в результаті природного розвитку. Незважаючи на різноманітність підходів до даного феномену і безлічі його трактувань *під механізмом розуміють докладне розкриття сутності явища*. В педагогіці поняття механізм практично не використовувалося [73].

Самоосвіта з точки зору діяльнісного підходу (самоосвітня діяльність) проявляється у тих діях, які складають її механізм. Зовнішній бік самоосвітньої діяльності відображує самоуправління, внутрішній – саморегуляція.

Ми використовуємо *поняття психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів: як сукупність дій, відповідних засобів, методів і умов, що визначають як саму можливість, так і ефективність самоосвітньої діяльності*.

Самоуправління як зовнішній бік механізму самоосвітньої діяльності виконує функції планування та реалізації плану і означає включення майбутніх учителів у процедуру управління власним освітнім процесом. Одним з істотних факторів розвитку самоуправління є підготовка майбутніх учителів до організації власної діяльності. Самоуправління має прямий аналог в психології у вигляді саморегуляції. Саморегуляція відображує внутрішній (внутрішньо особистісний) бік психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності. Під саморегуляцією ми розуміємо регуляцію, що здійснюється суб'єктом і спрямована на адаптацію самоосвітньої діяльності, з одного боку, до вирішуваних нею завдань, і з іншого боку, до одержуваних результатів [75].

Сукупність самоосвітніх дій, що забезпечують функціонування психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності, можна згрупувати залежно від виконуваних ними ролей, від їх спрямованості: орієнтування; планування; здійснення (або реалізація); контроль; оцінка.

Орієнтування реалізується через самоаналіз, самопізнання, самоспостереження. Зовнішньою формою прояву механізму виступає

самоспостереження. *Самоспостереження* – це спостереження людини за зовнішнім планом власного життя, що дозволяє фіксувати його прояви, які виникають у процесі спілкування з іншими людьми, засвоєння соціального досвіду і засобів його осмислення. Самоспостереження відіграє важливу роль у формуванні апарату самосвідомості та самоконтролю особистості.

Внутрішньою формою орієнтування у механізмі самоосвітньої діяльності є *самоаналіз* (рефлексія) як пізнання й аналіз особистістю власної свідомості та діяльності, тобто погляд на власну думку і дії зі сторони [56, с. 398-399]. Рефлексія – спостереження, яке спрямоване на внутрішні дії свідомості, увага до того, що відбувається від нас. Рефлексія є сутнісною основою самосвідомості, саморозвитку особистості, механізмом самопізнання, самоаналізу, самоконтролю, самоорганізації та самооцінки людини.

Планування реалізується у зовнішньому і внутрішньому планах. Зовнішній план має вираз *самоорганізації*, яка є основою структурних компонентів самоуправління. В основі цілеспрямованої самоорганізації лежить свідоме відображення і оцінка умов, а також алгоритмізація діяльності з метою її успішного здійснення. Внутрішня сторона планування реалізується через самопізнання. Під *самопізнанням* слід розуміти вивчення особистістю власних фізичних і психічних особливостей [75].

Здійснення відбувається у зовнішньому плані через *самонавчання*, в основі якого пізнавальний процес, який індивід організовує і здійснює сам для себе. Тобто навчання у якому суб'єкт і об'єкт виступають в одній особі. Пізнавальний процес має приводити до оформлення позитивного знання, і результатом такого процесу стає прогрес особистості, що обумовлений постійним прагненням людини до пізнання та розвитку. Внутрішнім планом здійснення складової механізму самоосвітньої діяльності є *самовдосконалення*. Самовдосконалення або самовиховання як свідоме і цілеспрямоване дія людини стосовно самої себе, з метою розвитку свідомості, моральності та особистісних якостей, відповідно до уявлень про моральний ідеал. Тобто, самовдосконалення – це свідомий розвиток особистісних навичок і якостей людини [75].

Контроль у механізмі самоосвітньої діяльності відбувається у зовнішньому та внутрішньому плані як *самоконтроль*. Зовнішній план самоконтролю має прояв у навчальній діяльності як особливий вид діяльності майбутнього вчителя початкової школи, що породжується і направляє цілями самоуправління та самовдосконалення особистості своєї навчальної роботи, здійснюється системою розумових дій, що мотивовані на самостійний контроль і корекцію ходу і результатів навчання, на аналіз і попередження недоліків у своїй навчальній роботі і в її організації. Внутрішній план самоконтролю спрямований на контролювання своїх емоцій, почуттів та ін. [75]

Оцінка самоосвітньої діяльності у зовнішньому і внутрішньому планах відбувається як самооцінка. *Самооцінка* – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей, освітніх надбань – знань, умінь, навичок, компетентностей і свого місця серед інших людей (зовнішній план). Від самооцінки залежать взаємини людини з оточуючими, її вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач (внутрішній план). Самооцінка впливає на ефективність діяльності і подальший розвиток особистості. Самооцінка має об'єктивне вираження в тому, як людина оцінює можливості і результати своєї діяльності та діяльності інших у порівнянні (або принижує їх, або завищує) [75]

Зміст самоосвітньої діяльності виступає необхідним її компонентом. У даному випадку сутнісний, функціональний характер змісту самоосвітньої діяльності як основне спрямування даного виду діяльності щодо формування і розвитку компетентного вчителя. Тому основними складовими змісту самоосвітньої вважаємо наступні: розширення кругозору; вироблення професійної спрямованості; набуття різнобічності; набуття соціальної зрілості, стимулювання здатності до змін; формування конкурентоздатності.

Кругозір – це обсяг, широта уявлень, знань та інтересів. *Розширення кругозору* майбутнього вчителя початкових класів є необхідною умовою становлення і розвитку майбутнього фахівця. Навчальний процес на педагогічному факультеті сприяє розширенню кругозору молодих людей, але враховуючи тенденції постійного оновлення і поповнення інформації з різних

галузей знань, забезпечити неухильне розширення кругозору тільки через навчальний процес не можливо. Тому самоосвітня діяльність виступає дієвим засобом розширення загальнокультурного і професійного кругозору майбутніх учителів початкової школи. Розширення кругозору особистості також є підґрунтям для її творчої діяльності, надає можливість порівнювати свої можливості та освітні надбання зі здобутками інших. Таким чином розширення кругозору майбутнього вчителя початкової школи з одного боку виступає як результат самоосвітньої діяльності, а з іншого – як її стимул, що доповнюється глибиною мислення, здатністю розмірковувати та аналізувати [73].

Вироблення професійної спрямованості майбутніх учителів є одним з основних завдань навчання. *Професійна спрямованість* – це розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також відповідних їй інтересів, настанов, переконань і поглядів. Професійна спрямованість являє складову спрямованості особистості, що конкретизується у професійній діяльності. Як властивість, що виявляється в активному прагненні займатися професійною діяльністю, вдосконалюватися, професійна спрямованість характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або особистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою [73].

Професійна спрямованість є динамічною й постійно змінюється у процесі навчання майбутнього вчителя, оскільки змінюється розуміння студентами соціальної значущості професії, розширюються уявлення про обрану діяльність, про професійно значущі якості професіонала, а також змінюється ставлення студентів до професії та до себе як вчителя початкової школи.

Самоосвіта відіграє важливу роль в усвідомленні майбутнім фахівцем ролі і значення своєї професії та сприйнятті себе як вчителя. Можна зробити висновок, що під впливом освіти й самоосвіти професійна спрямованість та її зміст змінюються разом з особистісним зростанням майбутніх учителів.

З розширенням професійних уявлень студентів змінюється мотивація навчання, задоволеність вибором професії, з'являються професійні плани, змінюється саме ставлення до педагогічної праці. Розвиток професійної

спрямованості, її якісно новий рівень призводить до подальшого особистісного і професійного росту й актуалізує потреби у самоосвітній діяльності.

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи сприяє набуттю ним *різнобічності*. Різнобічно розвинена особистість — гармонійна особистість, вона знаходиться в єдності зі світом, людьми та самою собою. Гармонія означає узгодженість між тим, чого вона вимагає від інших, і тим, що вона здатна і повинна їм дати. Для вчителя початкової школи різнобічність є обов'язковою умовою професіоналізму, тільки різнобічно розвинений вчитель може виховати різнобічно розвинених учнів на основі виявлення їх задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб.

Специфіка педагогічної діяльності у початковій школі передбачає не тільки широкий кругозір вчителя, а і його різнобічний розвиток, коли дорослий індивід свідомо займається самоосвітою і не зупиняється в своєму професійному і культурному розвитку. Власне, таке ставлення до життя, тобто, прагнення до гармонії і гарантує різнобічний розвиток особистості.

Соціальна зрілість як соціально і психологічно обумовлений етап розвитку особистості, що традиційно характеризується набуттям людиною властивостей самостійності і самодостатності, не відбувається раптово. Це довгий і складний процес – процес дорослішання. Соціальна зрілість людини не набувається людиною без кропіткої праці над собою, оскільки вона не вимірюється обсягом інформації, яку отримує студент. Соціально зріла людина здатна не тільки усвідомлювати власні економічні і громадянські права та обов'язки, не тільки ефективно засвоювати групові та суспільні норми, але також і критично ставитися до наявного стану справ у рамках соціуму, приймати рішення стосовно себе та інших людей, нести відповідальність. Набуттю соціальної зрілості майбутніми вчителями сприяє самоосвітня діяльність, але й свідомо самоосвіта особистості, з огляду на майбутню самостійну професійну діяльність є свідченням рівня соціальної зрілості молодої людини [75].

Стимулювання здатності до змін означає стимулювання і підтримку прагнення особистості до саморозвитку. Постійна зміна навколишнього світу,

вимагає гнучкості та мінливості форм і способів взаємодії з навколишнім світом. Безперервні зміни поведінки необхідні для виживання людини. Здатність до змін – це здатність людини до набуття, оновлення та розвитку знань, вмінь, адаптації до змін в середовищі. Для вчителя початкової школи здатність до змін сприяє підтриманню високого рівня компетентності у професійній діяльності, відкритість до нового і готовність до неперервної освіти, яка забезпечується свідомою самоосвітою. Тобто, здатність до змін — процес удосконалення людини упродовж життя. Цей процес здійснюється за допомогою самоосвіти, а самоосвіта можлива тільки тоді, коли людина здатна до змін. Тому самоосвітня діяльність майбутнього вчителя виступає як чинник його адаптивності до змін у майбутній професійній діяльності [75].

Формування конкурентоздатності у майбутніх вчителів початкової школи є багатоаспектним системним процесом, який триває упродовж усього періоду навчання та продовжується після його закінчення. Конкурентоздатність – динамічне особистісне утворення, що забезпечує внутрішню впевненість у собі, гармонію з собою і навколишнім світом, характеризується вищим рівнем прояву здібностей і можливостей людини. Для конкурентоздатного учителя характерними будуть такі риси і властивості: високий рівень працездатності; наполегливість; творче ставлення до справи; прагнення до професійного самовдосконалення; здатність приймати відповідальні рішення; здатність до співпраці, комунікабельність; здатність до самоосвіти, самореалізації, саморозвитку. Конкурентоздатність учителя - це його спрямування до успіху, професіоналізм з вираженою потребою в досягненні успіху, збагаченні знань і їх застосуванні у професійній діяльності, оновленні педагогічного досвіду, творчому самовираженні. Досягнення такого успіху в сучасних умовах не можливе без самоосвіти і цей процес формування конкурентоздатності здійснюється з допомогою самоосвітньої діяльності молоді [74].

Потреби у самоосвітній діяльності майбутнього вчителя, її мотивування та спрямування відбуваються у різних формах взаємодії. Можна виділити такі п'ять форм взаємодії, що є найбільш впливовими на спрямування самоосвітньої

діяльності майбутніх учителів: навчальний процес в університеті; педагогічна практика; самостійна робота; набуття та обмін досвідом; зовнішнє середовище.

Навчальний процес являє собою цілеспрямовану взаємодію викладача й студентів, у ході якої вирішуються завдання освіти, розвитку і виховання майбутніх учителів початкової школи та здійснюється організація навчання у взаємозв'язку всіх компонентів. Як форма взаємодії, навчальний процес мотивує і спрямовує самоосвітню діяльність майбутніх фахівців. Розрізняють дві взаємопов'язані сторони навчального процесу: навчальна і навчально-виховна. Спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів відбувається як у процесі навчальної, так і у процесі навчально-виховної роботи [76].

Основу навчання складають знання, вміння, навички. Вони виступають з боку викладача в якості базових компонентів змісту, а з боку студентів – в якості продуктів засвоєння. У процесі взаємодії викладача і студента через знання, вміння і навички прямо та опосередковано проявляється мотивація до самоосвітньої діяльності. Також, передаються та засвоюються знання, вміння і навички самої самоосвітньої діяльності та процесу її здійснення.

Передаючи студентам знання, викладачі надають їм спрямованість, формуючи найважливіші світоглядні, соціальні, ідеологічні, моральні, самоосвітні установки. У цьому виражений навчально-виховний характер навчального процесу, що також забезпечує розвиток особистісних якостей, важливих для самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Педагогічна практика як форма взаємодії та спрямування самоосвітньої діяльності надає можливість майбутнім учителям початкової школи взаємодіяти не тільки з викладачами, а й з учнями, вчителями-практиками, що також є стимулюючим фактор самоаналізу і самоосвіти студентів. У результаті взаємодії під час педагогічної практики майбутні фахівці мають можливість на практиці застосувати набуті знання, уміння, навички, зробити перші свої «педагогічні кроки», досягти своїх перших успіхів і пізнати перші невдачі. Але саме ці успіхи і невдачі спрямовують і мотивують роботу над собою, самоосвіту, прагнення професійного зростання і вдосконалення.

Самостійна робота як форма спрямування самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя базується на взаємодії викладача (який дає завдання, консультує, контролює, оцінює) студента (який самостійно шукає інформаційні джерела, застосовує методи та інструменти для виконання завдання, коригує та контролює свою роботу). Але це й форма взаємодії студента із самим собою, коли майбутній вчитель аналізує свої можливості, знання, вміння, навички, що необхідні для виконання завдання, визначає прогалини, приймає рішення, спрямовує власний пошук і проявляє особистісні якості, наприклад, наполегливість, допитливість, ретельність тощо. Самостійна робота є особливою формою взаємодії та спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи, вона найближче підводить майбутніх фахівців до усвідомлення своїх освітніх потреб і наявних можливостей. Фактично самостійна робота, так би мовити, запускає у дію психолого-педагогічний механізм самоосвітньої діяльності з його зовнішньою стороною – самоуправлінням та внутрішньою – саморегулюванням.

Обмін досвідом як форма взаємодії та спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів охоплює не тільки царину майбутньої професії, вона включає й процес набуття нею життєвого, соціального досвіду. Обмін досвідом двобічний процес, а це передбачає ознайомлення з досвідом інших людей, зокрема викладачів, педагогів-практиків, колег по навчанню та ін., та можливість поділитися власним досвідом. Тобто обмін досвідом стимулює осмислення власної практичної діяльності, аналіз своїх знань, умінь і навичок, виокремлення найбільш цікавого для інших. Таким чином обмін досвідом наштовхує майбутнього фахівця на думки щодо розширення своїх можливостей і освітніх потреб та самоосвітню діяльність як ефективний шлях їх задоволення.

Зовнішнє середовище як форма взаємодії та спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів відображає широке коло спілкування молодих людей і вплив багатьох зовнішніх факторів, які спрямовують освітні потреби і відповідно самоосвітню діяльність майбутніх вчителів. Взаємодія із зовнішнім середовищем включає усі контакти людини, спілкування з членами родини,

друзями, спілкування за допомогою Інтернету, вплив засобів масової інформації (преси, радіо, телебачення) та ін. Така взаємодія розширює кругозір майбутнього вчителя початкової школи, сприяє його різнобічності і стимулює зростання освітніх потреб та актуалізує необхідність звернення до самоосвіти.

Будь-яка діяльність здійснюється відповідно до певних норм, принципів. Самоосвітня діяльність майбутніх учителів початкової школи також має свої принципи здійснення самоуправління й самореалізації.

Реалізація принципів самоосвітньої діяльності забезпечує її ефективність, вибудовуючи свою траєкторію самоосвітньої діяльності на основі зазначених принципів, можливо підібрати найоптимальніший її варіант і досягти бажаного результату за коротший час та з меншими витратами і зусиллями.

На наш погляд, до основних принципів самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи слід віднести наступні: цілеспрямованості; неперервності; інтегративності; наступності; варіативності.

Принцип цілеспрямованості самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи передбачає на основі своїх освітніх потреб визначення і усвідомлення цілей самоосвітньої діяльності, слідування ним у процесі здійснення самоосвіти, її коригування (за необхідністю), співставлення досягнутих результатів з встановленою метою як ідеально передбаченим кінцевим результатом діяльності, оцінка досягнутого рівня та визначення відповідно до мети наступного етапу самоосвітньої діяльності. У підготовці вчителя початкової школи важливими є соціально і професійно значущі цілі самоосвітньої діяльності, які забезпечують цілісність і системність професійної підготовки майбутніх учителів, їх орієнтування на професійне і особистісне вдосконалення під час підготовки і надалі – упродовж професійної кар'єри.

Принцип неперервності самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи передбачає тісну взаємодію поведінки майбутнього фахівця, пізнавальної сфери і навколишнього середовища, що сприяє набуттю навичок самоосвітньої діяльності та самостійності, без спеціального зовнішнього стимулювання і підкріплення з боку викладача або керівника, за допомогою

власної активності, інтелекту і досвіду, саморегуляції і самоуправління, що створює орієнтири для майбутньої професійної діяльності.

Принцип інтегративності самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Сучасна самоосвіта розглядається нами не тільки як процес передачі і сприйняття знань, а і як культурний феномен, який виконує соціокультурні, виховні, розвивальні та прогресостворювальні функції. Тому принцип інтегративності самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя можна представити як специфічний спосіб досягнення цілісності, внутрішньої єдності, як процес формування вміння бачити інтегративну природу освітнього процесу. Інтегративний принцип самоосвітньої діяльності сприяє формуванню цілісного світосприйняття майбутнього вчителя, взаємозв'язку теорії і практики, єдності його загальної та професійної культури.

Принцип наступності самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя відображає взаємозв'язок між попереднім, новим та майбутнім знанням як елементами цілісної системи, що дозволяє поєднувати нові форми і способи діяльності з вже опанованими й тими, що застосовуються, знаходити нові більш досконалі, творчо підходити до вирішення професійних і життєвих питань, оптимізувати свою діяльність. Принцип наступності у самоосвітній діяльності майбутнього вчителя забезпечує різнобічний розвиток особистості сприяє кращій адаптації молодого вчителя у подальшій професійній діяльності.

Принцип варіативності самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи передбачає розвиток у майбутніх фахівців варіативного мислення, тобто розуміння можливостей різних варіантів розв'язання поставлених завдань, здатності здійснювати систематичний підбір варіантів рішень, які у певних умовах є оптимальними, передбачати наслідки прийнятих рішень. Принцип варіативності самоосвітньої діяльності націлений на забезпечення максимальної індивідуалізації навчання і самореалізації особистості у його процесі. Варіативність у самоосвіті проявляється у можливості майбутнього фахівця добирати необхідний зміст, форми, методи цієї діяльності, використовувати різні інформаційні джерела, поєднувати різні

форми взаємодії, активно використовувати зовнішні фактори і створювати свою неповторну освітню і самоосвітню траєкторію, що включає різноманіття самоосвітніх можливостей, варіативність векторів професійного і особистісного розвитку, що відповідають інтересам і нахилам майбутнього вчителя [76].

Принципи самоосвітньої діяльності важливі як для майбутнього вчителя, який її здійснює, так і для викладача та осіб, які організують й реалізують навчальний процес. Реалізація принципів самоосвітньої діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи усіма суб'єктами цієї підготовки спрямована на досягнення результату – сформованої здатності майбутнього фахівця до продуктивної, творчої професійної діяльності. Важливу роль у формування самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи відіграє освітній процес в університеті. Головним видом навчання є лекція, як основна форма навчальних занять, у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

2.2. Освітній процес на педагогічному факультеті як основа підготовки майбутнього вчителів до самоосвітньої діяльності

У період навчання на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету основними видами нашої пізнавальної діяльності, як майбутнього вчителя були наша навчальна й наукова діяльність.

Навчальна діяльність – це цілеспрямована і упорядкована сукупність дій, прийомів і операцій, що забезпечують мотиваційну й активну включеність суб'єктів діяльності в організований викладачами процес навчання. За Ю.Бабанським, навчальна діяльність вимагає від її організаторів і виконавців бачити в ній мету, мотиви, зміст, способи дій, здійснювати регулювання і контроль за її результатами [4, с. 335]. Але, особливість навчальної діяльності майбутнього вчителя полягає у тому, що він виступає одним з найактивніших суб'єктів навчання і часто стає сам організатором навчання, під час практичних

занять, педагогічної практики, і значна частка самостійної і самоосвітньої діяльності, що передбачена навчанням, є потужним стимулом для оволодіння студентами вміннями і навичками самостійної і самоосвітньої роботи.

Освітній процес у ЗВО – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти [75]. Навчальний процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та постійної адаптації до змін і розвитку в соціокультурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки [75]. Виходячи з цього визначення, навчальний процес має бути спрямованим і на формування у майбутніх учителів початкової школи знань, умінь, навичок самоосвітньої діяльності та стимулювати прагнення студентів до самоосвіти і саморозвитку, що є складовими їх професійної компетентності. Саме навчальний процес у закладі вищої освіти доцільно розглядати як одну з основних ланок у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до свідомої самоосвіти.

Основними формами здійснення навчального процесу у закладах вищої освіти є наступні: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів, практична підготовка, контрольні заходи [75].

Навчальні заняття здійснюються у формах: лекцій, лабораторних, практичних занять, консультацій. Основна форма навчання педагогічного факультету РДГУ - лекція. Лекція досить важлива у освітньому процесі, а також і у системі підготовки майбутніх учителів до самоосвіти й саморозвитку.

Лекція як форма проведення навчальних занять на педагогічному факультеті РДГУ, призначена для первинного засвоєння теоретичного матеріалу. Її зміст та дидактична технологія є теоретичною й методологічною основою проведення навчальних занять, зокрема самостійної роботи студентів.

Лекцію ми розглядаємо як засіб стимулювання самоосвітньої діяльності студента. Це спосіб взаємодії викладача і студента, у межах якого реалізують різноманітний зміст і різні методи викладання, окрім того лекція є методом викладання навчального матеріалу в систематичній та послідовній формі.

Як основна форма проведення навчальних занять у ЗВО, лекція виконує низку функцій. Проаналізуємо їх сутність з точки зору їх впливу на підготовку майбутніх учителів початкової школи до свідомої самоосвітньої діяльності. За визначенням В. Ортинського [54], лекція виконує наступні функції: освітню, навчальну, виховну, розвивальну, організуючу, мотивувальну, гедоністичну.

Освітня функція лекції полягає в тому, щоб оптимально сприяти здобуванню наукових знань, навичок і вмінь та на їхній основі формувати науковий світогляд, розширювати кругозір майбутнього вчителя початкової школи. Освітня функція лекції забезпечує можливості для оволодіння змістом навчального матеріалу на рівні історичного досвіду й ознайомлення з новими досягненнями науки, наукових пошуків, а також розкриття можливостей використання конкретних знань у професійній діяльності. Лекція допомагає зорієнтуватися у значному масиві інформації, ознайомитися з науковою літературою, тенденціями наукових пошуків учених, науковими школами, привести наукову інформацію в упорядковану систему, що особливо важливо для вироблення основних навичок самоосвітньої діяльності – самостійного визначення предмета і об'єкта вивчення, методів і форм самоосвіти.

Навчальна (дидактична) функція лекції полягає у тому, щоб ознайомити студентів з певною науковою галуззю, з її предметним полем, категоріями, закономірностями та методологічними основами. Важливим призначенням лекції є її спрямованість на формування у майбутніх учителів початкової школи орієнтовної бази для подальшого засвоєння навчального матеріалу, для самостійної і самоосвітньої роботи. Таким чином формується зміст і характер подальшої навчальної діяльності майбутнього фахівця щодо певної галузі науки, розвивається вміння логічно мислити, стимулюється пізнавальний

інтерес, що стає основою для мотивації самоосвітньої діяльності студента, його прагнення розширювати свої знання, набувати нових вмінь та навичок.

Виховна функція лекції дає змогу формувати у педагогів морально-духовні якості через зміст навчального матеріалу й налаштовувати студентів на пізнавальну діяльність. Зміст навчального матеріалу має сприяти формуванню наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів, етичної культури, працелюбності. В сучасних умовах виховна функція має проявлятися у тому щоб майбутні вчителі усвідомлювали необхідність постійно змінюватися, удосконалюватися, були відкритими до змін, а такі зміни не можливі без свідомої самоосвітньої діяльності.

Розвивальна функція лекції полягає в розвитку психічних пізнавальних процесів і станів. Розвивальна функція зумовлена необхідністю забезпечити оптимальні умови для інтелектуального розвитку особистості через залучення її до активної розумової діяльності. Розвиток і навчання - взаємопов'язані. Розумовий розвиток — передумова успішності навчання, але й навчання, зі свого боку, сприяє розвиткові. Усвідомлення необхідності постійної роботи над собою сприятиме оновленню й розширенню своїх знань, поглибленню професійних умінь та навичок і поступово приводитиме молодих людей до розуміння того, що бути компетентним фахівцем – це означає бути людиною, яка постійно займається самоосвітою й систематично вдосконалює себе.

Організуюча функція лекції важлива з погляду мобілізації студентів на навчальну діяльність й подальшу самостійну роботу і самоосвіту. Лекція виступає тією формою навчальної діяльності, навколо якої вибудовуються інші форми й вибудовують навчальний процес як систему. Фактично лекція слугує тим дороговказом, який забезпечує поступове, але неухильне просування майбутнього вчителя початкової школи до професійної компетентності.

Мотивувальна функція лекції полягає у стимулюванні інтересу й позитивних мотивів студентів до навчання, укріплення їх переконань і впевненості у необхідності знань, їх постійному поповненні й розширенні та важливості самоосвіти для набуття рівня професійної компетентності, потреб

особистісних і професійної діяльності. Мотиваційна функція полягає в спонуканні до навчальної самостійної і самоосвітньої діяльності щодо оволодіння професійними знаннями, навичками і вміннями, до постійного пошуку нових знань, розвитку і формування позитивних інтересів та ін.

Означені функції виступають у тісному взаємозв'язку і взаємодії. Вони у комплексі являють собою систему й у свою чергу входять до системи навчально-виховних і розвивально-стимулюючих впливів навчального процесу на особистість студентів й забезпечують формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

У підготовці й проведенні лекції основна роль відводиться викладачеві, позиція студента дещо пасивна. У сучасних умовах, коли інформація з тієї чи іншої галузі наукових знань стає більш доступною завдяки інформаційним технологіям і засобам комунікації, класична інформаційна лекція на нашому педагогічному факультеті доповнюється проблемними лекціями.

Лекція у навчальному процесі на педагогічному факультеті РДГУ має потужний потенціал впливу на активізацію пізнавальних інтересів майбутніх учителів та мотивацію їх до самостійного оволодіння знаннями, розширення наукового кругозору тощо. Трансформація лекційної форми навчальних занять від класичної інформаційної до лекції проблемного характеру (лекція-діалог, лекція-прес-конференція тощо) свідчить про зміни у характері й формах взаємодії викладача і студентів як рівноправних суб'єктів навчання.

Досить важливими є практичні заняття у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Завдання сучасної освіти – навчити вчитись. Тому в останній час все частіше викладачами педагогічного факультету використовуються інтерактивні методи та форми навчання, що передбачають створення комфортних умов навчання, за яких студент відчуває свою успішність. Активними формами навчальної діяльності на педагогічному факультеті визнані практичні заняття. Відповідно на кожен дисципліну відводиться частина годин для проведення практичних занять, на яких здійснюється формування мотивації до самовдосконалення, професійної

компетентності, педагогічної майстерності. І все це може відбуватися з більшим результатом за умови включення в навчання самоосвіти. Тому, практичні заняття мають значний потенціал для підготовки і мотивації майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності.

Практичні заняття - це форма навчальної роботи, завдяки якій відбувається трансформація набутих знань у практичну діяльність, що впливає на збагачення практичного досвіду студентів. Практичні заняття надають можливість деталізувати і конкретизувати знання, наблизити теорію до практики, показати шляхи вирішення практичних проблем за допомогою використання основних теоретичних положень та сформувані вміння і навички розв'язання цих проблем спираючись на основні наукові положення. Тобто практичні заняття сприяють набуттю студентами досвіду професійної діяльності, вони розвивають наукове мислення і мову, навички самостійної роботи і роботи в команді, надають можливість перевірити рівень засвоєння теоретичних знань і забезпечують оперативний зворотній зв'язок з викладачем.

Практичні заняття, що проводяться на педагогічному факультеті, включають такі види занять як практикум, лабораторні заняття, ігрові форми занять (ділові і рольові ігри), круглі столи, відкриті діалоги, брейн-ринги дискусії тощо. Слід зазначити, що практичні заняття відіграють важливу роль у мотивуванні майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти і підготовки їх до самоосвітньої діяльності. Розглянемо можливості семінарських і практичних занять щодо самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя.

Практичні заняття є активною та ефективною формою занять, що покликані активізувати процес мислення студентів шляхом безпосереднього залучення їх до самих занять, де закріплюються теоретичні знання, розвивається пізнавальна активність, самостійність. Самостійна робота під час проведення таких занять має бути домінуючою, оскільки вона є початковою та активною формою самоосвітньої діяльності. Такі заняття привчають майбутніх фахівців до самоосвіти та носять *мотиваційний* характер.

Необхідність переходу до особистісно-зорієнтованого навчання актуалізує проблеми застосування інтерактивних методів і технологій. Ці методи і технології використовуються як у лекційних, так і у практичних заняттях і базуються на активній взаємодії усіх учасників навчального процесу, що дозволяє зробити його більш ефективним.

Поняття «інтерактивний» у перекладі з англійської означає взаємодію. Тобто в основі інтерактивних методів і технологій навчання взаємодія викладача і студентів, студентів між собою. Інтерактивне навчання називають діалоговим. При проведенні практичних занять із застосуванням інтерактивних методів і технологій значно підвищується інтерес студентів до навчального матеріалу і роботи, розвиваються їх комунікативні уміння і навички, є можливість встановлювати емоційний контакт між учасниками заняття, студенти вчаться працювати у команді, взаємодіяти, співпрацювати [58].

При застосуванні інтерактивних методів можливо створювати атмосферу у групі, сприятливий мікроклімат, впливати на встановлення дружніх і робочих зв'язків майбутніх фахівців. Сутність інтерактивного навчання у тому, що відсутнє домінування когось одного як при виступі, чи підготовці завдання, так і однієї думки, точки зору. Це дає можливість кожному студенту відчувати себе рівноправним учасником, показати чи висловити свою оригінальну думку, своє враження і ставлення. Інтерактивні методи і технології розкривають більше можливостей розвитку суб'єктивної сфери майбутніх учителів: самоаналізу, саморегуляції, самоконтролю, самокоригуванню та ін. У підготовці та проведенні таких занять майбутні фахівці проявляють більше самостійності.

До різновидів практичних занять, що включають інтерактивні методи і є найбільш популярними, відносяться методи модерації. Сюди відносяться тренінги (виховання, навчання, тренування), а їх різновидами є: дискусії (групова, діалогова); ігрові технології (технології ситуативного моделювання) - навчальні, ділові, рольові, імітаційні ігри, драматизація.

Тренінг як форма інтерактивного навчання спрямований на розвиток умінь і навичок майбутніх учителів. Проведення практичних занять у формі тренінгу

дає можливість розвивати компетентності міжособистісного спілкування і професійної поведінки. Тренінг розглядають як метод створення умов для саморозкриття особистості й стимулювання її до самостійного пошуку шляхів самовдосконалення. Одним з таких шляхів є самоосвітня діяльність. Тренінг є формою комплексного використання інтерактивних технологій. Зокрема, Ю.Ємельянов визначає його як групу методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння складним видом діяльності. Такою діяльністю є і самоосвітня діяльність [75]. Тому доцільно проведення тренінгів з планування, організації, коригування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Одним з різновидів тренінгу є *дискусія*. В дослідженнях дискусія представлена і як метод, і як особлива технологія. Під час дискусій виникає альтернативність суджень та шляхів вирішення проблеми, можлива конструктивна критика. А це надає можливість розвивати такі важливі для майбутніх учителів початкової школи особистісні якості, як толерантність, повага до думок інших, культура спілкування. Також участь у дискусії часто приводить студента до самоаналізу, визначення себе і співставлення своїх знань, умінь, навичок з тим, що знають і можуть інші, а таке співставлення часто стимулює бажання удосконалити себе, більше знати, розвивати свої вміння і навички, оцінювати свої можливості. Таким чином, участь у дискусії може мотивувати студентів до самоосвітньої діяльності. Враховуючи можливості дискусії як форми практичного заняття, самоосвітня діяльність також може стати предметом обговорення і обміну думками й досвідом.

Різновидом дискусії є *групова дискусія* – інтерактивний метод навчання, що дозволяє не тільки виявити весь спектр думок учасників невеликої групи (5-6 осіб), а і знайти спільне (групове) рішення колективної проблеми. Серед підвидів групових дискусій – «круглий стіл», «симпозіум», «акваріум».

«Круглий стіл» є бесідою, у якій передбачено, що активні всі учасники і виступають на рівних умовах, висловлюючи, як правило власну думку з того чи іншого питання. Основна мета «круглого столу» - висвітлити проблему з різних боків, акцентувати увагу на найбільш гострих й дискусійних її моментах і

визначити ставлення до цієї проблеми та пропозиції щодо шляхів її розв'язання кожного учасника. На обговорення за «круглим столом» виносяться проблеми загального характеру. Наприклад, такі проблеми «Шляхи реформування початкової школи в Україні», «Основні вимоги до компетентнісного розвитку учителя початкової школи» тощо. Участь у засіданнях за «круглим столом» передбачає підготовку студентів з проблеми обговорення й наявність у них широкої ерудиції, що охоплює кілька галузей знань та необхідність ознайомлення з різними інформаційними джерелами, а це передбачає самостійну роботу, мотивує майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності.

У компетентнісному розвитку майбутніх учителів початкової школи значну роль відіграють ігрові технології (технології ситуативного моделювання) – ділові, рольові, імітаційні ігри, драматизація.

Ігрові технології значно інтенсифікують процес навчання й надають можливість пов'язувати теорію з практикою діяльності вчителя початкової школи. Програючи ті чи інші ситуації у грі, майбутні вчителі мають можливість відчувати себе максимально наближеними до реальності. Ігрові технології виступають своєрідним тренажером реальних професійних і життєвих ситуацій й допомагають студентам набувати досвід прийняття рішень, виконання певних дій, побудові взаємин з дітьми, керівництвом, колегами, батьками дітей тощо.

Ділова гра дає можливість відтворити умови роботи в класі, участі у засіданні педагогічної ради, методичного об'єднання вчителів, що сприяє формуванню у майбутніх учителів ділових якостей і розуміння себе як члена педагогічного колективу, людину, яка несе відповідальність за життя і здоров'я дітей, за якість їх навчання і виховання, за реалізацію тих завдань, які поставлені нині перед школою. Це сприяє розвитку самооцінки майбутніх учителів, критичному ставленню до себе, до своїх якостей, знань і умінь, а отже стимулює бажання і потреби звернутися до самовдосконалення і самоосвіти.

При проведенні *рольових ігор*, коли учасники мов би примірюють на себе певні ролі, студенти мають можливість відчувати себе на місці не тільки вчителя, а й директора школи чи завуча, батьків школярів, а іноді і самих учнів. Цей вид

ігор вимагає від студентів більшої емоційності й дає можливість поставити себе на місце іншого, відчувати як прийняте рішення може бути сприйняте керівництвом, колегами, дітьми, їх батьками. Рольові ігри можуть збудити інтерес майбутніх учителів початкової школи до управлінської та методичної роботи, що передбачатиме їх звернення за додатковою інформацією, підтримуватиме бажання дізнатися більше, а отже звертатися до самоосвіти.

Імітаційні ігри імітують ту чи іншу ситуацію, яка є типовою чи трапилася (або може трапитися) у реальному житті. Отже навчальна діяльність студентів шляхом імітації умов, наближених до реальних, сприяє формуванню у студентів певних професійних якостей, розвитку інтелектуальної і морально-вольової сфери особистості. У процесі гри можуть виникати нестандартні ситуації, які потребують миттєвих і оригінальних рішень, що сприяє розвитку творчості та професійної інтуїції майбутніх фахівців. Разом з ті професійна інтуїція це завжди знання та досвід, отже імітаційні ігри сприяють активізації пізнавального інтересу студентів та опосередковано звертають до досвіду розв'язання подібних задач і набуття власного досвіду. Усе це також приводить до мотивації самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Ми розглянули окремі форми проведення практичних занять з точки зору їх впливу на підготовку майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності. Кожна з форм має потенціал мотивації самоосвіти студентів та впливає на активізацію механізму самоосвітньої діяльності, який складається з двох взаємопов'язаних компонентів – самоуправління та саморегуляції. На наш погляд, потенційні можливості практичних занять до самоосвітньої діяльності можуть бути реалізовані за таких умов: практичне заняття має бути спрямованим на мотивацію студентів до самоосвітньої діяльності; у процесі його проведення викладач має активізувати суб'єктну сферу особистості, надавати рекомендації з організації самоосвіти та заохочувати самостійність студентів.

Педагогічної практики у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності відіграє важливу роль. Педагогічна практика є важливою ланкою в системі професійної підготовки

майбутніх учителів. Практика розвиває педагогічну свідомість, професійну педагогічну культуру, сприяє розвитку творчого мислення, організаторських здібностей. Саме під час практики студент може зрозуміти, чи правильно він обрав для себе сферу діяльності. К.Ушинський писав, що методи викладання можна вивчити з книг або зі слів викладача, але набути навички застосування цих методів можливо тільки завдяки тривалій практичній діяльності.

Проходження нами педагогічної практики сприяло формуванню у нас готовності до самоосвітньої діяльності, тобто формуванню спрямованості на педагогічну самоосвіту, умінь самоосвітньої діяльності, навичок самостійного пошуку та опанування необхідною інформацією, стимулює вироблення рефлексивної позиції на всіх етапах самоосвітньої діяльності. Проходження педагогічної практики в школі зорієнтувала нас на активну пізнавальну діяльність, творчість, самостійність, усвідомлення необхідності постійного оновлення своїх професійних знань, умінь та навичок, відкритість до змін.

У результаті педагогічна практика в початковій школі утвердила в нас потребу у самоосвітній діяльності як основи професійної компетентності та подальшого нашого професійного зростання.

Тому, організація та проведення педагогічної практики майбутніх учителів зорієнтована на формування таких елементів майбутнього фахівця до свідомої самоосвіти, як: 1) стійкої мотивації до свідомої самоосвіти; 2) умінь самоосвітньої діяльності (визначення цілей і завдань самоосвіти, змісту і методів самоосвіти, пошуку інформаційних джерел, роботи з інформацією, використання інформації тощо); 3) рефлексивності майбутнього учителя на усіх етапах самоосвітньої діяльності; 4) навичок коригування своєї професійної діяльності відповідно результатів самоосвіти й коригування напрямків самоосвітньої діяльності відповідно практичних потреб своєї діяльності.

Основними критеріями оцінювання педагогічної практики студентів має бути: ступінь сформованості фахових і педагогічних умінь і навичок; рівень теоретичного осмислення своєї практичної діяльності (її цілей, завдань, змісту, методів); ставлення до роботи в якості вчителя початкової школи (інтерес до

педагогічної діяльності, любов до дітей, активність, відповідальність тощо); вміння й навички самостійної роботи та самоосвітньої діяльності. Серед останніх особливо слід підкреслити важливість акцентування уваги на таких уміннях: входити в рефлексивну позицію; теоретичного осмислення різних джерел професійно-педагогічної інформації; творчо використовувати отримані знання у професійній діяльності; застосовувати загальнонаукові та конкретно наукові методи та їх комплекс; інтерпретувати і використовувати результати самоосвіти та свої творчі здобутки у професійній діяльності.

Отже, слід зазначити, що педагогічна практика майбутніх учителів початкової школи у комплексі з навчальними дисциплінами сприяє визначенню напрямів і перспектив професійного становлення майбутнього вчителя та його зростання як професіонала, зміцненню професійної самооцінки, формуванню особистості майбутнього педагога в професії, усвідомленню необхідності неперервної освіти та самоосвітньої діяльності як важливої складової його професійної компетентності упродовж усієї кар'єри. Важливими результатами педагогічної практики майбутніх учителів мають стати відкритість майбутнього фахівця до змін, що розуміється як найважливіша якість особистості, яка виражає її творче ставлення до різних сторін життя, в тому числі і до самого себе, своєї освіченості й професійної спроможності; різнобічна орієнтація майбутнього вчителя на всі сфери педагогічної діяльності: предметну, навчальну, виховну, методичну, організаційну, дослідницьку та самоосвітню.

Вважаємо за важливе підкреслити, що збільшення терміну проходження педагогічної практики в школі сприяло б збільшенню частки самостійної та самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів. У наслідок розширення обсягів інформації, яка потрібна вчителю для роботи у сучасній школі, скорочується число аудиторних занять, зростає частина матеріалу, що вивчається самостійно.

2.3. Самостійна робота майбутнього вчителя початкової школи

Удосконалення освітнього процесу у ЗВО передбачає збільшення частки самостійної та самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів. У наслідок розширення обсягів інформації, яка потрібна вчителю для роботи у сучасній школі, в університеті скорочується число аудиторних занять, зростає частина матеріалу, що вивчається студентами самостійно.

Самостійна робота студентів як форма організації навчального процесу стала основною для заочного навчання та й для стаціонарного навчання. На думку вчених (М. Басова, В. Загвязинський) самостійна робота студентів формує «готовність до самоосвіти, створює базу безперервної освіти (освіти упродовж життя), можливість підвищувати свою кваліфікацію, бути свідомим і активним громадянином і творцем» [75].

Науковці дають різні визначення самостійної роботи. В. Загвязинський розглядає самостійну роботу як «діяльність студентів по засвоєнню знань і вмінь, що спрямовується викладачем» [75]. М. Гарунов і П. Підкасистий вважають, що самостійна робота студентів є засобом організації навчального і наукового пізнання, що виступає у двоєдиній якості: 1) як заданий викладачем, посібником або навчальною програмою об'єкт діяльності; 2) як форма прояву студентом способу діяльності виконанню відповідного навчального завдання, що приводить до одержання нового завдання, або поглиблення наявного [76].

Діяльнісний характер самостійної роботи відзначає І. Зимня. У діяльнісному визначенні самостійна робота розглядається як така, що організовується тим, кого навчають «...у силу його внутрішніх пізнавальних мотивів, у найбільш зручній, раціональній, з його погляду, час, контрольований ним самим у процесі та за результатом діяльності на основі опосередкованого системного керування нею з боку викладача» [75].

Тобто, самостійна робота є важливою формою організації навчального процесу, що виконується під керівництвом викладача в процесі задоволення пізнавально-професійних потреб. Вона має подвійний характер, а це забезпечує їй більші можливості діалогового навчання, навчання у процесі спілкування.

Застосуванні даної форми організації освітнього процесу проявляються й розвиваються необхідні вчителю особистісні якості: активність, ініціативність, відповідальність за хід і результати діяльності, комунікативність тощо.

Самостійна робота зумовлена мотивацією, цілеспрямованістю, самоорганізованістю і самоконтролем студентів. Та, у першу чергу, самостійна робота спрямована на формування самостійності не тільки як сукупності вмінь і навичок, але і як риси характеру, що відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного вчителя. Самостійність трактується як одна з провідних якостей особистості, що виявляється в умінні ставити перед собою цілі, домагатися їх досягнення власними силами, як здатність особистості до ініціативної діяльності. Самостійність означає необхідність відповідально ставитися до своєї діяльності, діяти при цьому свідомо та ініціативно не тільки у звичних умовах, але й у нових умовах, що вимагає нестандартних рішень.

Необхідність стимулювання активності і самостійності студентів відзначають В.Каширін і В.Сластьонін. На їх думку, самостійність припускає впевненість у своїх силах, критичність розуму, наполегливість у досягненні поставленої мети, здатність відчувати відповідальність за свої вчинки [75]. М.Махмутова, показниками наявності пізнавальної самостійності визначає:

- а) уміння самостійно добувати нові знання з різних джерел і здобувати нові вміння, навички шляхом заучування та шляхом дослідження й відкриття;
- б) уміння використовувати набуті знання, уміння, навички для самоосвіти;
- в) уміння застосовувати їх у практичній діяльності для рішення професійних і будь-яких життєвих проблем [76].

У результаті виконання самостійних робіт студент досягає певного рівня самостійності. Особливістю методики навчання в університеті, на думку С.Архангельського, є «навчання студентів методам самостійного пізнання і науково обґрунтованої дії» [76]. С. Архангельський вважає, що основним завданням самостійної роботи є вміння здобувати наукові знання шляхом особистих пошуків інтересу набуття знань. Самостійна робота має завдання формування інтересу, смаку до творчої навчальної, наукової, практичної роботи.

Важливо підкреслити, що самостійна робота призначена не лише для оволодіння кожною окремою дисципліною, але й для формування навичок самостійної роботи у діяльності та самоосвіти як такої. Це, з нашого погляду, є центром сучасного розуміння самостійної роботи майбутнього вчителя, і особливо, учителя початкової школи. Виконуючи певний вид роботи самостійно, ми набуваємо здатність брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати поточні проблеми, що виникають у процесі роботи, знаходити конструктивні моделі діяльності, вихід із кризових ситуацій.

До організації самостійної роботи студентів нині висуваються такі основні вимоги: усвідомлення та чітке уявлення про мету навчального завдання; поєднання складності та доступності виконання; обов'язковість педагогічних і методичних порад щодо виконання самостійного завдання, які мають містити алгоритм цього виконання, вчасно перевірятися й коригуватися.

Для майбутнього вчителя, яка починає свій професійний шлях, важливим є відчуття впевненості у професійній діяльності, вміння адаптуватись до конкретних умов, реформ та змін у педагогічній сфері, бути психологічно стійкими, розвивати здатність до самоосвіти. Існування таких потреб вимагає пошуку нових форм організації освітнього процесу, які дозволили б їм: досягти високого рівня знань, вмінь та навичок самостійно набувати і застосовувати їх на практиці; розвивати себе як творчу особистість, здатну самостійної професійної діяльності; розвивати навички критичного, логічного, аналітичного мислення, пізнавальної та дослідницької діяльності; розвивати комунікаційну компетентність із застосуванням сучасних засобів, в тому числі ІКТ.

Сучасні вчені розглядають різні форми самостійної роботи для студентів, серед яких слід виокремити: метод проектів, кейс-метод, портфоліо, що дозволяють майбутньому вчителю досягти високого рівня професійних якостей, спроможності застосовувати їх на практиці, сприяють розвитку їх як особистості, дозволяють розвивати комунікативні якості, навички критичного мислення та вміння досліджувати, здійснювати самоосвітню діяльність.

Метод проектів, як педагогічна технологія, набув популярності і поширення завдяки можливості поєднувати теоретичні знання та їх практичне застосування для розв'язання конкретних проблем педагогічної практики.

Український вчений Т. Гуменюк виокремлює даний метод для підвищення ефективності підготовки студентів та визначає його як спосіб організації самостійної діяльності щодо досягнення результату. Даний метод орієнтований на інтерес, творчу самореалізацію особистості, розвиток її інтелектуальних і фізичних можливостей, вольових якостей і творчих здібностей у діяльності з вирішення проблеми, яка цікавить студента [14]. Дослідник вважає, що ефективність використання методу проектів залежить від створення відповідних умов і можливостей: наявність значущої в дослідницькому, творчому плані проблеми, яка вимагає пошуку її розв'язання; відповідність проектів тематиці і дидактичним цілям; практична, теоретична, пізнавальна значущість результатів; самостійна діяльність студентів; визначення кінцевих цілей проектів; структурування змістовної частини проекту; використання дослідницьких методів; результати виконаних проектів мають бути оформленими у визначений спосіб; володіння керівником проекту технологією проектної діяльності; активна творча позиція кожного учасника проекту [14].

Важливим у здійсненні проектної діяльності є її організація. Учасникам проекту важливо визначитись з постановкою мети, завдань, етапів, необхідних інструментів і засобів, відомостей та даних, запланованих результатів.

Проекти розподіляють на індивідуальні, колективні (за складом); кооперативні, загальні конкурсні (за характером взаємодії учасників); монопредметні, міжпредметні, надпредметні (за рівнем реалізації міжпредметних зв'язків); короткотривалі, довготривалі (за тривалістю); прикладні, творчі, ігровий, пошуковий (за метою і характером проектної діяльності) тощо. Найвищий рівень самостійності може бути проявлений майбутнім учителем при виконанні індивідуального проекту, але це потребує відповідних вмінь та навичок, які формуються у процесі навчання і виконання колективних проектних завдань. Індивідуальні проекти можуть ефективно

використовуватися для атестації студентів, для організації педагогічної практики, проведення наукових пошуків, підготовки творчих завдань тощо.

Отже, метод проектів при використанні його у процесі підготовки до самоосвітньої діяльності, відіграє роль педагогічної технології, що зорієнтована на застосування здобутих знань, вмінь та навичок і, на набуття нових (через самоосвітню діяльність). Включення студентів у здійснення проектів дає можливість опанувати нові форми та способи навчальної діяльності в різноманітних умовах, а тому можна повноцінно застосовувати при підготовці майбутніх учителів до здійснення ними самоосвітньої діяльності.

Кейс-технологія набула популярності у Великобританії, США, Німеччині, Данії та інших країнах світу на початку минулого століття, та була вперше застосованою Фредеріком Ле Пайем у 1829 р.(Pierre Guillaume Frédéric le Play), а згодом – англійськими дослідниками М.Шевером, Ф.Едейем та К.Сйтсом [75]. Інтерактивна методика, що застосовувалася під назвами «кейс-метод», «метод аналізу ситуацій», «кейс-стаді», «кейс-технологія» у світовій практиці відводиться важливе місце для вирішення сучасних проблем у навчанні. Існує декілька визначень даного методу – кейс-метод, кейс-стаді, кейс-технологія та ін. В перекладі з англійської кейс – випадок, кейс-стаді (англ. case study) – повчальний випадок, метод аналізу ситуацій. Кейс-стаді, за визначенням дослідників (Ш. Бобохуджаєв, З. Юлдашев), це «сукупність умов та обов'язків, що описують конкретні, реальні обставини на даному етапі» [75].

Застосування викладачем кейс-методу стимулює індивідуальну активність студентів, формує позитивну мотивацію до навчання, підвищує пізнавальний інтерес до навчальних дисциплін, радикально змінити ролі учасників навчально-виховного процесу, сприяє розвитку дослідницьких, комунікативних і творчих навичок майбутніх учителів, стимулює невпевнених у собі студентів, забезпечує ефективність навчання і розвитку майбутніх вчителів, формує особистісні якості і компетентності, надає можливість самовдосконалюватись, логічно мислити, самостійно та свідомо діяти, розвивати свій творчий потенціал та актуалізує потреби у самоосвітній діяльності.

Одним із сучасних форм накопичення досягнень навчальної діяльності студентів є портфоліо. *Портфоліо* - спосіб фіксування, накопичення, оцінки і самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу. Сьогодні технологія впровадження портфоліо увійшла у практику роботи навчальних закладів вищої, середньої загальної, професійної освіти в Україні та зарубіжжі у зв'язку зі зміщенням акцентів навчально-виховного процесу на самостійну роботу.

У наукових джерелах розроблено найрізноманітніші рекомендації і критерії для відбору матеріалів до портфоліо. На думку Н. Зеленко та А.Могилевської, структура портфоліо студента складатиметься із таких блоків: 1) професійні знання та вміння; 2) професійна мобільність; 3) професійна творчість; 4) інформаційна культура; 5) соціальна та громадська активність; 6) професійно значущі якості особистості; 7) комунікативні якості; 8) когнітивність [75]. Всі частини портфоліо створюються студентом на основі самостійних пошуків і оформлюються у вигляді текстів, які містять практично значущу нову інформацію для студента, зібрану впродовж усього процесу здобуття вищої освіти. Портфоліо може бути представлено як у паперовому, так і в електронному вигляді. Наприклад, із широким застосуванням ІКТ набуває популярності так зване електронне портфоліо, яке, в свою чергу, може зберігатись локально (бути доступним лише певному колу людей) та глобально (бути доступним для всього світу — для користувачів Інтернету).

Отже, самостійна робота майбутніх учителів початкової школи виступає як необхідна складова навчального процесу і одночасно складова та підґрунтя їх подальшої самоосвітньої діяльності. У свою чергу свідома самоосвітня діяльність вчителя є запорукою його професійної спроможності упродовж усієї його педагогічної діяльності. Тому настільки важливо під час вузівської підготовки особливу увагу приділяти формуванню у майбутніх учителів початкових класів вмінь і навичок самостійної роботи.

Висновки до другого розділу

Аналіз теоретичних основ підготовки майбутніх фахівців до самоосвітньої діяльності дає змогу стверджувати про те, що саме самоосвіта є тією зв'язуючою ланкою, яка створює можливості для безперервної освіти і професійного вдосконалення педагогічних працівників. Домінуючий вплив на розвиток підструктур особистості здійснюють соціально обумовлені чинники та якості – світогляд, спрямованість, потреби, інтереси, ідеали, моральні та естетичні якості. Також для розуміння сутності самоосвітньої діяльності, її структури та функцій важливою є теорія діяльності, розроблена О. Леонтьєвим.

Компонентами структури самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів ми визначили функціональний зміст самоосвітньої діяльності, (а саме: розширення кругозору, вироблення професійної спрямованості, набуття різнобічності, набуття соціальної зрілості, стимулювання здатності до змін, формування конкурентоздатності) форми взаємодії та спрямування самоосвітньої діяльності (навчальний процес, педагогічна практика, самостійна робота, набуття та обмін досвідом та ін.).

У процесі дослідження встановлено, що самоосвітня діяльність майбутніх учителів початкової школи має свої принципи здійснення. До основних принципів самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя слід віднести такі: цілеспрямованості; неперервності; інтегративності; наступності; варіативності.

Основою підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності є навчальний процес на педагогічному факультеті. У результаті аналізу форм і методів навчання ми визначили, що основні форми організації навчання (лекції, практичні заняття, педагогічна практика і самостійна робота) мають бути спрямованими на формування у майбутніх учителів знань, умінь, навичок самоосвітньої діяльності та стимулювати прагнення студентів до самоосвіти і саморозвитку, що є складовими їх професійної компетентності. Встановлено, що при реалізації основних функцій лекції (освітньої, навчальної, виховної, розвивальної, організуючої, мотивувальної) утворюється мотивування та

заохочення майбутніх учителів до самоосвіти, активізації самоосвітньої діяльності та спрямування самостійної і самоосвітньої роботи студентів.

Встановлено, що потенційні можливості практичних занять щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності можуть бути реалізовані за умов, коли: практичні заняття будуть спрямованими на мотивацію студентів до самоосвітньої діяльності; у процесі його проведення викладач має активізувати суб'єктивну сферу особистості, надавати рекомендації по організації самоосвіти та заохочувати самостійність студентів.

Педагогічна практика майбутніх учителів початкової школи у комплексі з навчальними дисциплінами сприяє визначенню напрямів і перспектив професійного становлення майбутнього фахівця та його зростання як професіонала в майбутньому, зміцненню адекватної професійної самооцінки, формуванню потреб, вмінь та навичок самоосвітньої діяльності. Важливими результатами педагогічної практики майбутніх учителів має стати: відкритість майбутнього фахівця до змін; творче ставлення до різних сторін життя, своєї освіченості й професійної спроможності; різнобічна орієнтація майбутнього вчителя на всі сфери педагогічної діяльності: предметну, навчальну, виховну, методичну, організаційну, дослідницьку та самоосвітню.

Самостійна робота майбутніх учителів виступає як необхідна складова освітнього процесу і одночасно складова і підґрунтя їх подальшої самоосвітньої діяльності. У свою чергу свідома самоосвітня діяльність вчителя є запорукою його професійної спроможності упродовж усієї його педагогічної діяльності.

Отже, компетентнісний розвиток майбутніх учителів передбачає спрямованість освітнього процесу на підготовку майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності, що виступає ефективним засобом забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців, сприяє їхньому компетентнісному розвитку, активізації пізнавальної активності, розширенню професійного і загальнокультурного світогляду, розвитку професійних та особистісних якостей, професійній адаптації до професійної діяльності та набуттю професійного досвіду.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

3.1. Дослідження підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності

Самоосвітня діяльність як цілеспрямована, систематична пізнавальна діяльність, яка управляється самим фахівцем необхідна для компетентнісного становлення та розвитку майбутнього вчителя початкової школи. Тому саме у процесі навчання має сформуватися й усвідомитися майбутнім фахівцем важливість і потреба у самоосвіті. Освітній процес в університеті має забезпечити розвиток майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Тобто у процесі навчання студенти мають оволодівати необхідними знаннями, вміннями, навичками й здатностями для самоосвітньої діяльності.

Термін «підготовка» пояснюється як забезпечення можливостей діяльності, приведення до стану, що придатний до якоїсь діяльності. Відповідно, у нашому випадку – це самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, під підготовкою до самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи ми розуміємо забезпечення можливостей у процесі навчальної, виховної, наукової та суспільно-корисної діяльності університету для активізації дії механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, що спрямований на професійну, загальнокультурну, особистісну й соціально-практичну сфери функціонування особистості та сприяє компетентнісному становленню і розвитку майбутнього фахівця, його підготовленості для свідомої самоосвіти у період навчання та у подальшій професійній діяльності.

Підготовленість майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності розглядається як результат підготовки і являє собою здатність до стійкої мотивації щодо свідомої самоосвіти; уміння здійснювати самоосвітню діяльність, зокрема, самостійно та відповідально визначати мету та завдання

діяльності, вміти оперувати методами самоосвіти, працювати з інформаційними джерелами, використовувати їх на усіх етапах самоосвітньої діяльності, створювати і відтворювати зміст; вміти коригувати свою професійну діяльність відповідно до результатів самоосвіти, коригувати напрямки самоосвітньої діяльності відповідно до практичних потреб професійної діяльності.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка має здійснюватися у період їх навчання в університеті охоплює не тільки навчально-виховний процес, а всю діяльність закладу по формуванню і розвитку майбутнього вчителя. Вона поширюється на всі сфери (професійну, загальнокультурну, особистісну, соціально-практичну) та всі форми взаємодії, що прямо чи опосередковано спрямовують самоосвітню діяльність майбутнього вчителя, а саме: навчальний процес, педагогічну практику, самостійну роботу, набуття досвіду, соціальні контакти, засоби масової інформації, Інтернет, сім'ю, середовище та ін. Формування майбутнього фахівця здійснюється не тільки в стінах навчального закладу, а й завдяки оточуючому середовищу, усьому колу спілкування молодого людини, вплив яких на становлення та розвиток особистості майбутнього вчителя не можна не враховувати. Університет субординує ці впливи й тому правомірно говорити про його провідну роль у підготовці майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності. Означені дії та впливи є цілеспрямованими стосовно формування у майбутніх фахівців здатності ефективно здійснювати професійну діяльність і готовність до саморозвитку у ній засобами самоосвіти та являють собою достатньо складне утворення. Це складно організоване системне утворення не є статичним, воно знаходиться у постійному русі, активно взаємодіє з оточуючим середовищем й компоненти цієї системи є складними й відкритими.

Аналізуючи практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету, можна визначити низку проблемних питань, які потребують розв'язання для удосконалення системи професійної підготовки. Основним для нас є здатність майбутнього вчителя відповідати на

виклики сучасного світу, вміння вчитись, здійснювати це самостійно, бути мобільним та гнучким у виборі освітніх стратегій.

Ми провели опитування (54 студенти, 12 викладачів та 8 вчителів початкової школи) дозволило нам визначити проблемні питання, які мають бути враховані при дослідженні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності (Додаток А).

Так на питання *«Чи є самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи у процесі підготовки на педагогічному факультеті важливою умовою розвитку майбутнього фахівця?»*, студенти відповіли наступне: так (23), ні – (16), все залежить від бажання студента (15).

На запитання *«Чи впливає самоосвіта майбутнього вчителя початкової школи на його професійне становлення та розвиток після закінчення університету?»*, студенти відповіли наступне: так (51), ні – , частково(3).

На запитання *«Чого, на ваш погляд, не вистачає для здійснення повноцінної самоосвітньої діяльності молодому спеціалісту?»*, студенти відповіли наступне:

Мотивації – 29

Наполегливості – 13

Нерозуміння суті самоосвіти – 3

Обмеженість використання інформаційних джерел –5

Невміння знаходити нестандартні нові рішення на основі самостійно набутих знань – 3

Запитання *«Чи мають молоді спеціалісти досвід самоосвітньої діяльності?»*

Так - 37 , ні - 2 , частково - 15

Запитання *«Чи орієнтований навчальний процес на педагогічному факультеті на набуття студентами досвіду самоосвіти?»*

Так - 39, ні - 2, частково - 13

Чи сприяє навчальний процес на педагогічному факультеті мотивації до самоосвіти майбутнього вчителя початкових класів?

Так - 27, ні -14 , не завжди – 13

Що може стати мотивом молодого фахівця до самоосвіти?

Мотивація - 27, рефлексія - 5, формування свого ідеального «Я» - 11, прагнення до безперервної самоосвіти – 11.

За результатами опитування ми виявили такі проблемні питання - необхідність постійного оновлення, розширення та поповнення професійно необхідних знань, умінь, навичок і компетентностей майбутнього учителя початкової школи. Сучасний учитель працює в умовах постійних змін, що відбуваються в економіці, суспільстві, науці та техніці, взаєминах та стосунках як педагогів так і учнів. При цьому постійно змінюється оточуюче середовище та ці зміни відбиваються у потребах і вимогах суспільства до професійних і життєвих компетентностей вчителів та випускників шкіл. Ці зміни знаходять відображення у навчальних програмах підготовки вчителів початкової школи, але темпи оновлення цих програм і навчального процесу в цілому суттєво відстають від темпів суспільних змін й не можуть повною мірою відповідати сучасним потребам.

Отже, орієнтація навчального процесу на педагогічному факультеті РДГУ має орієнтуватися на самоосвітню діяльність майбутніх учителів, яка сприятиме постійному оновленню, розширенню і поповненню професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя, виступає найважливішою умовою компетентнісного розвитку майбутніх фахівців.

Наступним проблемним питанням, що було виявлено в ході опитування студентів, є усвідомлення необхідності самоосвітньої діяльності, яка тісно пов'язана з мотивами та прагненнями до саморозвитку. Так, за результатами проведеного опитування студентів педагогічного факультету РДГУ, їх мотивація та розуміння необхідності свідомої самоосвітньої діяльності у процесі навчання є достатньо слабкою. Лише 27% респондентів усвідомлюють потребу займатися самоосвітою у закладі вищої освіти. Більша частина респондентів (31%) підтримала ідею щодо впливу самоосвіти на професійний розвиток учителя після закінчення навчання.

Цікавою є думка викладачів щодо ролі самоосвіти у процесі професійного становлення та розвитку учителя початкової школи. Так, 100% опитаних викладачів вважають, що самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі навчання є важливою умовою компетентнісного розвитку майбутнього фахівця і 100% викладачів переконані, що самоосвіта вчителя є необхідною умовою його професійного становлення та розвитку після навчання.

Аналіз навчальних завдань свідчить про те, що здебільшого основну увагу у навчальному процесі при підготовці майбутніх учителів приділяють самостійній роботі студентів, яку можна розглядати як перший крок до самоосвіти, але самостійна робота здійснюється під керівництвом викладача і є лише першим кроком до свідомої самоосвіти майбутнього фахівця. Необхідність постійного оновлення, розширення та поповнення професійних знань, умінь та навичок майбутнього вчителя початкової школи має бути усвідомлена кожним студентом і має спонукати їх до самоосвітньої діяльності як у процесі навчання, так і стати основою для професійного зростання у після навчання. Отже, важливим елементом компетентнісного формування майбутнього вчителя початкової школи є: мотивація майбутніх вчителів до самоосвіти у процесі професійної підготовки; націленість майбутніх учителів на те, що самоосвіта є обов'язковою і необхідною умовою професійного становлення та розвитку учителя впродовж його професійної кар'єри. Таке розуміння самоосвіти дає можливість встановити необхідний взаємозв'язок вищої освіти з самоосвітою, що забезпечує наступність й послідовність компетентнісного розвитку педагога у контексті освіти впродовж життя.

Важливим елементом мотивації майбутніх учителів на самоосвіту у процесі навчання та їх націленості на постійну самоосвіту у подальшій професійній діяльності є вироблення вмінь та навичок самоосвітньої діяльності.

Проведене у межах дослідження опитування студентів показало, що більша частина респондентів не вміє правильно працювати з пошуком, аналізом та інтерпретацією різних видів джерел, відомостей та даних, які їм потрібні для фахової підготовки. Студенти нерідко обмежуються знайденим одним

джерелом інформації (зазвичай це інформація з Інтернет), або працею одного автора. Мало використовують періодичну літературу, яка є найбільш корисною у виконанні певного виду завдань. Частіше студенти обмежуються лише рекомендаціями викладача, не завдаючи собі клопоту розширювати коло пошуку необхідної інформації та інструментарію її опрацювання.

Значною вадою сучасного навчального процесу є й те, що серед практичних завдань для студентів бракує саме тих, що вимагають творчого підходу та оригінальних рішень. Це, у свою чергу, стримує розвиток умінь і навичок самоосвітньої діяльності, коли об'єкт і суб'єкт самоосвіти виступають в одній особі. Тобто мета, зміст, форми, методи і контроль процесу самоосвіти здійснюється самим студентом. Елементи самоосвітньої діяльності у процесі виконання практичних завдань (рефератів, індивідуальних, пошукових завдань та ін.) не стали обов'язками для всіх навчальних предметів. Нерідко під час пояснення або формулювання вимог до студентів використовують настанови такого типу: «законспектувати», «переписати», «заповнити», а не «обґрунтувати», «пояснити», «розробити», «експериментально перевірити» тощо. Отже, формування умінь і навичок самоосвітньої роботи тісно пов'язане з розвитком творчого потенціалу і самостійністю майбутніх учителів початкових класів. Ці вміння і навички мають формуватися у період навчання і їх розвиток триватиме упродовж усієї кар'єри учителя початкової школи.

Творчо спрямований навчальний процес на педагогічному факультеті повинен бути основою для свідомої самоосвіти як студента, так і вчителя початкової школи. Творчість та самоосвіта нерозривно пов'язані у процесі професійної підготовки і в процесі майбутньої професійної діяльності педагога.

Значна роль у процесі опанування новими знаннями, вміннями і навичками та професійно необхідними компетентностями належить досвіду. Враховуючи, що студент знаходиться на етапі здобуття професійного досвіду (під час практичних занять, педагогічних практик) студент збагачує свій досвід навчальної діяльності та набуває власного досвіду самоосвітньої діяльності. Досвід завжди є надбанням особистості. Його не можна скопіювати, передати

або перейняти, його можна тільки набути. А отже, у навчальному процесі мають бути передбачені ситуації, які сприятимуть набуттю студентами досвіду самоосвітньої діяльності. Результати опитування студентів показали, що 46% студентів не зустрічалися з такими ситуаціями. Це свідчить, що викладачі не дають студентам виконувати дослідницькі завдання, і те, що навчальний процес треба будувати з такими ситуаціями, які носять дослідницький характер і спонукають студента до розширення свого світогляду засобами самоосвіти.

Під час проходження асистентської практики ми провели опитування здобувачів вищої освіти 4 курсу (54 студ.) спеціальності 013 «Початкова освіта за анкетою «Ступінь володіння навичками самостійної роботи» (Додаток Б).

Результати опитування представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Ступінь володіння навичками самостійної роботи

№	Критерії оцінки	Самооцінка			
		володію вільно	володію посередньо	викликає утруднення	не володію
1	Джерела інформації (література: наукова, методична, мережа Інтернет): відбір, аналіз, написання тез, опорних конспектів прочитаного.	42	8	4	-
2	Виокремлювати в джерелах інформації найбільш актуальні проблеми з розвитку учнів.	34	12	6	2
3	Збереження та відтворення інформаційного матеріалу.	12	24	10	8
4	Виділення ключових понять в будь-якому інформаційному матеріалі, складання опорних схем, таблиць вивченої теми.	18	27	5	4
5	Робити доповіді та презентації на основі декількох інформаційних джерел.	12	28	12	2
6	Систематизація, угруповання вивчених фактів, складання схем, графіків, таблиць.	10	22	10	12
7	Уміння критично мислити, обґрунтовувати та доводити (спростовувати) свої судження з проблеми.	8	24	18	4
8	Самостійне виокремлення проблеми: теоретичне вивчення та практичне її розв'язання.	12	18	12	12
9	Самооцінка своїх результатів роботи.	8	28	10	6
10	Самостійне планування та організація власної самоосвіти відповідно до поставленої мети.	7	28	13	7

За результатами опитування здобувачів вищої освіти 4 курсу (54 студ.) спеціальності 013 «Початкова освіта «Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів у розвитку» (Додаток В) ми отримали наступні результати і представили в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів

		Відповід ає вашій думці	скоріше відповіда є, ніж ні	і так, і ні	Не відповід ає
1.	Щоденна робота над собою.	42	4	6	2
2.	Я маю час для розвитку.	22	20	8	4
3.	Перешкоди спонукають мене до активності.	12	22	14	8
4.	Я займаюсь рефлексією.	22	18	14	
5.	Моя самооцінка.	20	18	12	4
6.	Набуття досвіду і мої почуття при цьому	28	12	14	
7.	Використовую декілька джерел інформації	12	17	21	4
8.	Намагаюсь якнайбільше дискутувати.	23	25	4	2
9.	Віра в себе	24	23	5	2
10.	Прагну більше спілкуватися.	26	22	6	
11.	Нове приносить мені задоволення.	28	24	2	
12.	Я розвиваюсь та коригую свій розвиток.	22	21	11	
13.	Вплив оточуючих на мене.	25	24	5	
14.	Зростаюча відповідальність не лякає мене.	12	29	9	4
15.	Прагну до кар'єрного росту.	32	18	4	

За результатами опитування здобувачів вищої освіти 4 курсу (54 студ.) спеціальності 013 «Початкова освіта «Які позитивні та негативні фактори впливають на розвиток самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи» (Додаток Г) ми отримали наступні результати і представили їх в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Позитивні та негативні фактори впливають на розвиток самоосвіти
майбутнього вчителя початкової школи**

Негативні фактори:		Так	Скоріше так, ніж ні	І так, і ні	Ні
1.	Власна пасивність.	23	18	8	5
2.	Хвилювання через можливість повторної невдачі.	25	17	3	9
3.	Відсутність допомоги та консультацій з боку викладачів.	17	27	4	6
4.	Відсутність зайвого часу.	27	11	10	7
5.	Я і так задоволений (-а) собою.	29	15	8	2
6.	Пріоритети бачу в іншому.	19	23	8	4
7.	Недостатня кількість правдивої інформації.	23	21	6	4
Позитивні фактори:		Так	Скоріше так, ніж ні	І так, і ні	Ні
1.	Зацікавленість в роботі під час проходження практики в ЗСО.	32	21	1	
2.	Я додатково навчаюсь (курси різного спрямування, друга вища освіта).	2	6	5	41
3.	Приклад та вплив однокурсників та вчителів ЗСО.	31	20	2	1
4.	Конкуренція серед колег-однокурсників.	29	4	3	15
5.	Зацікавленість працею у майбутньому.	27	22	3	2
6.	У моєму розвитку зацікавлені викладачі та адміністрація.	8	13	27	6
7.	Віра в те, що у мене все вийде.	36	12	5	1
8.	Бажання експериментувати.	27	23	4	
9.	Заняття самоосвітою.	18	12	24	
10.	Бажання творчості.	33	20	1	
11.	Відповідальність за своє майбутнє.	25	27	2	
12.	Прагнення до самовираження.	23	25	6	

За результатами опитування здобувачів вищої освіти 4 курсу (54 студ.) спеціальності 013 «Початкова освіта» «Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього вчителя через самоосвітню діяльність» (Додаток Д) ми отримали наступні результати і представили в їх таблиці 3.4. Студенти давали відповідь на таке питання «Як ви вважаєте, ваша здатність до саморозвитку...»

Таблиця 3.4

**Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього
вчителя через самоосвітню діяльність**

№ п/п	Здатність майбутнього вчителя до самоосвіти	Позитивні фактори	Негативні фактори	Система заходів
1.	Творчий розвиток.	23	8	23
2.	Пасивний розвиток	7	17	30
3.	Розвиток, що зупинився	1	29	24

За результатами опитування здобувачів вищої освіти 4 курсу (54 студ.) спеціальності 013 «Початкова освіта» «Оцінка здатності майбутніх учителів початкових класів до самоосвіти» (Додаток Е) ми отримали наступні результати:

1. Чи відчуваєте Ви прагнення глибше пізнати самого себе, свої творчі здібності?

- А. Так – 36
- Б. Ні - 18
- В. Важко відповісти -

2. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить.

- А. Цілеспрямований - 39
- Б. Працездатний - 13
- В. Сприйнятливий - 2

3. Як ви ставитеся до планування своєї роботи?

- А. Думаю, що найчастіше це марна трата часу - 23
- Б. Я намагався (лась) це робити, але нерегулярно - 24
- В. Позитивно, я давно це роблю - 7

4. Що вам найбільше заважає краще вчитися?

- А. Відсутність мотивації - 24
- Б. Недостатня кількість відповідних джерел -3
- В. Не завжди вистачає сили волі та наполегливості - 17

5. Ваші помилки, яких ви припускаєтесь?

- А. Мені це не знадобиться - 7
- Б. Неадекватна самооцінка - 14
- В. Важко відповісти - 33

6. Моя самооцінка відповідає наведеним характеристикам.

- А. Наполегливий - 32
- Б. Впевнений - 7

- В. Доброзичливий - 15
7. Чи здатні Ви до швидкого самостійного оволодіння новими видами діяльності?
- А. Так -16
 - Б. Не впевнений - 29
 - В. Ні - 9
8. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить.
- А. Генератор ідей - 17
 - Б. Учасник - 28
 - В. Організатор - 9
9. Визначте, які якості у вас переважають?.
- А. Сила волі - 31
 - Б. Пам'ять - 7
 - В. Обов'язковість - 6
10. Чим заповнюєте свій вільний час?
- А. Займаюся улюбленою справою - 12
 - Б. Відшукую цікаву інформацію - 15
 - В. Спілкуюся з друзями та близькими -27
11. Який напрямок ви вважаєте актуальним для вашого розвитку на даному етапі?
- А. Наукова література - 7
 - Б. Інформаційні технології - 34
 - В. Пропоную своє (вказати що саме). – розвиток творчих здібностей.
12. На вершині кар'єрного росту ви бачите себе:
- А. Директором школи - 13
 - Б. Заступником директора - 7
 - В. Мені достатньо бути вчителем - 16
 - Г. Як пощастить. - 18
13. Ваші колеги характеризують вас так:
- А. Працьовитим - 25
 - Б. Творчим - 23
 - В. Дисциплінованим - 6
14. Який з трьох принципів вам ближче?
- А. Живи і насолоджуйся життям - 24
 - Б. Жити, щоб більше знати і вміти - 27
 - В. Життя прожити - не поле перейти - 3
15. Ваш ідеал?
- А. Людина, наділена силою волі - 27
 - Б. Цілеспрямована і впевнена в собі людина - 22
 - В. Людина, яка прагне більше знати і вміти - 5
16. Якщо буду цілеспрямованим і наполегливим, то досягну в житті певних вершин.
- А. Думаю, що так - 37
 - Б. Швидше за все, що так - 12

В. Як пощастить - 5

17. На що ви витрачаєте кошти?

А. На подорожі далекі чи близькі. - 5

Б. Отримую другу освіту. – 4

В. Живу в своє задоволення. - 45

18. Чи можете ви оцінити, що не вдалось Вам під час проведення уроків на практиці?

А. Так. - 16

Б. Важко відповісти. - 29

В. Ні. - 9

19. Чого не вистачало вам під час проходження практики?

А. Знань - 27

Б. Досвіду - 25

В. Важко сказати - 2

20. Чи важко вам аналізувати навчальний матеріал з точки зору сучасних досягнень науки?

А. Так. - 21

Б. Важко відповісти. - 27

В. Ні. - 6

Отже, за результатами проведеного опитування здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта», ми можемо зробити наступні висновки:

- Ступінь володіння навичками самостійної роботи у студентів педагогічного факультету знаходиться на середньому рівні і більшість студентів вважає, що розвивати свої здібності в самоосвітній діяльності їм допомагають навички роботи з науковими та інформаційними джерелами, постійне виконання навчальних завдань та самоорганізація у самоосвітній діяльності.
- Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів розвивається за рахунок внутрішнього стимулу, що проявляється у самооцінці, власних потребах та зацікавленості майбутньою професією.
- Які позитивні та негативні фактори впливають на розвиток самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи. Більшість студентів вважають, що як позитивні так і негативні фактори впливають на розвиток самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.
- Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього вчителя через самоосвітню діяльність. Кожен функція маж свій вплив та

найбільше проявляється через творчість та систему заходів у якій приймають активну участь студенти педагогічного факультету.

- Оцінка здатності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти. Всі студенти оцінюють свою здатність до самоосвітньої діяльності на високому рівні, всі прагнуть до саморозвитку та самоосвіти та вважають, що вчитель початкової школи повинен постійно займатися самоосвітньою діяльністю аби бути найкращим творчим вчителем.

Тому, ми вважаємо, що розвиток самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи є важливою його професійною компетентністю, яку він повинен підтримувати та постійно розвивати в собі якщо він прагне бути творчим вчителем початкової школи.

3.2. Педагогічні умови до самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи

Процес професійного розвитку майбутніх учителів початкової школи складний і специфічний. Адже студенти - не тільки соціальні суб'єкти, які є представниками соціальної спільності людей, водночас вони є активними членами суспільства з усіма притаманними їм фізіологічними і психологічними властивостями. Тобто, самоосвіта студентів має не тільки соціальну, а й психофізіологічну сутність. Саме тому, для підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності необхідно створити й врахувати певні умови, які б активізували не тільки зовнішній – професійний інтерес майбутніх фахівців, а й внутрішній механізм самоосвітньої діяльності, що сприятиме удосконаленню компетентісному розвитку майбутніх фахівців.

Провівши наше дослідження на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності на основі спостереження та опитування студентів ми визначили чотири організаційно-педагогічні умови,

що сприяють розвитку його самоосвітньої діяльності: *особистісна орієнтація, освітній процес, технологія самоосвітньої діяльності, особистісний моніторинг (аналіз, контроль та оцінка) самоосвітньої діяльності.*

Аналізуючи *особистісну орієнтацію* зазначимо, що ми розглядаємо майбутніх учителів як активних суб'єктів освітньої діяльності, а не пасивних об'єктів педагогічних впливів, адже студенти – навчаються, а не піддаються навчанню. *Особистісна зацікавленість та активність* майбутнього вчителя у підготовці до самоосвітньої діяльності є головною умовою ефективності підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності та включає:

- уважне вивчення і осмислення мети освіти та відповідно самоосвіти, що втілені в моделі вчителя початкових класів – випускника ЗВО;
- серйозне і зацікавлене ставлення майбутніх фахівців до навчання, до всіх складових навчального процесу ЗВО, до самостійної роботи та самоосвіти;
- активну участь майбутніх учителів початкової школи у навчальному процесі, науковій, громадській та суспільно – корисній роботі ЗВО;
- прагнення до систематичності і плановості в роботі, побудові її на основі аналізу власних освітніх досягнень та перспектив професійного становлення і розвитку студента, а далі – вчителя початкової школи;
- цілеспрямованість, працьовитість, сумлінність у подоланні труднощів в навчанні, самоконтроль, самокорекція своєї самоосвітньої діяльності.

Виходячи із зазначеного, організація навчального процесу на педагогічному факультеті має бути орієнтована на різнобічний розвиток особистості майбутнього вчителя початкової школи і надання йому допомоги у процесі учіння. Організаційно-педагогічні умови реалізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності мають бути спрямовані на *забезпечення суб'єктності діяльності*. Активізація суб'єктності діяльності майбутнього вчителя проявлятиметься в таких аспектах активності студента, як набуття досвіду професійної і самоосвітньої діяльності, визначення освітніх потреб і мотивів самоосвіти, формування установок на самоосвіту,

формулювання цілей самоосвітньої діяльності; в особистісному плані – підняття самооцінки, самоствердження через самоосвіту.

Саме в самоосвітній діяльності людина розкривається як суб'єкт. Об'єкт діяльності – це те, на що вона спрямована, суб'єкт діяльності – це людина, яка керує цією діяльністю. При цьому людина є і суб'єктом пізнання навколишньої дійсності, і самої діяльності. У процесі підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності суб'єктами виступають як викладач, так і сам студент. Тому, розглядаючи особистісну орієнтацію студентів на свою самоосвітню діяльність потрібно опиратися на викладача який є суб'єктом означеної підготовки. Ми можемо виділити такі важливі умови професійної діяльності викладача, що розвиває самоосвітню діяльність майбутнього вчителя:

- орієнтування викладачів на необхідність навчити студентів вчитися, що має бути відображено у цілях, пріоритетах та завданнях підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності;

- побудова усього освітнього процесу факультету з урахуванням необхідності мотивування самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців;

- спрямування діяльності викладачів на активізацію психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутніх учителів;

- тісна взаємодія суб'єктів підготовки, тобто викладачів і студентів у процесі навчання, наукової, суспільно-корисної і громадської роботи.

Зазначені умови особистісної орієнтації є наскрізними. Вони обов'язкові не тільки при визначенні цілей навчання, пріоритетів, завдань та принципів підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності, а й обумовлюють дію усіх умов. Слід підкреслити важливість взаємозв'язку діяльності всіх суб'єктів підготовки (викладачів, студентів) і взаємозв'язку умов цієї діяльності.

Так без «серйозного і зацікавленого ставлення майбутніх фахівців до навчання, до всіх складових навчального процесу університету, до самостійної роботи та самоосвіти» не можна забезпечити повною мірою ефективне «мотивування викладачами самоосвітньої діяльності студентів». Так само «спрямування діяльності викладачів на активізацію психолого-педагогічного

механізму самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи» важко забезпечити без «цілеспрямованості, завзятості, працьовитості, сумлінності, працездатності у подоланні труднощів у процесі навчання, самоконтролі та самокорекції самоосвітньої діяльності» студентів.

Слід наголосити, що процес саморозвитку особистості, складний й постійно ускладнюється. Кожен «виток» саморозвитку, що починається з саморефлексії і адекватної самооцінки завершується новою самооцінкою. Нова самооцінка виступає джерелом мотивації подальшого розвитку і самоосвіти. Отже, саморозвиток характеризує процес саморуху особистості до своєї зрілості, а самоосвітня діяльність, її кожен «виток» приводить до вищого рівня підготовленості майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності і стимулює виникнення нових освітніх потреб, задовольнити які можна через самоосвіту.

Досвід рефлексії як компоненту саморозвитку особистості важливий для становлення особистості в самоосвітній діяльності. Рефлексія допомагає емоційно переглянути, пережити та усвідомити достоїнства і недоліки власної особистості, самовизначатися в конкретних умовах і програмувати свої зміни. У процесі рефлексії відбувається усвідомлення свого ставлення до власної навчальної діяльності і визначаються потреби у самоосвіті, передбачаються її результати та їх значення для вирішення поточних і перспективних проблем.

Самоосвітня діяльність здійснюється на основі психофізіологічних механізмів, а успіх її залежить від трьох компонентів: знань, умінь, мотивації та якості навчальних дій, зокрема їх узагальненості, усвідомленості, гнучкості, варіативності та самостійності. Вирішення цього завдання здійснюється через пошук змісту, форм, методів і засобів навчання, які забезпечують більш широкі можливості розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості.

Друга організаційно-педагогічна умова *освітній процес* у розвитку самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи реалізується:

1. Забезпечення оптимального поєднання теорії і практики, обсягів аудиторної та самостійної роботи студентів.

2. Організація роботи майбутніх учителів початкової школи в аудиторії та поза нею на основі інтерактивних методів навчання.

3. Забезпечення студентів необхідними методичними матеріалами з метою перетворення процесу самостійної роботи на творчий процес.

4. Контроль за самостійною роботою належить викладачеві, який заохочує студента за якісне його виконання. Важливо, щоб контроль поєднувався із самоконтролем студентів став дидактичною умовою, яка позитивно впливатиме на мотивацію до свідомої самоосвіти і на процес підготовки їх до самоосвітньої діяльності. Розумне співвідношення теорії і практики, аудиторної і самостійної роботи відіграє велику роль, правильне визначення трудомісткості різних видів самостійних робіт, таких як курсові та творчі, інші види практичних завдань.

Організація роботи студента включає використання інтерактивних методів навчання, де студент змінює свою роль з споживача навчальної інформації на суб'єкта навчання. Використання інтерактивних методів навчання сприяє змінам у взаєминах між викладачем і студентом. Якщо спочатку викладачеві належить активна творча позиція, а студент пасивний, то з часом поступово активність студента збільшується, в нього виробляються навички працювати самостійно, прагнути самоосвіти, розвивається мислення, формуються вміння аналізувати, вирішувати проблеми, тобто процес самостійної і самоосвітньої роботи поступово перетворюється на творчий.

Забезпечення студента відповідною навчально-методичною літературою бібліотеки та інформаційним джерелом – Інтернет, використання електронних видань, електронних посібників, а також комп'ютерних навчальних програм дозволяє не тільки оперативно оновлювати навчальну інформацію, а й сприяє виробленню у майбутніх учителів вміння самостійно знаходити джерела інформації, залучається до етики міжнародного спілкування. Це все значно збільшує частку самостійної роботи студента й відповідно сприяє зверненню його до самоосвіти, виробленню вмінь та навичок самоосвітньої діяльності.

Для забезпечення розвитку самоосвітньої діяльності майбутніх учителів через *освітній процес* можна сформулювати наступні рекомендації:

- викладачі мають враховувати при доборі змісту, форм і методів навчання необхідність формування вмінь і навичок самоосвітньої діяльності студентів і поступово збільшувати частку їх самостійної роботи;

- збалансовано поєднувати у змісті навчання теорію і практику, лекційні і практичні заняття, визначати обсяги поза аудиторної самостійної роботи студентів, здійснювати календарне планування ходу і контролю виконання самостійної і самоосвітньої роботи майбутніх фахівців;

- забезпечувати необхідну кількість спеціальної навчально-методичної літератури, включаючи електронні видання, підручники, посібники, методичні рекомендації, конспекти лекцій, робочі зошити, які о мають містити теми для самостійної та самоосвітньої роботи студентів і запитання для самоконтролю;

- доступність комп'ютерної та розмножувальної техніки як для викладачів, так і для студентів, проведення швидкісного Інтернету й забезпечення вільного доступу до нього в навчальних приміщеннях, бібліотеках, гуртожитках;

- посилювати індивідуальну консультативну роботу викладачів, забезпечувати можливості електронного спілкування і консультування;

- створювати доброзичливі стосунки між студентами, студентами і викладачами, атмосферу довірливості, співробітництва та взаємодопомоги в навчальних групах;

- ширше використовувати інтерактивні і проблемні форми навчання, перебудовувати традиційні форми навчальних занять, звільнивши їх від зайвої опіки над майбутніми фахівцями.

Організаційно-педагогічні умови *технології самоосвітньої діяльності* підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Суб'єктами підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності виступають викладачі університету і самі студенти – майбутні фахівці. Специфіка самоосвітньої діяльності полягає у «самості», тобто суб'єктивній природі, не можна заставити людину через силу займатися самоосвітою та набувати вмінь та навичок самоосвітньої діяльності. Суб'єктивна природа самоосвітньої діяльності обумовлює те, що провідною фігурою у процесі

підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності має стати сама особистість, яка усвідомлюватиме цінність, користь і необхідність самоосвіти.

Другий важливий суб'єкт підготовки до самоосвітньої діяльності майбутніх учителів - викладач, який стимулює, заохочує самоосвітню діяльність студентів, сприяє набуттю ними вмінь, навичок, досвіду самоосвіти та сприяє активізації психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців. Тому, підготовка до самоосвітньої діяльності майбутніх учителів вимагає переходу від традиційної системи викладання з лідируючою роллю викладача, до системи навчання, в якій студент виступає як активний і мотивований суб'єкт власної підготовки. Викладач здійснює організацію навчальної діяльності студента і управління нею, активізуючи суб'єктивну сферу студента через дію механізму самоосвітньої діяльності, заохочує самоаналіз, самоуправління, самоконтроль та стимулює розвиток креативності, що необхідно для подальшої самоосвіти. Такий підхід передусім спрямований на особистість і передбачає високу *індивідуалізацію і диференціацію навчання*.

Основою реалізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності має стати *демократичний тип взаємин викладачів і студентів*, що базується на співпраці, взаємодії, спільній творчості та на взаєморозумінні і взаємодопомозі. Це надає можливість максимально реалізувати свої інтелектуальні здібності, набути досвід самостійної і самоосвітньої діяльності, навчитися співпрацювати і взаємодіяти в команді.

Слід підкреслити, що для успішної реалізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності важливі також такі об'єктивні умови як: *матеріально-технічне, навчально-методичне та інформаційне забезпечення* навчального процесу.

Окремий фактор впливу на самоосвітню діяльність студентів - механізми управління самостійною роботою у процесі їх професійного навчання, що засновані на досвіді розробки та впровадження інноваційних підходів в освіті.

Самостійна робота студентів та самоосвіта мають багато спільного, але не є тотожними. Самостійна робота відбувається під керівництвом викладача, викладач дає завдання, контролює його виконання, а виконує це завдання студент самостійно. Взаємини, що встановлюються між викладачем і студентом є «суб'єкт–суб'єкт», коли студент бере активнішу роль у організації своєї самостійної роботи, здійснює самоконтроль, самокорекцію разом з викладачем. Але головне – те, що в організації самостійної роботи бере участь викладач.

У самоосвіті суб'єкт і об'єкт освіти виступають в одній особі, тому весь процес організації, здійснення самоосвітньої діяльності реалізується самостійно студентом, тобто навички самостійної роботи здобуті у процесі самостійної роботи впливають на підготовку майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності у процесі самоосвіти, що розкриває технологію самоосвітньої діяльності.

Викладачам потрібно постійно *збільшувати частку самостійної роботи у навчальному процесі*, так би мовити, *автономізація*, є цілком закономірною у розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Перехід управління до самоуправління, що є механізмом самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, можливий тоді, коли майбутній фахівець займає активну позицію у навчальній, науковій, громадській роботі, коли усвідомлює себе як автономну особистість і сприймає мету цієї діяльності як особистісно значущу і бачить перспективи власних змін і зростання.

Нове розуміння освіти та навчання має базуватися на такій моделі, особливістю якої є *індивідуалізація навчання*. У зв'язку з цим актуальною є розробка і подальше дослідження оптимальних і універсальних методів, прийомів, технологій, необхідних для успішного функціонування автономізації освіти, і виникає питання щодо методологічних і технологічних аспектів управління самостійною роботою студентів в освітньому процесі.

Самостійна робота як і самоосвітня діяльність реалізуються в основному із застосуванням інформаційних і комунікаційних технологій та при опосередкованій (на відстані) або не повністю опосередкованій взаємодії студента і викладача. У зв'язку із цим, гостро постає питання самоуправління

(автономізації) навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, що переносить акцент на самостійну роботу студентів та їх самоосвіту.

Для розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя викладачам важливо збільшувати частку самоуправління студентом своєю пізнавальною діяльністю з кожним роком для зростання, надавати йому простір самостійного вибору змісту, форм, методів роботи, інформаційних джерел, способів обробки та використання інформації. Що розкриває ширші можливості для самоосвіти, утворення потреб у ній та вироблення навичок здійснення. Адже освітній процес включає не тільки процес навчання, а й усю роботу педагогічного факультету й особливо наукову, виховну і громадську діяльність.

Перехід управління до самоуправління, що є складовою механізмом самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, можливий тоді, коли майбутній фахівець займає активну позицію у навчальній, науковій, громадській роботі, коли усвідомлює себе як автономну особистість і сприймає мету цієї діяльності як особистісно значущу і бачить перспективи власних змін і зростання.

У зв'язку з цим, розвиток пізнавальної активності і самостійності студентів досягається при включенні їх в процес навчання, наукової і громадської діяльності факультету, який стимулює розвиток самоуправління студентів і сприяє мотивуванню свідомої самоосвіти. Слід зазначити, що зміст університетської освіти має свою специфіку – носить методологічний характер, тобто озброює студентів методами наукового пізнання, способами і прийомами практичної діяльності, орієнтує на розвиток інтелекту, включає наукові знання високого рівня узагальнення, що надає знанням універсальність і стає орієнтиром у подальшій самоосвітній діяльності майбутніх учителів.

Організаційно-педагогічні умови *особистісного моніторингу* (аналіз, контроль та оцінка) майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Завданнями є спостереження, вивчення потреб, мотивів самоосвітньої діяльності, її організації, здійснення та ефективності, виявлення помилок і невдач та їх причин, надання допомоги майбутнім учителям викладачами у коригуванні процесу самоосвіти для досягнення позитивних

цілей. У зв'язку з цим, однією з основних умов стає наявність моніторингу перебігу самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Із запровадженням у навчальний процес активних професійно-орієнтованих технологій більш чітко проявляється акцент на самостійну роботу студентів і подальшу їх самоосвіту, що відповідає компетентнісній парадигмі освіти з використанням педагогічних технологій, що орієнтовані на самоуправління, самостійну роботу, сприяють розвитку мотиваційної сфери, накопичення різних типів досвіду, активізації суб'єктної сфери майбутніх учителів, формуванню культури самоосвітньої діяльності.

У зв'язку з цим потрібно звернути увагу до планування та організації навчально-виховного процесу, його орієнтацію на самостійну роботу майбутніх учителів початкової школи і підготовку до самоосвітньої діяльності. Важливо, щоб викладачі створювали студенту умови випереджального і самостійного навчання, сприяли вибору ним індивідуального плану самоосвіти.

Важливою умовою підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності є забезпечення контролю за її перебігом. Слід зауважити, що при розробці такої системи контролю важливо враховувати, що контроль – це перш за все, встановлення зворотного зв'язку і взаємодії між викладачем і студентом як суб'єктами самоосвітньої діяльності. Тому значно підвищується роль індивідуальної роботи з студентами, змінюються її пріоритети та постають нові завдання. Так, на наш погляд, при плануванні та здійсненні індивідуальної роботи зі студентами, викладачеві доцільно звернути увагу на такі моменти:

- залучення студентів до планування самостійної роботи, здійснення її контролю і перевірки у взаємодії викладача і студента;
- визначення конкретного змісту, обсягу матеріалу, що підлягає самостійному вивченню з дисципліни з позначенням напрямків можливої самоосвітньої діяльності з тієї чи іншої проблеми;
- надання рекомендацій студентам щодо інформаційних джерел для самостійної і самоосвітньої діяльності та способів їх використання, списків

додаткової літератури з урахуванням можливостей доступу студентів до них у бібліотеках, на сайтах (порталах) кафедри (факультету, університету);

- проведення консультацій зі студентами (індивідуальні та групові) з надання допомоги при розробці індивідуального плану або програми самоосвітньої діяльності, визначення її цілей, завдань, плану, форм і методів її здійснення, контролю та корекції, аналізу результатів;

- здійснення індивідуальної педагогічної підтримки студентів у самоосвітній діяльності під час навчальних занять на індивідуальних і групових консультаціях (у тому числі дистанційно), включення студентів у рефлексію проведеної роботи та оцінювання її результатів.

Хочемо підкреслити, що консультації викладачів виконують функцію підтримки та стимулювання, вони мають сприяти самостійному формуванню студентом власної освітньої траєкторії. І по суті власна освітня траєкторія у особистому просторі вибудовується на основі самоосвітньої діяльності.

Визначені організаційно-педагогічні умови та сформульовані рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів щодо їх розвитку самоосвітньої діяльності є наскрізними та взаємопов'язані між собою. Ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до свідомої самоосвітньої діяльності залежить від комплексу, системи дій у навчальній, виховній, науковій, суспільно-корисній та громадській роботі педагогічного факультету, орієнтації її змісту на активізацію суб'єктивної сфери особистості через психолого-педагогічний механізм самоосвітньої діяльності та цілеспрямованої взаємодії суб'єктів підготовки – усіх викладачів закладу та майбутніх вчителів.

Висновки до третього розділу

Самоосвітня діяльність як цілеспрямована, систематична пізнавальна діяльність, яка управляється самим фахівцем необхідна для компетентнісного становлення та розвитку майбутнього вчителя початкової школи. Тому саме у процесі навчання має сформуватися й усвідомитися майбутнім фахівцем важливість і потреба у самоосвіті. Освітній процес в університеті має забезпечити розвиток майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Тобто у процесі навчання студенти мають оволодівати необхідними знаннями, вміннями, навичками й здатностями для самоосвітньої діяльності.

Підготовка майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності має здійснюватися у період їх навчання у ЗВО, охоплює освітній процес та всю діяльність закладу по формуванню і розвитку майбутнього вчителя. Вона поширюється на всі сфери (професійну, загальнокультурну, особистісну, соціально-практичну) та всі форми взаємодії, що спрямовують самоосвітню діяльність майбутнього вчителя: освітній процес, педагогічну практику, самостійну роботу, набуття досвіду, соціальні контакти, засоби масової інформації, Інтернет, сім'ю, середовище та ін.

Ми провели опитування (54 студенти, 12 викладачів та 8 вчителів початкової школи), що дозволило нам визначити проблемні питання, які мають бути враховані при дослідженні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності.

За результатами спостереження та опитування ми виявили проблемні питання, щодо розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя на педагогічному факультеті. Так, за результатами опитування студентів педагогічного факультету РДГУ, їх мотивація та розуміння необхідності свідомої самоосвітньої діяльності у процесі навчання є слабкою. Лише 29% респондентів усвідомлюють потребу займатися самоосвітою у закладі вищої освіти. Більша частина респондентів (31%) підтримала ідею щодо впливу самоосвіти на професійний розвиток учителя після закінчення навчання.

Думка викладачів щодо ролі самоосвіти у процесі професійного становлення та розвитку учителя початкової школи - 100% опитаних вважають, що самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі навчання є важливою умовою компетентнісного розвитку майбутнього фахівця і 100% викладачів переконані, що самоосвіта є необхідною умовою його професійного становлення та розвитку після навчання.

Отже, важливим елементом компетентнісного формування майбутнього вчителя початкової школи є: мотивація майбутніх вчителів до самоосвіти у процесі професійної підготовки; націленість майбутніх учителів на те, що самоосвіта є обов'язковою і необхідною умовою професійного становлення та розвитку учителя впродовж його професійної кар'єри. Таке розуміння самоосвіти дає можливість встановити необхідний взаємозв'язок вищої освіти з самоосвітою, що забезпечує наступність й послідовність компетентнісного розвитку педагога у контексті освіти впродовж життя.

Проведене у межах дослідження опитування студентів показало, що більша частина респондентів не вміє правильно працювати з пошуком, аналізом та інтерпретацією різних джерел, які їм потрібні для фахової підготовки. Студенти обмежуються одним джерелом інформації (інформація з Інтернет), або працею одного автора. Мало використовують періодичну літературу, яка є найбільш корисною у виконанні певного виду завдань. Частіше студенти обмежуються лише рекомендаціями викладача, не завдаючи собі клопоту розширювати коло пошуку необхідної інформації та інструментарію її опрацювання.

За результатами проведеного опитування здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта», ми можемо зробити наступні висновки:

- Ступінь володіння навичками самостійної роботи у студентів знаходиться на середньому рівні і більшість студентів вважає, що розвивати свої здібності в самоосвітній діяльності їм допомагають навички роботи з науковими та інформаційними джерелами, постійне виконання навчальних завдань та самоорганізація у навчальній діяльності.

- Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів розвивається за рахунок внутрішнього стимулу, що проявляється у самооцінці, власних потребах та зацікавленості майбутньою професією.

- Які позитивні та негативні фактори впливають на розвиток самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи. Більшість студентів вважають, що як позитивні так і негативні фактори впливають на розвиток самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

- Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього вчителя через самоосвітню діяльність. Кожен функція має свій вплив та проявляється через творчість та систему заходів у якій приймають активну участь студенти.

- Оцінка здатності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти. Всі студенти оцінюють свою здатність до самоосвітньої діяльності на високому рівні, всі прагнуть до саморозвитку та самоосвіти та вважають, що вчитель початкової школи повинен постійно займатися самоосвітньою діяльністю аби бути найкращим творчим вчителем.

Провівши наше дослідження на педагогічному факультеті РДГУ щодо підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності на основі спостереження і опитування студентів ми визначили 4 організаційно-педагогічні умови, що сприяють розвитку його самоосвітньої діяльності: особистісна-орієнтація, освітній процес, технологія самоосвітньої діяльності, особистісний моніторинг (аналіз, контроль та оцінка) самоосвітньої діяльності.

Визначені нами організаційно-педагогічні умови та сформульовані рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи в розвитку їх самоосвітньої діяльності є наскрізними та взаємопов'язані між собою. Як показало дослідження, ефективність підготовки майбутніх учителів початкових класів до свідомої самоосвітньої діяльності залежить від комплексу, системи дій у навчальній, виховній, науковій, суспільно-корисній та громадській роботі педагогічного факультету, орієнтації її змісту на активізацію суб'єктивної сфери особистості через психолого-педагогічний механізм самоосвітньої діяльності та цілеспрямованої взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

Проведене нами теоретичне узагальнення проблеми дослідження та емпіричні результати проблеми розвитку самоосвітньої діяльності у майбутнього вчителя початкової школи дали нам змогу зробити такі висновки:

1. Результати аналізу наукової філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження свідчать, що в педагогічній теорії та практиці значна увага приділяється проблемам підготовки майбутніх учителів в ЗВО. Водночас, сьогодні багато дослідників звертають свою увагу на такі важливі аспекти, що висвітлюють окремі питання самоосвіти та підготовки до самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Самоосвітня діяльність виступає складовою професійної компетентності майбутнього вчителя. Встановлено, що підготовка майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності полягає у розвитку та вдосконаленні психологічних, психічних процесів, стану та якостей з урахуванням особливостей його професійної і самоосвітньої діяльності, результатом якої є підготовленість майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності як *підтвердженої здатності до стійкої мотивації щодо свідомої самоосвіти; уміння здійснювати самоосвітню діяльність; уміння коригувати свою професійну діяльність відповідно до результатів самоосвіти, коригувати напрямки самоосвітньої діяльності відповідно до практичних потреб своєї педагогічної діяльності.*

2. Ми дослідили, визначили та обґрунтували структуру, функції та підходи до самоосвітньої діяльності, роль самоосвіти у компетентнісному розвитку майбутнього вчителя та встановили, що необхідність пошуку, розробки і впровадження спеціальної технології формування компетентностей самоосвіти, що здатні максимально підвищити якість підготовки до самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, залежить від сформованості розуміння ролі самоосвіти в сучасному середовищі й освітньому процесі; умінь обирати засоби формування самоосвітньої компетентності та відповідально ставитися до власної самоосвітньої діяльності та професійного розвитку впродовж життя.

Ми визначили структуру самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, компонентами якої є: сфери самоосвітньої діяльності (професійна, особистісна, загальнокультурна, соціально-практична), психолого-педагогічний механізм самоосвітньої діяльності (сукупність дій, відповідних засобів, методів і умов, що визначають можливість і ефективність самоосвітньої діяльності), функціональний зміст самоосвітньої діяльності (розширення кругозору, вироблення професійної спрямованості, набуття різнобічності та соціальної зрілості, стимулювання здатності до змін, формування конкурентоздатності), форми взаємодії (освітній процес, педагогічна практика, самостійна робота, набуття та обмін досвідом, зовнішнє середовище (контакти, спілкування, Інтернет, ЗМІ, сім'я та ін.). Серед основних принципів самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи виокремлюємо такі: цілеспрямованості, неперервності, інтегративності, наступності, варіативності.

3. З'ясовано, що основними формами здійснення освітнього процесу на педагогічному факультеті, що сприяють розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя є: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи. Доведено, що при реалізації основних функцій лекції (освітньої, навчальної, виховної, розвивальної, організуючої, мотивувальної) утворюються можливості мотивування та заохочення студентів до самоосвіти, активізації механізму самоосвітньої діяльності та спрямування самостійної, самоосвітньої роботи студентів. Встановлено, що потенційні можливості практичних занять можуть бути реалізовані за умови мотивації студентів до самоосвітньої діяльності. Педагогічна практика майбутніх учителів сприяє визначенню перспектив професійного становлення майбутнього вчителя як професіонала, зміцненню професійної самооцінки, формуванню потреб, вмінь та навичок самоосвітньої діяльності. Доведено, що самостійна робота майбутнього вчителя, виступає необхідною складовою навчального процесу і є підґрунтям для подальшої самоосвітньої діяльності, запорукою їхньої професійної спроможності. Визначено та схарактеризовано організаційні форми самоосвітньої діяльності

майбутнього вчителя початкової школи, що спонукають майбутніх педагогів до активної самоосвіти (метод проектів, кейс-технології, портфоліо).

4. Провівши наше дослідження на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності на основі спостереження та опитування студентів ми визначили чотири організаційно-педагогічні умови, що сприяють розвитку його самоосвітньої діяльності: *особистісна орієнтація, освітній процес, технологія самоосвітньої діяльності, особистісний моніторинг (аналіз, контроль та оцінка) самоосвітньої діяльності.*

5. Доведено, що освітній процес в університеті має забезпечити розвиток майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності. Тобто у процесі навчання студенти мають оволодіти необхідними знаннями, вміннями, навичками й здатностями для самоосвітньої діяльності. Підготовка майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності має здійснюватися у період їх навчання в університеті, охоплює освітній процес та всю діяльність закладу по формуванню і розвитку майбутнього вчителя. Вона поширюється на всі сфери (професійну, загальнокультурну, особистісну, соціально-практичну) та всі форми взаємодії, що спрямовують самоосвітню діяльність майбутнього вчителя: освітній процес, педагогічну практику, самостійну роботу, набуття досвіду, засоби масової інформації, Інтернет, сім'ю, середовище та ін.

За результатами спостереження та опитування (54 студенти, 12 викладачів) ми виявили найбільш проблемні питання, щодо розвитку самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя на педагогічному факультеті. Так, за результатами опитування студентів, їх мотивація та розуміння необхідності свідомої самоосвітньої діяльності у процесі навчання є середньою. 43% респондентів усвідомлюють потребу займатися самоосвітою у ЗВО. Частина респондентів (31%) підтримала ідею щодо впливу самоосвіти на професійний розвиток учителя після закінчення навчання. Так, викладачі педагогічного факультету 100% вважають, що самоосвітня діяльність майбутнього вчителя у процесі навчання є важливою умовою компетентнісного розвитку майбутнього

фахівця і 100% викладачів переконані, що самоосвіта вчителя є необхідною умовою його професійного становлення та розвитку після навчання.

Проведене у межах дослідження опитування студентів показало, що більша частина респондентів не вміє правильно працювати з пошуком, аналізом та інтерпретацією різних видів джерел, відомостей та даних, які їм потрібні для фахової підготовки. Студенти нерідко обмежуються знайденим одним джерелом інформації (зазвичай інформація з Інтернет), або працею одного автора. Мало використовують періодичну літературу, яка є найбільш корисною у виконанні певного виду завдань. Частіше студенти обмежуються лише рекомендаціями викладача, не завдаючи собі клопоту розширювати коло пошуку необхідної інформації та інструментарію її опрацювання.

За результатами проведеного опитування здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта», ми зробили наступні висновки:

- Ступінь володіння навичками самостійної роботи у студентів знаходиться на середньому рівні і більшість студентів вважає, що розвивати свої здібності в самоосвітній діяльності їм допомагають навички роботи з науковими та інформаційними джерелами, постійне виконання навчальних завдань та самоорганізація у навчальній діяльності.

- Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів розвивається за рахунок внутрішнього стимулу, що проявляється у самооцінці, власних потребах та зацікавленості майбутньою професією.

- Самооцінка своїх здатностей до самоосвіти студенти оцінюють на високому рівні, всі прагнуть до саморозвитку та самоосвіти та вважають, що вчитель початкової школи повинен постійно займатися самоосвітньою діяльністю аби бути творчим вчителем після закінчення університету.

Проведене дослідження не вичерпує розв'язання всього спектру проблем, що пов'язані з розвитком самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи та вимагає пошуку нової моделі управління самоосвітньою діяльністю

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія. Теорія: підруч. для студентів. Міжнар. фонд «Відродження». Київ: Либідь, 1998. 558 с.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 5–17.
3. Андрущенко Т. К. Особливості навчання дорослих. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N123/N123p003-006.pdf. (дата звернення: 14.09.2019).
4. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. М.: Педагогика, 1989. 480 с.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. М.: Просвещение, 1982. 192 с.
6. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики* / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–52.
7. Біла книга національної освіти України / голов. ред. В. Г. Кремень; Нац. акад. пед. наук України. Київ : Інформ. системи, 2010. 340 с.
8. Буряк В. Умови та засоби самоосвіти студентів. *Вища школа*. 2002. № 6. С. 18–29.
9. Бухлова Н. В. Навчаємо вчитися: діагностика: формування самоосвітньої компетентності учнів. Київ: Видав. дім «Шкіл. світ», 2006. 128 с.
10. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів. Харків: Видав. група «Основа», 2003. 64 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1728 с.
12. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. Київ: МОН, 2004. 288 с.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / за ред. С.У. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

14. Гуменюк Т. Б. Реалізація методу проектів у процесі підготовки майбутніх учителів технологій. Наук. часоп. Нац. пед. ун-та ім. М. П. Драгоманова. Серія №5. «Пед. науки: реалії та перспективи»: зб.наук.пр. / за ред. М.Корця. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012. Вип. 31. С. 69-76.

15. Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 7 груд. 2005 р. № 1153. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-2005-%EF> (дата звернення: 24.09.2019).

16. Державний стандарт початкової загальної освіти: Схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 17.08.2017 р., протокол № 6/1-2. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 23.09.2019).

17. Дістевберг А. Вибрані педагогічні твори. М., 1956. 201 с.

18. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. 564 с.

19. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

20. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / авт.-уклад. Н. П. Наволокова. Харків: Основа, 2009. 176 с.

21. Єльнікова Г. В. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника вищого навчального закладу. Теорія та методика упр. освітою. 2010. № 4. Режим доступу: http://archive.nbuiv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10elneel.pdf (дата звернення: 17.10.2019).

22. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: науково-методичний посібник / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя: Центріон, 2005. 640 с.

23. Заліщук М. М. Метод проектування в закладі нового типу. *Управління школою*. 2008. № 3. С. 2–5.

24. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. Київ: «Віпол», 2000. С. 11-57.

25. Ізбаш С. С. Реалізація творчих проєктів у навчальному процесі сучасної школи. *Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. унту. Серія: Педагогіка. Мелітополь, 2010. № 5. Режим доступу: http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2010/13_05.pdf (дата звернення: 07.10.2019).*
26. Інформаційна освітня мережа EURYDICE. Режим доступу: <http://www.eurydice.org> (дата звернення: 27.09.2019).
27. Кайнова В. П. Проектна і науково-дослідницька діяльність – шлях до творчості. *Рідна школа. 2007. № 10. С. 11–15.*
28. Калашнікова С. А. Навчання дорослих на основі компетентнісно-орієнтованого підходу: навч.-метод. матеріали. Київ, 2008. 58 с.
29. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2004. 424с.
30. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество. М.: Педагогика, 1990.144с.
31. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: монографія. Київ, 2010. 528 с.
32. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти. 2003. № 4. С. 8–12. 204*
33. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
34. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
35. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. Київ: Пед. думка, 2009. 520 с.
36. Кузьмінський А. І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. 3-тє вид. перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2008. 447 с.
37. Кучерявый А. Г. Профессиональное самовоспитание будущих педагогов в процессе их целостной подготовки: монография. Київ: Вища школа, 1999. 224 с.

38. Левківський М. В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя. *Вісник Житомир. пед. ун-ту*. 2003. Вип. 13. С. 9–12.
39. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. / под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1983 Т. 1. 391 с.; Т. 2. 318 с.
40. Локшин В. С. Психолого-педагогічне портфоліо як засіб формування професійної управлінської компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної сфери. *Духовність особистості*. 2013. № 3. С. 105–117.
41. Луговий В. І. Компетентності та компетенції поняттєво-термінологічний дискурс. *Вища освіта України* № 3 (Дод. 1). 2009. Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології», 2009. С. 8–14.
42. Луценко В. Метод проектів як форма інноваційного навчання рідної мови. *Дивослово*. 2010. № 12. С. 6–7.
43. Малик Н. Самоосвіта педагогів як професійна компетентність. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2011. № 1. С. 66-67.
44. Малихін О. В. Формування потреби в самоосвіті як засобу розвитку творчої особистості вчителя. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 1999. Вип. 3. С. 48–55.
45. Маслов В. Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. № 1. С. 3-9.
46. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк, О. В. Караман, О. М. Горошкіна та ін. Київ: Ленвіт, 2011. С. 40–46.
47. Набока Л.Я. Культурологічний підхід розвитку особистості педагога у системі післядипломної освіти. *Післядиплом. освіта України*. 2009. №1. С.57-60.
48. Наливайко Г. В. Керівництво самоосвітньою діяльністю вчителів. *Освіта і управління*. 2001. № 3, т. 3. С. 192–197.
49. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки: / затв. Указом Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. Шк. б-ка плюс. 2015. Листоп. (№ 21/22). С. 11–26.

50. Овчарук О. В. Стратегічні орієнтири запровадження компетентнісного підходу до вітчизняної освіти. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рек. за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. Київ: Атіка, 2015. 88 с.

51. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: б-ка освіт. політики / за ред. О. В. Овчарук. Київ, 2009. С. 5–14.

52. Олійник В. В. Сучасні трансформації післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Управління освітою*: часоп. для керівників освіт. галузі. 2015. Лип. (№ 14 (266)). С. 4–6.

53. Олійник В. Наукові засади розроблення прогностичної моделі розвитку післядипломної освіти в Україні. *Післядипломна освіта в Україні*. 2011. № 1. С. 18–23.

54. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учб. л-ри, 2015. 472 с.

55. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І.А. Зязюна. 2-ге вид. допов. і переробл. Київ: Вища шк., 2004. 422 с.

56. Педагогічний словник / за ред. М.Д.Ярмаченка. Київ: Пед. думка, 2001. 516 с.

57. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / за ред. С. О. Сисоєва. Київ: ВІПОЛ, 2014. 502 с.

58. Пометун О. І. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Умань: РВЦ «Софія». 2015. С. 18-21.

59. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2017 № 1556-VII // Відом. Верхов. Ради (ВВР). – 2014. – № 37/38. – ст. 2014. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 17.09.2019).

60. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. Наказ

М-ва освіти і науки України від 1 черв. 2017р. Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/.37302> (дата звернення: 17.09.2019).

61. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Законодавчі акти України з питань освіти: за станом на 1 квіт. 2004 р. / Верхов. Рада України, Ком. з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2004. С. 279–294.

62. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537–V // Відом. Верхов. Ради України. 2007. № 12. – ст. 102. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>. (дата звернення: 07.09.2019).

63. Протасова Н. Г. Методологічні основи розвитку та вдосконалення системи післядипломної освіти фахівців. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 2. С. 7–10.

64. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.

65. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchytelya-pochatkovyh-klasiv-nush-shho-potribno-znaty-ta-vmity/>. (дата звернення: 10.09.2019).

66. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. І. Пуцова, Л. Я. Набоки. Київ, 2009. 228 с.

67. Русова С.Ф. Нова школа. Вибрані твори. Київ: Освіта, 1996. 210с.

68. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Науковий часопис* Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. В.14. С. 10–16.

69. Себало Л. І. Комплексний підхід до формування готовності студентів до самоосвітньої діяльності. *Науковий часопис* Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. Нац. пед. ун-т

ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 13. С. 153–157.

70. Себало Л. І. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності: теоретико-методологічний аналіз. *Науковий часопис* Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 10. С. 67–75.

71. Себало Л. І. Роль педагогічної практики у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: зб. наук. пр. Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т». Ужгород, 2016. Вип. 1(5). С. 77-82.

73. Себало Л. І. Самоосвіта як компетентнісна складова підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Науковий часопис* Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. В.8. С. 115–119.

74. Себало Л. І. Самостійна робота майбутніх учителів початкових класів як органічна складова навчального процесу. *Наука і освіта*. 2010. Лют., спецвип.: Проект «Когнітивні процеси та творчість». С. 256–258.

75. Себало Л. І. Структура та критерії сформованості готовності майбутніх вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності. *Науковий часопис*. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. Вип. 20. С. 193–197.

76. Себало Л. І. Форми та методи самоосвіти у процесі безперервного професійного розвитку педагогів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / редкол. Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2013. Вип. 52. С. 268-275.

77. Семиченко В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. пр. Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. Хмельницький, 2009. Вип. 1. С. 119– 127.

78. Сисоєва Л. Є. Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. 2014. № 1. С. 46 – 48.

79. Сисоєва С. О. Особистісно зорієнтовані технології: метод проектів. Освіта.UA. Київ, 2005. Режим доступу: <http://osvita.ua/school/technol/1413>. (дата звернення: 05.09.2019).

80. Сисоєва С. О., Алексюк А.М. та ін. Технології творчого розвитку особистості у процесі професійної підготовки. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: ВПОЛ, 2001. 502 с.

81. Словник психологічних понять. (Психологія (Варій М. Й.) Підручники онлайн. Київ, 2007. Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/5614/47/>. (дата звернення: 05.09.2019).

82. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (Casestudy) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: колективна монографія / за ред. Ю. П. Сурмін. Київ: МАУП, 2012. 123 с.

83. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 419–654.

84. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1989. 800 с.

85. Філь О. Аналіз проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у вищій школі. Витоки педагогічної майстерності. 2014. Вип. 10. С. 303– 307.

86. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2013: нац. доповідь / М-во економіки України. – Київ, 2010. 108 с.

87. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. – Київ: Академвидав, 2014. 240 с.

88. Ягоднікова В. В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm. (дата звернення: 07.09.2019).

89. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2012. 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика оцінки підготовки майбутнього фахівця до самоосвітньої діяльності (для методистів районних відділів освіти)

Шановні студенти!

Кафедра педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету проводить дослідження з метою вивчення якості навчального процесу з підготовки майбутнього вчителя початкової школи до самоосвітньої діяльності. Ви, безпосередні учасники цього процесу, можете нам допомогти. Дякуємо за щирі та змістовні відповіді! Конфіденційність інформації гарантуємо.

Інструкція. Дайте, будь ласка, відповідь на запитання

1. Чи є самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів у процесі підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі важливою умовою розвитку майбутнього фахівця?

Так

Ні

Все залежить від бажання студента

2. Чи впливає самоосвіта майбутнього вчителя початкових класів на його професійне становлення та розвиток у післявузівський період?

Так

Ні

Частково

3. Чого, на ваш погляд, не вистачає для здійснення повноцінної самоосвітньої діяльності молодому спеціалісту?

а) мотивації

б) наполегливості

в) нерозуміння суті самоосвіти

г) обмеженість використання інформаційних джерел

д) сприяння адміністрації закладу

е) почуття страху, що я щось зроблю не так

є) завищена самооцінка

ж) невміння знаходити нестандартні нові рішення на основі самостійно набутих знань.

4. Чи мають молоді спеціалісти досвід самоосвітньої діяльності?

Так

Ні

Частково

5. Чи орієнтований навчальний процес у вищих навчальних закладах на набуття студентами досвіду самоосвіти?

Так

Ні

Частково

6. Чи сприяє навчальний процес в університеті мотивації до самоосвіти майбутнього вчителя початкових класів?

Так

Ні

Не завжди

7. Як, на вашу думку, використовуються знання молодих спеціалістів, набуті у вищому навчальному закладі, в повсякденній праці?

а) використовує тільки молодий фахівець;

б) не використовуються;

в) перенавчають молодого спеціаліста, не враховуючи його думки.

8. Чи співпадає самооцінка професійної підготовленості молодого спеціаліста оптимальним професійним зразкам?

а) так, співпадає;

б) часто самооцінка є неадекватною (завищена або занижена);

в) важко відповісти.

9. Що може стати мотивом молодого спеціаліста до самоосвіти?

а) зростання престижу професії у суспільстві;

б) відсутність авторитарного керівництва в загальноосвітніх закладах;

в) колектив та співпраця в ньому;

г) адекватна самооцінка наявних можливостей, здібностей і здатностей майбутніми учителями початкових класів.

10. Що є найбільш суттєвим у набутті досвіду самоосвіти: мотивація, рефлексія, формування свого ідеального «Я», прагнення до безперервної самоосвіти? (Потрібне підкреслити).

Додаток Б

Завдання для проведення тренінгу

Ситуація 1

Проаналізуйте результати опитування студентів III курсу спеціальності «Початкова освіта» за анкетною «Ступінь володіння навичками самостійної роботи»

№	Критерії оцінки	Самооцінка
1	Джерела інформації (література: наукова, методична, мережа Інтернет): відбір, аналіз, написання тез, опорних конспектів прочитаного.	
2	Виокремлювати в джерелах інформації найбільш актуальні проблеми з розвитку учнів.	
3	Збереження та відтворення інформаційного матеріалу.	
4	Виділення ключових понять в будь-якому інформаційному матеріалі, складання опорних схем, таблиць вивченої теми.	
5	Робити доповіді та презентації на основі декількох інформаційних джерел.	
6	Систематизація, угруповання вивчених фактів, складання схем, графіків, таблиць.	
7	Уміння критично мислити, обґрунтовувати та доводити (спростовувати) свої судження з проблеми.	
8	Самостійне виокремлення проблеми: теоретичне вивчення та практичне її розв'язання.	
9	Самооцінка своїх результатів роботи.	
10	Самостійне планування та організація власної самоосвіти відповідно до поставленої мети.	

Умовні позначення ступеня володіння тими чи іншими навичками:
 + Володію вільно, ? володію посередньо, викликає утруднення, ! не володію.

Додаток В

Оцінка реалізації потреб в самоосвіті майбутніх вчителів у розвитку

Анкета № 1

Відповідаючи на запитання анкети, оцініть себе, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою:

- 5 - якщо дане твердження повністю відповідає вашій думці;
- 4 - скоріше відповідає, ніж ні;
- 3 - і так, і ні;
- 2 - швидше не відповідає;
- 1 - не відповідає.

1.	Щоденна робота над собою.	
2.	Я маю час для розвитку.	
3.	Перешкоди спонукають мене до активності.	
4.	Я займаюсь рефлексією.	
5.	Моя самооцінка.	
6.	Набуття досвіду і мої почуття при цьому	
7.	Використовую декілька джерел інформації	
8.	Намагаюсь якнайбільше дискутувати.	
9.	Віра в себе	
10.	Прагну більше спілкуватися.	
11.	Нове приносить мені задоволення.	
12.	Я розвиваюсь та коригую свій розвиток.	
13.	Вплив оточуючих на мене.	
14.	Зростаюча відповідальність не лякає мене.	
15.	Прагну до кар'єрного росту.	

Анкета 2

Інструкція: 1. Оцініть, будь ласка, перераховані нижче фактори за п'ятибальною шкалою:

5 - так (негатив або позитив); 4 - скоріше так, ніж ні;

3 – і так, і ні; 2 - швидше ні; 1 - ні.

Негативні фактори:		
1.	Власна пасивність.	
2.	Хвилювання через можливість повторної невдачі.	
3.	Відсутність допомоги та консультацій з боку викладачів.	
4.	Відсутність зайвого часу.	
5.	Я і так задоволений (-а) собою.	
6.	Пріоритети бачу в іншому.	
7.	Недостатня кількість правдивої інформації.	
Позитивні фактори:		
1.	Зацікавленість в роботі під час проходження практики в школі.	
2.	Я додатково навчаюсь (курси різного спрямування, друга вища освіта).	
3.	Приклад та вплив однокурсників та вчителів ЗНЗ.	
4.	Конкуренція серед колег-однокурсників.	
5.	Зацікавленість працею у майбутньому.	
6.	У моєму розвитку зацікавлені викладачі та адміністрація.	
7.	Віра в те, що у мене все вийде.	
8.	Бажання експериментувати.	
9.	Заняття самоосвітою.	
10.	Бажання творчості.	
11.	Відповідальність за своє майбутнє.	
12.	Прагнення до самовираження.	

Обробка анкет

2. Порахуйте загальну суму балів за першу анкету.

Якщо Ви набрали 55 і більше балів – активний розвиток;

від 36 до 54 балів – пасивний розвиток.

від 15 до 35 балів – розвиток, що зупинився.

Дані заносяться в таблицю.

Сума балів набрана в другій анкеті також заноситься в таблицю.

Коефіцієнт розвитку (К) обчислюється за формулою:

$K = \frac{K(\text{фактичне})}{K(\text{максимальне})}$

Де: К (фактичне) - сумарне число балів, проставлених в анкетах, К (максимальне) - максимально можлива кількість балів в анкетах.

3. Занесіть дані в таблицю: Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього вчителя через самоосвітню діяльність

Додаток Д
Навчання, розвиток та здатність до саморозвитку майбутнього вчителя через самоосвітню діяльність

№ п/п	Здатність майбутнього вчителя до самоосвіти	П.І.Б. майб. Педагога	Позитивні фактори	Негативні фактори	Система заходів
1.	Творчий розвиток.				
2.	Пасивний розвиток				
3.	Розвиток, що зупинився				

Додаток Е
Тест «Оцінка здатності майбутніх учителів початкових класів до самоосвіти».

Інструкція: Шановні студенти! Просимо вас відповісти на питання, які допоможуть визначити рівень здатності до самоосвіти вас як майбутніх учителів. Увага! З наведених варіантів відповідей оберіть одну.

1. Чи відчуваєте Ви прагнення глибше пізнати самого себе, свої творчі здібності?
 А. Так Б. Ні В. Важко відповісти
2. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить.
 А. Цілеспрямований
 Б. Працездатний
 В. Сприйнятливий
3. Як ви ставитеся до планування своєї роботи?
 А. Думаю, що найчастіше це марна трата часу
 Б. Я намагалась це робити, але нерегулярно
 В. Позитивно, я давно це роблю
4. Що вам найбільше заважає краще вчитися?
 А. Відсутність мотивації
 Б. Недостатня кількість відповідних джерел
 В. Не завжди вистачає сили волі та наполегливості
5. Ваші помилки, яких ви припускаєтесь?
 А. Мені це не знадобиться
 Б. Неадекватна самооцінка
 В. Важко відповісти
6. Моя самооцінка відповідає наведеним характеристикам.
 А. Наполегливий Б. Впевнений В. Доброзичливий
7. Чи здатні Ви до швидкого самостійного оволодіння новими видами діяльності?
 А. Так Б. Не впевнений В. Ні
8. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить.

- А. Генератор ідей
 Б. Учасник
 В. Організатор
9. Визначте, які якості у вас переважають?
 А. Сила волі Б. Пам'ять В. Обов'язковість
10. Чим заповнюєте свій вільний час?
 А. Займаюся улюбленою справою
 Б. Відшукую цікаву інформацію
 В. Спілкуюся з друзями та близькими
11. Який напрямок ви вважаєте актуальним для вашого розвитку на даному етапі?
 А. Наукова література
 Б. Інформаційні технології
 В. Пропоную своє (вказати що саме).
12. На вершині кар'єрного росту ви бачите себе:
 А. Директором школи
 Б. Заступником директора
 В. Мені достатньо бути вчителем
 Г. Як пощастить.
13. Ваші колеги характеризують вас так:
 А. Працьовитим
 Б. Творчим
 В. Дисциплінованим
14. Який з трьох принципів вам ближче?
 А. Живи і насолоджуйся життям
 Б. Жити, щоб більше знати і вміти
 В. Життя прожити - не поле перейти
15. Ваш ідеал?
 А. Людина, наділена силою волі
 Б. Цілеспрямована і впевнена в собі людина
 В. Людина, яка прагне більше знати і вміти
16. Якщо буду цілеспрямованим і наполегливим, то досягну в житті певних вершин.
 А. Думаю, що так
 Б. Швидше за все, що так
 В. Як пощастить
17. На що ви витрачаєте кошти?
 А. На подорожі далекі чи близькі.
 Б. Отримую другу освіту.
 В. Живу в своє задоволення.
18. Чи можете ви оцінити, що не вдалось Вам під час проведення уроків на практиці?
 А. Так. Б. Важко відповісти. В. Ні.
19. Чого не вистачало вам під час проходження практики?
 А. Знань Б. Досвіду В. Важко сказати
20. Чи важко вам аналізувати навчальний матеріал з точки зору сучасних досягнень науки?
 А. Так. Б. Важко відповісти. В. Ні.